

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2006: 135
ISSN 1404-0891

”Arbetet handlar faktiskt om mer än att bara stämpla ut
böcker och vara trevlig.”
Arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek 1990-2000 ur ett kritiskt
diskursanalytiskt perspektiv

TARU LEINO
ELIN LUNDMARK

HÖGSKOLAN I BORÅS

© Författarna

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: ”Arbetet handlar faktiskt om mer än att bara stämpla ut böcker och vara trevlig.” Arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek 1990-2000 ur ett kritiskt diskursanalytiskt perspektiv

Engelsk titel: ”The work is about more than just stamping out books and being nice”. Tasks in Swedish public libraries 1990-2000 from a critical discourse analytical perspective

Författare: Taru Leino och Elin Lundmark

Kollegium: 1

Färdigställt: 2006

Handledare: Veronica Trépagny

Abstract:

The aim of this Master's thesis is to examine the profession of librarianship by studying tasks in Swedish public libraries. The method is a textual analysis of articles inspired by the critical discourse analysis of Norman Fairclough. The theory applied consists of the profession theory of Andrew Abbott and the gender theory of Yvonne Hirdman. The questions raised are: how do librarians speak about their tasks, which discourses can be constructed and how can profession theory and gender theory explain the result.

61 articles from three Swedish library journals, *Biblioteksbladet*, *DIK-Forum* and *bis*, from the period 1990 to 2000 are analysed. Three discourses concerning the tasks of librarians are identified: a traditional discourse, an information technology discourse and a market economy discourse. The traditional discourse focus on traditional public librarian values with an anxiety towards the new technology as threatening to the profession. The information technology discourse sees the new technology merely as a tool to simplify the work and to make time for more demanding professional tasks. The market economy discourse centres on service and satisfying the demands of the users, who are seen and treated as customers. Application of profession theory results in showing how the information technology discourse is being part of a progress of the librarian profession, whereas the traditional discourse indicates a remaining position and the market economy discourse results in a professional decline. Application of gender theory results in showing how the gender contract is being renegotiated when information technology is introduced at the workplaces.

Nyckelord: Diskurs, kritisk diskursanalys, arbetsuppgifter, folkbibliotek, genusteori, professionsteori.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Problemformulering	1
1.2 Syfte, frågeställningar och avgränsningar	2
1.2.1 Syfte	3
1.2.2 Frågeställningar	3
1.2.3 Avgränsningar	4
1.3 Disposition	5
2 Tidigare forskning	7
2.1 Forskning kring folkbibliotekariers arbetsuppgifter	7
2.2 Professionsteori och genusteori inom biblioteks- och informationsvetenskap	10
2.2.1 Professionsteori inom biblioteks- och informationsvetenskap	10
2.2.2 Genusteori inom biblioteks- och informationsvetenskap	12
2.3 Diskursanalys inom biblioteks- och informationsvetenskap	16
3 Teori	19
3.1 Andrew Abbotts professionsteori	19
3.2 Yvonne Hirdmans genusteori	22
3.3 Abbott och Hirdman tillsammans: åtskillnad	24
4 Metod	26
4.1 Diskursanalys	26
4.1.1 Bakgrund till diskursanalys	26
4.1.2 Kritisk diskursanalys	28
4.2 Vårt förhållningssätt	35
5 Material, urval och genomförande	38
5.1 Tidskrifterna	38
5.2 Urvalsprocessen	39
5.3 Genomförande	41
5.4 Artikelförfattarna	43
6 Analys	46
6.1 Beskrivande textanalys: olika sätt att tala om bibliotekariers arbetsuppgifter	47
6.1.1 Analys genom Faircloughs textanalys	47
6.2 Tolkande diskursiv nivå: vilka diskurser om arbetsuppgifter kan konstrueras?	50
6.2.1 Analys genom manifest intertextualitet	50
6.2.2 På väg mot diskurser: interdiskursivitet	52
6.2.3 Diskurser	53
6.2.3.1 Den traditionella diskursen	54
6.2.3.2 Den informationstekniska diskursen	56
6.2.3.3 Den marknadsekonomiska diskursen	59
6.2.3.4 Sammanfattning av diskurser	61
6.2.4 Pröva diskurserna	62
6.3 Förklarande social praktikinivå: professionsteori och genusteori förklarar	64
6.3.1 Åtskillnad	64
6.3.2 Inferens	67

7 Diskussion.....	72
7.1 Inferens: nya arbetsuppgifter eller nya redskap?	72
7.2 Åtskillnad.....	74
7.3 Urholkning.....	75
7.4 Förslag till fortsatt forskning	77
7.5 Avslutande ord.....	79
8 Sammanfattning.....	80
Litteraturlista.....	82
Artikelförteckning.....	87

1 Inledning

Under vår utbildningstid inom biblioteks- och informationsvetenskap i Borås har funderingar uppstått kring den tvärvetenskapliga karaktär som denna utbildning har. Bibliotekarieutbildningens bredd från kunskapsorganisation till kulturpolitik och från användarstudier till information management påvisar en bredd och tvärvetenskaplighet som såväl ämnet som yrkesverksamma bibliotekarier har; från pedagog, litteraturkännare och allmänbildad vägledare till informationsspecialist och kunskapsorganisatör. Frågor vi själva funderat på är vilka kompetenser och kunskaper bibliotekarier har, kopplat till vad bibliotekarier rent praktiskt gör på folkbibliotek, eftersom vi själva ännu inte börjat arbeta som bibliotekarier. Det senaste året har begrepp som "lärartekarie" och "curling bibliotekarier" förekommit i forum där bibliotekariers yrkesroll diskuteras och debatteras, t.ex. i *Biblioteksbladet* och hos Myndigheten för skolutveckling (<http://www.skolutveckling.se/arkiv/skolbib/msg02844.html>). Dessa begrepp, och diskussionen kring dem, uttrycker en antydning till förskjutningar i synen på vad en bibliotekarie kan vara, vilka nya eller förändrade arbetsuppgifter en bibliotekarie kan ha och en diskussion kring hur yrkeskåren ser på sina arbetsuppgifter.

1.1 Problemformulering

Forskning kring bibliotekarieryrket har de senaste decennierna bland annat fokuserat på att försöka avgöra huruvida yrket är en profession eller en så kallad semiprofession, dvs. ett yrke som ännu ej uppnått status som profession (Abbott 1998, s. 431). Annan forskning handlar om bibliotekariens roll i samhället, som pedagog, som kulturförmedlare. Det finns dock ytterst lite forskning om bibliotekariers arbetsuppgifter, vilket vi tycker är anmärkningsvärt. Bibliotekariers arbetsuppgifter är inte självklara för oss, som ännu inte är verksamma bibliotekarier, och vi hade förväntat oss att de dagliga göromålen var något som yrkeskåren skulle diskutera. En av anledningarna, trodde vi, var att bibliotekens verksamhet till och från är ifrågasatt, bland annat från politiskt håll genom hot om nedläggningar, och därför borde bibliotekarier vara vana att visa upp och diskutera det som dagligen utförs på arbetsplatsen. Så verkar inte vara fallet. Under vår litteratursökningsprocess inför denna studie har vi hittat ytterst lite litteratur som behandlar arbetsuppgifter. Arbetsuppgifterna kan förstås anses vara så all dagliga och självklara att de inte behöver diskuteras. Vi tycker dock att arbetsuppgifterna *är* intressanta, eftersom vi tror att vardagspraktiker tillsammans med yrkets kunskapsbas, såsom de teoretiska kunskaper som vi förvärvar på denna biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildning, utgör grunden för en profession. Hur bibliotekarier uttrycker sig om och diskuterar sina arbetsuppgifter kanske kan ge en vink om hur de yrkesverksamma ser på sin profession. Detta tror vi kan vara en intressant infallsvinkel på bibliotekarieprofessionen.

Professionsforskning kan göras på olika sätt och i olika syften. Den professionsforskning som inriktar sig på genusaspekter innebär undersökning av genus, dvs. sociokulturellt skapande av identitet och så kallad social könstillhörighet. Detta leder till en kritisk forskningsansats som ifrågasätter yrkets struktur och organisationssystem, i syfte att synliggöra och förklara rådande maktförhållanden och där på följande konsekvenser (Hellberg 1989, s. 170 ff.). Genusinriktad teori applicerad på undersökning av bibliotekarieprofessionen kan ge intressanta infallsvinklar som

förklarar yrkesspecifika egenskaper och händelser. En händelseutveckling som vi vill fokusera på är införlivandet av informationsteknik på svenska folkbibliotek.

Bibliotekaryrket är av tradition kvinnodominerat och lågavlönat, vilket beror på faktorer som genusteori kan tydliggöra, bland annat att det finns väl förankrade föreställningar om kompetens, arbetsuppgifter och syn på professionalitet kopplade till kön. Könsmärkning av arbetsuppgifter och t.o.m. större delar av professioner innebär att kvinnodominerade områden drar det kortaste strået på arbetsmarknaden, eftersom män och kvinnor opererar under olika villkor på arbetsmarknaden (Westberg-Wohlgemuth 1996, s. 77). Tekniken, och framför allt informationstekniken, infördes på svenska folkbibliotek från 1980-talet genom datorisering, men fick genomslagskraft på folkbibliotek först under 1990-talet, då bland annat Internetanslutning genomfördes (Nilsson 2003, s. 173). Forskning visar att tekniken från början var en icke könsmärkt domän som har utvecklats till ett manligt dominerat område (Jonsson 2001, s. 106). Detta leder till högre status och lön pga. de manliga förtecknen (Harris 1992, s. 29f.). Vad händer när den traditionellt kvinnligt könsmärkta bibliotekarieprofessionen möter det manligt stigmatiserade teknikområdet? Infogandet av informationsteknik på folkbibliotek har påverkat arbetsuppgifterna på ett påtagligt sätt för de yrkesverksamma (Jonsson 2001, s. 103). Frågan är hur bibliotekarierna handskas med detta och vilka konsekvenserna av bibliotekariernas mottagande och inställning har blivit för synen på professionen. De föreställningar som finns om arbetsuppgifterna utifrån de eventuella förändringar som tekniken kan ha medfört, och hur dessa föreställningar kommer till uttryck, kanske kan säga något om hur de yrkesverksamma på folkbibliotek ser på sig själva och på sin profession. Detta är något som vi skulle vilja undersöka närmare.

Ett sätt att undersöka föreställningar, och uttryck för föreställningar, om bibliotekariernas arbetsuppgifter är ett så kallat diskursorienterat angreppssätt, vilket innebär en form av textanalys där man utgår från ett visst sätt att se på och förhålla sig till sin omvärld. De danska forskarna Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips förklarar i *Diskursanalys som teori och metod* (2000) att det finns olika former av diskursanalytiska angreppssätt men att det som förenar dem är synen att vårt språk inte enbart återger omvärlden, utan att vårt sätt att prata även aktivt skapar och förändrar språket, identiteter och relationer (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 7). Liksom genusforskningen vill diskursanalysen undersöka hur sociokulturella faktorer påverkar människors skapande av mening och identitet i vardagen. I vårt fall kan ett diskursorienterat angreppssätt användas för att undersöka hur föreställningar om arbetsuppgifter ser ut på folkbibliotek.

1.2 Syfte, frågeställningar och avgränsningar

Vi kommer här först att presentera syftet med uppsatsen, sedan följer våra delfrågor och en förklaring till hur vi har valt att avgränsa vårt arbete. Kapitlet avslutas med en disposition för hur resten av uppsatsen är upplagd.

1.2.1 Syfte

Med bakgrund i problemformuleringen vill vi i denna uppsats undersöka bibliotekarieprofessionen utifrån arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek. Vi gör detta genom en analys av artiklar och material från några svenska tidskrifter med folkbiblioteksanknytning under en avgränsad period som sträcker sig från 1990 till 2000. De tidskrifter vi använder i vår studie är *Biblioteksbladet*, *DIK-forum* och *bis (Bibliotek i Samhälle)*.

1.2.2 Frågeställningar

För att kunna ge svar på vår huvudfråga, dvs. syftet, har vi valt att ställa upp delfrågor:

- På vilka olika sätt talas det om bibliotekariers arbetsuppgifter i texterna?
- Vilka diskurser kan konstrueras utifrån dessa olika sätt att tala om arbetsuppgifter?
- Hur kan professionsteori och genusteori förklara resultatet och eventuella diskurser?

Vi vill använda ett diskursorienterat angreppssätt, eftersom denna metod kan fånga de förhållningssätt om bibliotekariernas arbetsuppgifter som utan textanalytisk arbetsmetod förblir osynliga. Fördelen med kritisk diskursanalys är att den tillåter oss att använda andra teorier för att analysera materialet, vilket ger bredare förståelse för forskningsfrågan. Statsvetenskapsforskarna Göran Bergström och Kristina Boréus avser med diskurs "en uppsättning utsagor, talade eller skrivna, i ett bestämt socialt sammanhang, liksom de mer eller mindre uttalade regler som styr vad som 'kan' och 'inte kan' sägas eller skrivas i sammanhanget" (Bergström & Boréus 2000, s. 17). Vi ansluter oss till Bergströms och Boréus' definition av begreppet diskurs som en arbetsdefinition, tills vi i avsnitt 4.2 beskriver det diskursanalytiska verktyget som kommer att användas till analysen. Vi vill göra en diskursorienterad analys av arbetsuppgifter för att se hur ett visst förhållningssätt, en diskurs, hos yrkesverksamma bibliotekarier kan säga något om hur de ser på professionen.

Ifall vi hittar diskurser om arbetsuppgifter utifrån olika sätt att tala om arbetsuppgifter ur folkbiblioteksperspektiv, så kommer vi att försöka se hur dessa diskurser förhåller sig till den valda tidsavgränsningen, dvs. åren 1990 till 2000. Vi vill i så fall undersöka om det sker förändringar i diskurserna under denna tidsperiod, eftersom elva år är en så pass lång tidsperiod att förändringar förhoppningsvis synliggörs.

Vi har vid analysen tänkt anlägga dels ett professionsteoretiskt perspektiv, dels ett genusteoretiskt perspektiv. Det professionsteoretiska perspektivet kan genom sociologiforskaren Andrew Abbotts arbete belysa kopplingar och strukturer mellan bibliotekarieryrke och arbetsuppgifter, men även undersöka professionen på högre samhällseliga nivåer samt på lägre mikronivåer. Andrew Abbotts forskning kring professionssystem hämtar vi från *The systems of professions* (1988). Det genusteoretiska perspektivet kan användas för att belysa köns- och maktstrukturer kopplat till uttalanden om arbetsuppgifter. Den genusteoretiska begreppsapparaten hämtar vi från genusforskaren Yvonne Hirdmans arbeten *Genussystemet – reflexioner*

kring kvinnors sociala underordning (1988) och *Genus – om det stabilas föränderliga former* (2001). Yvonne Hirdmans teorier om genuskontrakt mellan könen innebär dels att könen hålls isär på alla sociala plan samt att mannen, och manlig tolkning av omvärlden, utgör normen för vårt samhälle.

1.2.3 Avgränsningar

Det empiriska materialet till vår undersökning består av artiklar från svenska bibliotekstidskrifter under perioden 1990 till 2000. De tidskrifter som är aktuella för vår uppsats är *Biblioteksbladet*, *bis* och *DIK-forum. Ikoner*, som ges ut av Bibliotekstjänst, har vi valt att inte ta med i vår undersökning därför att tidskriften grundades 1998 och därmed faller nästan helt utanför vår undersökningsperiod.

Vi har valt att använda tidskriftsartiklar som undersökningsmaterial eftersom vi tror att det i artiklar skrivs om arbetsuppgifter på ett mer allsidigt sätt än i t.ex. platsannonser, som vi tror kan ge en alltför ensidig och idealiserad bild av arbetsuppgifterna. Ett annat alternativ skulle kanske ha varit intervjuer med folkbibliotekarier om deras arbete, men eftersom vår undersökning inte fokuserar på nuet utan på förfluten tid så avstod vi från detta. En viktig fråga som vi måste ta i beaktande är frågan om vilka som skriver i de valda tidskrifterna. Det är inte alls säkert att det enbart är bibliotekarier som skriver i de tidskrifter vi har valt att undersöka, utan det kan även vara andra yrkesgrupper såsom politiker och framför allt journalister. Vi tror att tidskrifterna ändå ger en representativ bild av de uttalanden som görs och om de diskurser som eventuellt existerar om bibliotekariers arbetsuppgifter, eftersom vi tror att journalister, även om de inte själva är bibliotekarier, intervjuar bibliotekarier och gör reportage om bibliotekariers arbete och på så sätt ger röst åt bibliotekarierna i artiklarna.

Tidsavgränsningen, 1990 till 2000, är vald med tanke på att denna period var en tid med många förändringar i samhället och på biblioteken, bland annat satsningar på utbildning som t.ex. Kunskapslyftet, inträde i Europeiska Unionen och antagande av Bibliotekslagen (SFS 1996:1596). Men framför allt var det under 1990-talet som informationstekniken och Internet introducerades på svenska folkbibliotek och började inkorporeras i bibliotekspersonalens arbetsuppgifter, vilket vi tror gav upphov till en utveckling vars konsekvenser kan vara intressanta att studera. Vi anser att elva år är en hanterbar tidsperiod samtidigt som den är tillräckligt lång för att kunna återspegla den datoriseringsutveckling som skedde på svenska folkbibliotek. Datoriseringen genomfördes inte över en natt, utan var en process där olika typer av folkbibliotek och olika delar av landet hade olika förutsättningar för införandet av informationstekniken.

De två teorier som vi valt att använda i vår studie för att förklara de resultat som vi kommer fram till i analysen, är båda intresserade av utveckling på sociala och kulturella plan som får följder för såväl individer som samhället i stort. Andrew Abbotts professionsteori handlar bland annat om att ett yrkes berättigande till sitt verksamhetsområde, kallat jurisdiktion, kan ändras när professionens förhållanden ändras, såsom professionens kontext, arbetsuppgifter och angränsade yrkesgrupper (Abbott 1988, s. 20 f). Abbotts teori kan hjälpa till att besvara hur bibliotekarieprofessionen påverkades av förändringar inom yrket, t.ex. när informationstekniken kom in i verksamheten och införlivades i arbetsuppgifterna, samt huruvida detta har lett till utvidgad jurisdiktion. Abbotts teori intresserar sig för gränslandet där förändringar, övergångar eller skiftningar sker, såväl inom som utanför

en professions jurisdiktion. Yvonne Hirdmans genusteori innebär att varje samhälle har ett genuskontrakt som definierar relationen mellan ”mannen” och ”kvinnan” på tre olika nivåer: på individnivå, på den sociala nivån och som idealtyper. På den andra nivån, arbetsfördelningens nivå, definieras de arbetsuppgifter som anses passande för män och kvinnor (Hirdman 1988, s. 54). Hirdmans teori kan hjälpa oss att förstå om, och eventuellt hur, de nya arbetsrutinerna som informationstekniken medförde påverkade genuskontraktet och därmed arbetsfördelningen mellan män och kvinnor på svenska folkbibliotek. Eftersom såväl Andrew Abbott som Yvonne Hirdman intresserar sig för utveckling på flera olika plan, så tror vi att de kan hjälpa oss förklara analysens resultat.

Vi har valt att avgränsa oss till folkbibliotek och folkbibliotekariers arbetsuppgifter eftersom forskning kring arbetsuppgifter i denna del av bibliotekarieprofessionen sällan har gjorts, förutom forskning kring utvärdering av referenstjänst och användarstudier. Den amerikanska biblioteks- och informationsforskaren Roma Harris skriver att andra biblioteksområden, såsom akademiska bibliotek och specialbibliotek, har mycket högre andel manliga bibliotekarier än vad folkbibliotek har, med högre löner och status än folkbibliotekarierna (Harris 1992, s. 121). De manliga bibliotekarierna skriver, enligt Harris, oftare om sitt arbete i akademiska bibliotek och specialbibliotek än folkbibliotekarier, eftersom de dels känner behov av att hävda sin särart, kunskap och kompetens, dels vill höja sig från det låglöne- och lågstatusområde som bibliotek och bibliotekarieprofessionen förknippas med, såväl inför angränsande professioner och organisationer som inför andra bibliotekarier (Harris 1992, s. 73). Av just denna anledning tycker vi att det är intressant och viktigt att fokusera på folkbibliotekariers arbetsuppgifter och framför allt deras *syn* på arbetsuppgifter. Även om Harris forskning belyser nordamerikanska biblioteksförhållanden så tror vi att hennes slutsatser även kan tillämpas på förhållanden i Sverige. Med arbetsuppgifter menar vi i denna uppsats de uppgifter som en bibliotekarie utför i sitt dagliga arbete.

1.3 Disposition

Här nedan följer en kort beskrivning av uppsatsens innehåll.

I kapitel 1 beskrivs kortfattat vilka tankar som ligger bakom vårt ämnesval och problemformuleringen presenteras. Sedan beskrivs uppsatsens syfte och delfrågor samt hur vi har avgränsat vårt arbete.

I kapitel 2 presenteras tidigare forskning och material som utgör uppsatsens omgivande geografi. Här ges en kortfattad och selektiv presentation av forskning kring arbetsuppgifter samt användning av diskursanalys, genusteori och professionsteori inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältets forskning.

Kapitel 3 behandlar teoretiska förutsättningar för vårt arbete. Här presenteras Andrew Abbotts professionsteori och Yvonne Hirdmans genusteori, samt förklaras hur dessa två teorier kan komplettera varandra i vår analys.

I kapitel 4 presenteras vår metod. Kapitlet börjar med en motivering till valet av diskursanalys som textanalytiskt angreppssätt för uppsatsen. En presentation av och bakgrund till diskursanalys ges. Sedan presenteras lite mer utförligt den inriktning inom diskursanalys som är av intresse för den här uppsatsen, dvs. den kritiska diskursanalysen. Kapitlet avslutas med en förklaring hur vi har tänkt arbeta med det

diskursanalytiska verktyget, kopplat till de teorier som kommer att användas i den här studien.

I kapitel 5 ges en beskrivning av undersökningsmaterialet och hur urvalet gjorts. Därefter följer en beskrivning av själva genomförandet av analysen, samt en diskussion kring vilka som skriver i tidskrifterna.

Kapitel 6 utgörs av analysen, där de tre uppställda frågeställningarna besvaras. Eftersom vår metod utgörs av en analysmodell där våra frågeställningar ingår, så kommer vi svara på våra frågeställningar redan i analysdelen.

I kapitel 7 diskuteras de resultat som vi kommer fram till i analysen och ställs mot den tidigare forskningen. Även intressanta frågor som kan stimulera till fortsatt forskning lyfts fram, och uppsatsen avrundas med ett par avslutande ord.

Kapitel 8 sammanfattar uppsatsen.

2 Tidigare forskning

I detta avsnitt ska vi presentera tidigare forskning och material som är intressant för vår uppsats. Intentionen är att ge en bild av forskningsfältet genom litteratur som utgör uppsatsens omgivande miljö. Vi har tänkt presentera litteratur om bibliotekariers arbetsuppgifter, om användning av professionsteori och genusteori inom biblioteks- och informationsvetenskap, samt litteratur som diskuterar och/eller använder diskursanalys inom biblioteks- och informationsvetenskap. Våra sökningar efter tidigare forskning och material har gjorts i kataloger och databaser såsom LIBRIS, LISA, ERIC, Inspec och lokala bibliotekskataloger på högskole- och universitetsbibliotek. Vi har även hittat information som är intressant och användbar för vår studie genom referenslistor och källförteckningar i böcker, kurslitteratur och magisteruppsatser, samt genom tips från vår handledare. Sökorden vi har använts oss av i katalog- och databassökningarna är t.ex. bibliotekarie, arbetsuppgifter, profession, yrke, genus och de engelska orden librarian, work, task, profession, gender samt olika variationer och former av dessa ord.

2.1 Forskning kring folkbibliotekariers arbetsuppgifter

Bibliotekariens arbetsuppgifter utgörs enligt Nationalencyklopedins ordbok bland annat av inköpsbeslut och bibliografisk service (www.ne.se [2006-07-27]). På arbetsförmedlingens hemsida kan man läsa att en bibliotekarie samlar, strukturerar och förmedlar kunskap, information och upplevelser med hjälp av olika media (afi3.ams.se [2006-07-27]). På DIK:s hemsida, bibliotekariernas fackförbund, finns inte bibliotekariernas gemensamma arbetsuppgifter beskrivna, utan varje kategori inom bibliotekarieyrket presenteras separat med hjälp av porträtt av olika delar av folkbiblioteksverksamheten. Någon gemensam definition eller beskrivning av bibliotekariens arbetsuppgifter går inte att hitta, även om de andra yrkena inom DIK finns väl beskrivna (www.dik.se: se yrken, bibliotekarie, folkbibliotekarie [2006-08-06]). Vi tycker att dessa beskrivningar av bibliotekariens arbetsuppgifter ger en torftig och deskriptiv bild av det som bibliotekarien gör på sitt arbetsplats. Den bilden hoppas vi kunna nyansera och problematisera med hjälp av detta avsnitt om tidigare forskning kring folkbibliotekariers arbetsuppgifter.

De inledande sökningarna efter litteratur om bibliotekariers arbetsuppgifter gav bekymmersamt lite resultat. Allmänna beskrivningar och diskussioner kring arbetsuppgifter verkar i stort sett saknas, det material som finns är nischat mot specifika delar av arbetet, t.ex. referenssamtal och barnverksamhet.¹ Oftast är texter om bibliotekariers arbetsuppgifter svävande när det gäller själva arbetet och betonar mer bibliotekariers kompetens och kunskap, och vikten av att omvärlden får kännedom om detta, eller så handlar litteraturen om bibliotekens verksamhet på ett övergripande och ideologiskt plan. Även övergripande styrdokument är mycket vaga i sin formulering, t.ex. Bibliotekslagen (SFS 1996:1596) där bibliotekarien och bibliotekariens uppgifter inte ens nämns. Många texter vi hittat tar upp bilden av biblioteket och bibliotekarien, utifrån forskaren, utifrån biblioteksanvändarna, utifrån media eller utifrån bibliotekarien

¹ Se t.ex. Anna-Lena Höglunds undersökning av referentstjänst på sex folkbibliotek i "*Äntligen en riktig fråga!*" (1997).

själv,² men även här saknas diskussion om eller synliggörande av vad arbetsuppgifterna består i, eller hur de yrkesverksamma ser på sina arbetsuppgifter. Istället fokuserar man oftast på övergripande strukturer som bibliotekets uppdrag eller verksamhet. Nedan presenteras de texter som vi hittat om folkbibliotekariers arbetsuppgifter och som är relevanta för oss.

En konferens om bibliotekaryrket, som hölls den 28-29 september 1989 på Hässelby slott, blev underlaget till boken *Bibliotekaryrket: Tradition och förändring* (1991). Harry Järv, biblioteksråd vid Kungliga biblioteket och bokens redaktör, resonerar tillsammans med andra föredragshållare kring olika teman om bibliotekaryrkets förändring och traditioner. Viktiga teman som tas upp är yrkesroll och yrkesidentitet, teknikutveckling och informationsteknologins frammarsch, bibliotekariens kunskap och kärnan i yrkeskunnandet. Harry Järv själv anser att de arbetsuppgifter som en bibliotekarie utför inte har förändrats sedan det första kända biblioteket i Ebla, i nuvarande Syrien ca 4500 år tillbaka i tiden. Han menar att kärnan i bibliotekariens arbete har varit och fortfarande är lagring och tillhandahållande av kunskap. Det som har förändrats och legitimerar uttrycket ”bibliotekarierollen i förändring” är förnyelsen av arbetsinstrumenten. De har under århundradenas gång ändrats och blivit effektivare. Harry Järv skriver ”[d]et är en banal självklarhet att bibliotekarien ska behärska sin tids mest avancerade verktyg, men lika självklart är att mediet *inte* är budskapet” (Järv 1991, s. 32). Han ser teknikutvecklingen och automatiseringen som bara ett steg i ledet och menar att all ny teknik som underlättar och effektiviserar arbetet skall utnyttjas (Järv 1991, s. 56).

Barbro Thomas är ansvarig för biblioteksfrågor vid Statens kulturråd och skriver om status, kön och lön i samma bok. Thomas tar upp en annan konflikt inom svenska folkbibliotek, nämligen striden om arbetsuppgifterna mellan kanslist (nuvarande term är assistent) och bibliotekarier. Thomas menar att det ibland kan vara svårt att avgöra vilka arbetsuppgifter som tillhör vem och att kanslisterna kan känna sig frustrerade av alldeles för enkla arbetsuppgifter, medan bibliotekarierna inte vill att deras arbetsområde blir ifrågasatt. Konflikten har rötter långt bak i tiden och hon tror att bibliotekariernas osäkerhet om sin yrkesroll avspeglas i deras revirtänkande om arbetsuppgifter (Thomas 1991, s. 144). Lena Olsson, som är bibliotekarie vid Linköpings universitet och har skrivit bokens sammanfattning, tar inte emot automatisering och datorisering med lika öppna armar som Harry Järv. Hon menar att det finns en risk att bibliotekarierna förlorar den så kallade tysta kunskapen, som har vunnits genom erfarenhet, om arbetsuppgifterna blir automatiserade utan eftertanke (Olsson 1991, s. 170).

Den ”tysta” kunskapen som Lena Olsson skriver om är ett begrepp som framför allt förekommer i sammanhang där vårdyrken diskuteras, men det förekommer även en del inom biblioteksvärlden. ”Tyst” kunskap härrör från filosofen Michael Polanyis uttryck ”tacit knowledge” och förklaras av Bertil Rolf, docent i teoretisk filosofi, i *Profession, tradition och tyst kunskap* (1991). Den ”tysta” kunskapen representerar en kunskap som är svår att formulera i ord och tas för given, och som används för kunskaps erfarenheter från daglig vardagspraktik (Rolf 1991, s. 27ff.). Begreppet används oftare av yrkesgrupper som saknar, eller tidigare har saknat, professionell forskning och teori avgränsad till yrket, och har ibland används som motsats till teoretisk kunskap, vilket

² Se t.ex. R.A.C. Bruijns (1992) *Status and image of the librarian*, där 2742 människor i tolv länder svarar på hur de ser på bibliotekariers status och image.

t.ex. biblioteks- och informationsforskaren Olof Sundin tar upp i sin avhandling *Informationsstrategier och yrkesidentitet: En studie av sjuksköterskors relation till fackinformation vid arbetsplatsen* (2003, s. 99).

I boken *En dag i biblioteket* berättar bibliotekarier i Sverige om sin arbetsdag den 14 oktober 1996. Initiativet till boken togs av Biblioteksmuseiföreningen och projektet genomfördes i samarbetet med Sveriges Allmänna Biblioteksförening och Bibliotekstjänst. Av 437 inkomna dagbokstexter valde redaktörerna Ingrid Atlestam och Ingemar Rosberg ut 63 bidrag till boken, som representerar olika typer av verksamheter som ryms inom folkbibliotekets område; allt från sjukhus- och skolbibliotek till bokbuss och stadsbibliotek. Boken visar på en stor variation i arbetsuppgifterna, men den röda tråden som löper genom hela boken är att trots stress och nedskärningar uppfattar bibliotekarierna sina arbetsuppgifter som varierande, roliga och utmanande. Dock saknar boken sammanfattning och redaktörerna gör inte heller någon analys eller drar slutsatser av materialet. Däremot presenterar redaktörerna sin syn på arbetsuppgifter i början av boken och de delar Harry Järvs syn att arbetsuppgifterna inte har ändrats under århundradena. De skriver att: "[b]iblioteksarbetet har varit, är och kommer under överskådlig framtid vara att välja ut, organisera, systematisera, exponera och förmedla kunskap, information och upplevelse oberoende av förpackning och lagringsform. Uppdraget, att maximera användandet av det man utifrån olika kriterier valt att tillhandahålla, är tidlös" (Atlestam och Rosberg 1998, s. 7). Boken ger oss en bild av det dagliga arbetet på svenska folkbibliotek, men eftersom redaktörerna har valt att inte analysera texterna kan vi inte jämföra eller spegla de resultat vi kommer fram till i vår studie med den här boken.

Samma metod som *En dag i biblioteket* har använts i en magisteruppsats, som har färdigställts i dagarna vid Högskolan i Borås och som handlar specifikt om arbetsuppgifter; Marie Eslon och Maria Ljungdals studie *Vad gör de egentligen?: En studie om bibliotekariers arbetsuppgifter* (2006). Där undersöker de bibliotekariers arbetsuppgifter genom att låta folk-, sjukhus-, högskole- och specialbibliotekarier föra dagbok om sina arbetsuppgifter. Denna studie angränsar till vår eftersom det är den enda vi funnit som försöker ringa in vad bibliotekariers arbetsuppgifter består av, men istället för att undersöka bibliotekariers arbetsuppgifter såsom de uttrycks i dagboksform eller tidskrifter, så vill vi fokusera på vilka *föreställningar* bibliotekarier har om sina arbetsuppgifter. Det finns även andra magisteruppsatser som tar upp arbetsuppgifter ur någon aspekt.³

³ Se t.ex. Magdalena Göransson och Annika Jarnbjer (2001) *Fokus på folkbibliotekarien- ett arbetslivsperspektiv* (2001:50 BHS) där författarna utifrån litteraturstudie, intervjuer och konferensmaterial undersöker bibliotekariers arbetsuppgifter, yrkesroll, kompetens, status och image. Den tekniska delen av arbetet på bibliotek utreds med hjälp av diskursanalytiska verktyg av Anders Forslund i magisteruppsatsen *Digital eller mänsklig service åt användare av folkbibliotek?* (2005:68 BHS), men fokus ligger här mer på huruvida digital användarservice konkurrerar med mänsklig service än vilka konsekvenser tekniken får för bibliotekariers arbetsuppgifter.

2.2 Professionsteori och genusteori inom biblioteks- och informationsvetenskap

Vi har tänkt anlägga ett genusteoretiskt och professionsteoretiskt perspektiv på vår studie, och därför tror vi att det är av intresse att här presentera hur professionsteori och genusteori tidigare använts inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning.

2.2.1 Professionsteori inom biblioteks- och informationsvetenskap

I snart ett halvt sekel har diskussioner förts huruvida bibliotekarieryrket är en profession eller en så kallad semiprofession, dvs. en yrkesgrupp som vill ha status som profession men som av olika anledningar inte anses ha det. Ett av problemen med denna diskussion är att det inte finns någon entydig definition av vad som utgör en profession eller hur professionell status kan erhållas. Några utgångspunkter skildras av professionsforskaren Inga Hellberg i avhandlingen *Studier i professionell organisation* (1978). De flesta definitioner utgår från att en profession utvecklas enligt ett antal uppställda kriterier eller stadier som kan vara allt i från fyra till nio till antalet, en så kallad idealtypisk professionssyn. I de flesta av dessa utvecklingsfaser ingår stadier såsom utveckling av licenspraxis, specifik kunskapsbas, framväxt av utbildningsväsen, utveckling av yrkesetik samt organisation av yrkesverksamma i lokala och (inter)nationella sammanslutningar (Hellberg 1978, s. 6-15). Men hur och i vilken ordning dessa faser ska komma råder oenighet, alla forskare verkar ha sin egen utvecklingsteori som i bästa fall med någorlunda framgångsrikt resultat kan tillämpas på den yrkesgrupp som just de undersöker.

Andra definitioner av profession utgår från vissa egenskaper och kvaliteter som anses utgöra grunden för vad en profession är, dessa egenskaper sammanfaller oftast med de idealtypologiska utvecklingsstadierna (Hellberg 1978, s. 7). Ett av problemen med egenskapsorienterad professionssyn, även kallad essentialistisk professionssyn, är att synen på vad som definierar en egenskap och hur den värderas är sociokulturellt betingat, t.ex. kan vissa egenskaper bejakas och värderas högt om de förekommer hos män, men ligga till last och fungera statussänkande om de återfinns hos kvinnor, och tvärtom. Konsekvenserna av denna könsmärkning av egenskaper har bland annat Hanna Westberg-Wohlgemuth och Roma Harris undersökt, vars forskning presenteras lite längre ner i detta avsnitt.

Den amerikanska biblioteks- och informationsforskaren Patrick Wilson ifrågasätter om bibliotekarie är en profession utifrån ett kvalitetsperspektiv, eftersom denna yrkesgrupp inte gör anspråk på att expertmässigt kvalitetsgranska de dokument och den information som biblioteket tillhandahåller. Wilson menar att referenstjänsten bör innehålla ett moment där bibliotekarien för användarens räkning ska avgöra om ytterligare källor bör tillfrågas för att få så korrekt information som möjligt, och eftersom bibliotekarier inte gör detta så brister de i ansvar. Wilson efterfrågar en ”public adviser”, allmän rådgivare, som kan vägleda och hjälpa informationsanvändare, och bibliotekarier har inte kvaliteter att bli en sådan (Wilson 1977, s. 103f.).

I ett senare verk av Patrick Wilson menar han att snabbheten i att finna information i ett återvinningssystem (t.ex. katalog eller databas) som yrkesmässig egenskap inte utgör skäl nog att se bibliotekarier som en kognitiv auktoritet inom informationsförsörjning.

Bibliotekarier har inte tillräckligt med kunskap för att bota så kallad ”misinformation” vilket kvalitetssäkrad information kan och bör göra, Wilson gör dock undantag för vissa specialbibliotekarier och informationsspecialister (Wilson 1983, s. 171f.).

Wilson har höga krav på bibliotekariens uppgift, men således blir även domen hård när förväntningarna inte infrias. Wilsons oro för ”information overload” och ”misinformation” är än idag berättigad, men idag läggs ett större ansvar på den enskilda informationsanvändaren genom krav på informationskompetens och källkritik.⁴ Men från andra perspektiv kan Wilsons kritik kännas ålderdomlig och förlegad, bland annat den låga tilltron till bibliotekariers kunskap, där författaren åsyftar folkbibliotekarier (ett kvinnodominerat område av yrket) och undantar specialbibliotekarier och informationsspecialister (domäner som till stor del innehas av män).

Johan Olaisen, forskare inom kunskapsorganisation i Oslo, ger ett nordiskt perspektiv på debatten om bibliotekarieyrkets professionsstatus i artikeln *Bibliotekarier – Profesjon eller semiprofesjon?* (1988). Olaisen menar att bibliotekarieyrket saknar en teori eller en accepterad modell som grund för sin yrkespraktik. Yrket saknar även en kunskapsbas. Avsaknad av teori och bristen på kunskapsbas medför att yrket saknar inte bara auktoritet internt, men även externt gentemot andra yrkesgrupper och samhället (Olaisen 1988, s. 63). Olaisens åsikt är att bibliotekarier har svårt att definiera sin yrkesroll och förklara yrkets kunskapsgrund. Han skriver också att olika undersökningar har påvisat att bibliotekarierna inte har rätt professionell hållning för att hålla sig à jour med utvecklingen inom det egna ämnets forskning, och inte heller inom forskning i angränsande ämnen (Olaisen 1988, s. 66). Slutsatserna är att bibliotekarieyrket i Norden är en semiprofession, men med vissa förhoppningar om att bli en profession (Olaisen 1988, s. 67). Olaisen påpekar att de flesta akademiska yrken som är kvinnodominerade har en semiprofessionsstatus (Olaisen 1988, s. 65).

Andrew Abbott är en amerikansk sociologiprofessor som bedrivit forskning bland annat om professionsutveckling, och vars professionsteori vi kommer att använda i vår analys. Abbott skriver, liksom Olaisen, om professioner och semiprofessioner i artikeln *Professionalism and the future of librarianship* (1998). Abbott skriver om den förhärskande sociologiska synen som delar in yrken i profession och semiprofession pga. att semiprofessioners kunskap inte anses vara lika esoterisk som erkända professioners, t.ex. juridik och medicin. Abbott konstaterar att detta nog mer är en könsrelaterad fråga än något annat, eftersom i princip alla semiprofessioner är kvinnodominerade yrkesområden och de ”riktiga” professionerna till stor del innehas av män (Abbott 1998, s. 431). Det finns professionsteorier, skriver Abbott, som menar att semiprofessioner kommer att utvecklas till professioner enligt en utvecklingstrappa men bibliotekarier befinner sig fortfarande på samma nivå som för ett sekel sedan, vilket helt enkelt beror på att det inte finns någon utvecklingstrappa. Istället för att fokusera på indelning i professioner och semiprofessioner så betonar Abbott vikten av att koncentrera sig på det arbete som faktiskt utförs, samt på den kontext vari arbetet utförs (Abbott 1998, s. 432). Detta tycker vi är en konstruktiv ansats eftersom bibliotekarieyrket, kvinnodominerat med låg status och lön, antagligen inte kommer att uppnå högre erkännande eftersom bedömningskriterierna bestäms av forskare och media med utgångspunkt i traditionellt manliga professionsområden (Harris 1992, s. 9f.).

⁴ Se t.ex. gymnasieskolans läroplan där eleverna ska lära sig undersökande arbetssätt.

Abbott föreslår att bibliotekarier, för att öka professionens status i framtiden, ska ta vara på yrkets fördelar, dvs. de attribut som professionsforskare ofta ser som nackdelar och anledningar att inte kalla yrket för en profession. Dessa attribut sammanfaller med en annan professions kvaliteter och bakgrund, nämligen ingenjörernas. Båda är en relativt lös grupp yrkesverksamma som utför olika typer av arbete men som delar en gemensam inriktning och orientering, och båda grupperna har skiftande utbildningsbakgrund. Abbott samlar dessa två professioner under begreppet ”federationsprofessioner” och menar att dessa i framtiden kommer att ha lättare att anpassa sig till rådande förändringar i såväl arbete som organisationsklimat än äldre professioner som saknar denna flexibilitet (Abbott 1998, s. 441f.).

2.2.2 Genusteori inom biblioteks- och informationsvetenskap

Abbotts lösning på bibliotekarieprofessionens låga status genom att närma sig och inspireras av en etablerad profession med manligt signum är ingen ny strategi. Inom biblioteks- och informationsvetenskap har forskare länge hävdats att satsningar på områden som informationsspecialist och specialbibliotek för att höja yrkets status och löneläge är den enda vägen, områden som länge dominerats av manliga bibliotekarier (t.ex. Wilson ovan⁵). Men lösningen är inte att stoppa in fler kvinnor i mansdominerade segment av professionen, vilket Inga Hellbergs forskning visar i *Könsutjämning och könsupoliserings inom professionerna på dagens arbetsmarknad* (1989). Arbetsbrist inom en manlig domän kan inte botas genom att tillsätta arbetslösa kvinnor, och kvinnors arbete kan inte höjas i värde genom att infogas i manliga yrkesområden. Hellberg menar att kvinnors avancemang på arbetsmarknaden från 1960-talet och framåt har skett inom vissa specifika delar av arbetsmarknaden, väl åtskiljt från de mansdominerade professionerna (Hellberg 1989, s. 170). Hellberg använder i sin forskning ett genusteoretiskt perspektiv för att synliggöra köns olika förutsättningar och professionsutveckling på arbetsmarknaden.

Genusteori används ibland inom professionsforskning och är särskilt framgångsrikt när det gäller att undersöka strukturer, organisation och arbetsuppgifter inom kvinnodominerade yrkesgrupper, såsom bibliotekarieyrket. Genusforskning innebär ett intresse att undersöka de socialiseringsprocesser som leder till att genus skapas, och konsekvenserna därav på såväl individnivå som på samhällsnivå. Ordet genus infördes under 1980-talet inom samhällsvetenskapen för att ersätta ordet könsroll. Ordet ”används för att förstå och urskilja de föreställningar, idéer och handlingar som sammantagna formar människors sociala kön” (www.ne.se [2006-07-26]). Syftet med ordet genus är att göra det osynliga synligt. Begreppet ska hjälpa till att se hur människors sociala kön formar och formas av människornas handlingar, idéer och föreställningar (www.ne.se [2006-07-26]).

Det förekommer att genusforskare använder olika begrepp för sitt forskningsområde, en del skriver kön (t.ex. Hanna Westberg-Wohlgemuth), en del använder det engelska ordet gender och andra brukar begreppet genus som är en översättning av gender (t.ex. Yvonne Hirdman). Oavsett vilket begrepp som nyttjas så avses i denna forskning om inget annat anges det socialt skapade könet.

⁵ Se t.ex. Fred R. Shapiros The name of our profession i *Legal Reference Services Quarterly* (1984) och George E. Bennetts *Librarians in search of science and identity: The elusive profession* (1988).

Inom biblioteks- och informationsvetenskap har Roma Harris, forskare inom information och media vid University of Western Ontario i Kanada, anlagt ett genusperspektiv för att undersöka bibliotekarieyrkets utveckling som en kvinnodominerad profession i *Librarianship: The erosion of a woman's profession* (1992). Harris skriver om bibliotekarieprofessionens utveckling men gör även nedslag i sjuksköterske- och socionomprofessionernas utveckling, eftersom det finns likheter mellan dessa tre yrkesgrupper och deras professionsutveckling, bland annat har de likartade problem med dålig image och låg status, vilket kan kopplas till att de är kvinnodominerade yrkesområden.

Problemen kopplade till kvinnodominerade professioner beror bland annat på att kontrollen över dessa yrken innehas av män, dels inom professionen genom att män innehar flest auktoritativa positioner, fastän de flesta yrkesverksamma är kvinnor, dels utanför professionen genom att omgivande yrken som påverkar professionsutvecklingen domineras av män, t.ex. juridik (Harris 1992, s. 3). Men problemen inom bibliotekarieprofessionen, och andra kvinnodominerade yrken, har också att göra med att de är just könsbundna; kvinnliga attribut kopplas till ett yrke och får en kvinnlig "identitet" som gör att hela professionen blir märkt med denna könstillhörighet (Harris 1992, s. 9ff.). Eftersom kvinnligt arbete värderas lägre så får hela yrket en lägre status och arbetsuppgifterna blir lågprioriterade områden, det finns en allmängiltig föreställning om att vem som helst kan göra det arbete som kvinnor utför (Harris 1992, s. 29f.). Bibliotekarier skyller enligt Harris på sig själva för den låga statusen, men egentligen handlar det om barriärer utifrån, dvs. omgivningens och samhällets nedvärdering av kvinnligt yrkesarbete (Harris 1992, s. 61). En kvinna är i första hand en kvinna, i andra hand en professionell, och detta stigma kommer yrkesverksamma kvinnor inte ifrån (Harris 1992, s. 83). Detta beror enligt Harris på att bilden av kvinnan, hur hon är och vilka egenskaper och kvalifikationer hon har, samt hur dessa värderas på arbetsmarknaden, definieras av män (Harris 1992, s. 95).

Det finns flera olika sätt att försöka lösa detta lågstatus- och lågprioritetsproblem som kopplas till kvinnodominerade yrken, bland bibliotekarier har strategier bland annat gått ut på att ändra namnet på professionen så att det klingar "manligare" och därmed blir mer accepterat, t.ex. konsult eller något som involverar termen informationsvetenskap (Harris 1992, s. 35ff.). Tyvärr leder namnändring inte till några större förbättringar, eftersom det är barriärer utifrån som påverkar synen på professionen. Men om bibliotekarien ska ändra sitt rykte och avliva den negativa stereotyp som finns kring professionen så måste bibliotekarier bete sig mer professionellt för att bli tagen på allvar, detta menar flera forskare som Harris refererar till (Harris 1992, s. 66). Råden hur detta ska gå till är dock skrattretande och föråldrade, tycker Harris; klä sig snyggt, inte tugga tuggummi, klä och bete sig mer maskulint, vilket innebär att inte le för mycket och inte bete sig för "tjejigt" (Harris 1992, s. 66f.). Harris tar även upp medias aktiva roll i skapandet och bibehållandet av de negativa yrkesstereotyper som framför allt drabbar kvinnodominerade yrkesområden. Dessutom borde bibliotekarier själva sluta skriva negativt om sin egen yrkesgrupp, eftersom detta ger en konserverande effekt och förstärker de yrkesverksammans dåliga självbild (Harris 1992, s. 80f.). Försök att marknadsföra bibliotekarieprofessionen, eftersom få verkar veta vad bibliotekarier egentligen gör, har oftast utmynnats i PR kampanjer för biblioteken istället (Harris 1992, s. 92).

Harris skriver även om hur informationsteknologin har påverkat bibliotekarieprofessionen. Det finns inom bibliotekarieprofessionen en könsuppdelning av arbetsområden, där majoriteten av manliga bibliotekarier innehar arbete som involverar informationsteknologi medan flertalet kvinnliga bibliotekarier finns inom katalogisering och i arbete på barnavdelningar (Harris 1992, s. 121). När katalogiseringsarbetet, som anses vara professionens kärna, blir datoriserat genom informationsteknologin så avprofessionaliseras detta arbete i samma stund som assistenter övertar delar av denna uppgift (Harris 1992, s. 126f.). Dessutom sjunker arbetet i status och blir alltmer könsstämplat när assistenter och andra så kallade paraprofessionella i ökande grad övertar katalogiseringsarbetet och andra kärnuppgifter, arbetet blir ännu mer ett "kvinnoarbete" (Harris 1992, s. 128). Harris menar att informationsteknologin först höjde bibliotekariers status, men sedan sänkte det igen (Harris 1992, s. 130). Datorer och sökfärdighet har snabbt blivit något som många har tillgång till och kan, och därmed riskerar bibliotekarier att förlora sin professionella legitimitet (Harris 1992, s. 151ff.). Biblioteksverksamheten bestäms och budgeteras av politiker och andra än dem som är yrkesverksamma, så det gäller för bibliotekarier att återta kontrollen och makten över sina arbetsuppgifter, sin arbetsplats och sin professionella domän. Eftersom klassamhällets klyftor förstärks då en del har råd med datorer och internetuppkoppling och andra inte har det, så är det viktigt att bibliotekarier tar ställning för att hjälpa de ekonomiskt svagare grupperna i samhället genom att biblioteket tillhandahåller bland annat informationsteknologi och Internetuppkoppling (Harris 1992, s. 154f.).

Informationsteknologins urholkning av bibliotekarieyrket och försämring av bibliotekarieyrkets status har lett till att bibliotekarier söker sig till andra yrkesområden där deras kunskaper kan komma till nytta. Detta är, liksom försöken att ändra titel på yrket, ett försök att komma ifrån den negativa spiralen som har uppstått inom professionen, genom att söka arbete inom andra, mindre könsstigmatiserade yrkesdomäner och genom att använda andra yrkestitlar såsom informationsmäklare (Harris 1992, s. 159).

Avslutningsvis konstaterar Harris att för att arbetet som utförs inom kvinnodominerade yrkesgrupper ska omvärderas och uppvärderas, så krävs en ny syn på profession som inte längre baseras på det manliga, normativa perspektivet som kategoriskt nedvärderar kvinnligt arbete (Harris 1992, s. 161). Kvinnor ska inte försöka bli kopior av män, utan hitta egna vägar och uppmuntra varandra att uppskatta kvinnors arbete (Harris 1992, s. 162f.).

Informationsteknologins påverkan på bibliotekariers arbete har tagits upp och diskuterats av flera forskare förutom Roma Harris, bland annat av pedagogikforskaren Bosse Jonsson. Jonsson diskuterar i artikeln *Kvinnor, män och IT på folkbibliotek* (2001) vilka konsekvenser införandet av informationstekniken på folkbibliotek medfört för användarna. Jonsson skriver att folkbiblioteket har varit en arena för kvinnor, det är oftast kvinnorna som besöker folkbiblioteket och det är mestadels kvinnor som arbetar där, men att detta kan utmanas av informationstekniken (Jonsson 2001, s. 97). Tekniken i sig är könsneutral, menar Jonsson, men eftersom tekniken i det västerländska samhället har använts på ett sätt som har gjort det möjligt att förknippas med vissa egenskaper som traditionellt ansetts vara manliga, så har även tekniken blivit manlig (Jonsson 2001, s. 106). Efter införandet av informationstekniken så har antalet manliga biblioteksbesökare ökat, medan de verksamhetsområden som traditionellt nyttjas mer av

kvinnor inte får samma ökade satsningar (Jonsson 2001, s. 112). På vilket sätt införandet av informationstekniken påverkar folkbibliotek kommenterar Jonsson inte, utan i stället konstaterar han att huruvida folkbiblioteket kommer att förvandlas från kvinnlig arena till en manlig domän helt ligger i händerna på besökarna. Det är besökarna som avgör folkbibliotekets framtid (Jonsson 2001, s. 113).

Kvinnors möte med ny teknik och organisationsförändringar undersöks av Trine Schreiber, sociolog och arbetslivsforskare vid Danmarks Biblioteksskole, i sin avhandling *Forhåbninger og skuffelser i kvindeerhverven – kvinders møde med ny teknologi og organisatorisk forandring* (1994). Studien baseras på intervjuer som gjordes mellan 1988 och 1991 med kontorspersonal och bibliotekarier (Schreiber 1994, s. 30). Schreiber delar upp de intervjuade i två grupper: de som har en högre utbildning, dit bibliotekarier hör, och de som har ingen eller lägre utbildning (Schreiber 1994, s. 30f.). Bland de utbildade fann hon både de som var kritiska mot den nya tekniken och förändringar i organisationsstrukturen och de som var positiva till dessa (Schreiber 1994, s. 95). Datorer introducerades redan 1984 och många ansåg att de underlättade arbetet, men organisatoriskt hade den nya tekniken inte förändrat arbetsfördelningen på arbetsplatsen (Schreiber 1994, s. 51).

Den personal i Schreibers studie som ingick i den utbildade gruppen och som var positiva till organisatoriska förändringar och ny teknik, såg både tekniken och organisationsreformer som möjligheter till en personlig utveckling. De önskade mer individuell profilering i arbetet, men samtidigt ansåg de att de förändringar som var på gång knappast var tillräckliga (Schreiber 1994, s. 51). Denna grupp var även beredd att ta till sig nya arbetsuppgifter, även om de inte hade anknytning till utbildningen (Schreiber 1994, s. 100). Denna grupp fokuserade på individuella utvecklingsmöjligheter. Den grupp av bibliotekarier som var kritisk mot den nya tekniken upplevde att politikerna satsade resurser på datorisering på bekostnad av annan verksamhet. Den humanistiska och kulturella delen av verksamheten, som bibliotekariernas utbildning betonade som viktig och som bibliotekarierna själva uppfattade som sitt yrkes kärna, fick däremot minskade resurser. Bibliotekarierna tolkade detta som att utbildningen nedprioriterades samt att en extern arbetsgivare styrde utvecklingen åt ett annat håll än vad bibliotekarierna själva önskade (Schreiber 1994, s. 50f.). De ville att de nya arbetsuppgifterna skulle förankras i utbildningen och de ville själva vara med att definiera de nya arbetsuppgifterna (Schreiber 1994, s. 95). De ville säkra sin position gentemot de som befann sig längre ner i hierarkin dvs. assistenterna (Schreiber 1994, s. 100). Det var även denna grupp av bibliotekarier som ansåg att förmedling av boken som kulturform borde vara det centrala i biblioteksarbetet (Schreiber 1994, s. 51). Fokus för denna grupp var det solidariska utvecklingsintresset. Trine Schreiber menar att det tyvärr saknades ett köns- eller kvinnoperspektiv i den debatt som fördes om de förändringar som den nya tekniken och omstrukturering av organisationen förde med sig (Schreiber 1994, s. 121).

Det finns flera magisteruppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap som behandlat genusteori kopplat till professionsteori som har inspirerat oss, bland annat Annhild Ottosson och Göran Sagefjords *Genuskommunikation i biblioteksvärlden* (1996) där bibliotekariers psykosociala miljö och arbetsuppdelning på kvinnodominerade arbetsplatser undersöks. En annan uppsats som har väckt tankar är Cecilia Stiernstedt och Johanna Wassholms *Könsmärkning och statusrelevans i folkbiblioteksvärlden* (2004), där bibliotekarier och bibliotekschefer intervjuas om

könsmärkning av arbete. Båda dessa uppsatser undersöker bibliotekariernas syn och förhållande till den låga statusen och det låga löneläget kopplat till att bibliotek är en kvinnodominerad yrkesdomän. De forskare vars arbeten används i magisteruppsatserna är av intresse även för oss, så därför kommer en av dem att presenteras här, medan Yvonne Hirdmans forskning presenteras i teoridelen, avsnitt 3.2.

Hanna Westberg-Wohlgemuth bedriver forskning inom pedagogik med genusperspektiv på arbetsplatser och arbetsuppgifter i avhandlingen *Kvinnor och män märks*.

Könsmärkning av arbete - en dold lärandeprocess (1996). Westberg-Wohlgemuths forskning visar att det finns föreställningar om egenskaper och kvalifikationer som kopplas till kön, t.ex. uppfattas risktagning som en manlig egenskap och känslighet som en kvinnlig sådan (Westberg-Wohlgemuth 1996, s. 77 ff.). Denna könsmärkning av egenskaper förs över till arbetsuppgifter genom så kallad immanent⁶ pedagogik i socialiseringsprocessen, så att arbetsuppgifter blir kopplade till ett visst kön och därmed könsmärkta. Westberg-Wohlgemuths begrepp könsmärkning betecknar alltså de processer som även Roma Harris beskrev.⁷

2.3 Diskursanalys inom biblioteks- och informationsvetenskap

Inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningsfältet är diskursanalys idag en ofta använd metod och teori, men detta är tämligen nytt, eftersom användningen av diskursanalytiska verktyg kom igång först under 1990-talet. Dessförinnan har det kognitiva synsättet varit härskande inom biblioteks- och informationsvetenskap. Det kognitiva synsättet är intresserat av mentala strukturer och processer och har inom biblioteks- och informationsvetenskap mest använts i användarstudier (Limberg 1998, s. 30ff.).

Den amerikanska forskaren Bernd Frohmann menar i artikeln *The power of images: A discourse analysis of the cognitive viewpoint* (1992) att det kognitiva synsättet erövrat det biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningsfältet genom att göra anspråk på att vara den fullständiga teorin för ämnet (Frohmann 1992, s. 371). Frohmann däremot tillämpar diskursanalys i studien för att studera hur det kognitiva synsättet har påverkat konstituerandet av information som en handelsvara och användare som konsumenter inom marknadsekonomiska förhållanden (Frohmann 1992, s. 368). Han menar vidare att makt och kunskap är relaterade till varandra och opererar på tre sätt, dels genom att reglera hur det tillåts talas om information, dels genom att hindra eller diskvalificera vissa sätt att tala om information (diskurser) och dels genom att låta bara vissa aktörers talan ha betydelse (Frohmann 1992, s. 380ff.). Även om vi i vår studie inte är intresserade av makten i sig eller hur diskurser kan användas som maktmedel så är Frohmans artikel givande för oss. Artikeln har hjälpt oss att fundera kring frågor om varför det talas om vissa saker, men inte om andra, samt på vilket sätt det talas och av vem.

De amerikanska forskarna John M. Budd och Douglas Raber, verksamma inom biblioteks- och informationsvetenskap vid University of Missouri- Columbia skriver i artikeln *Discourse analysis: Method and application in the study of information* (1996)

⁶ inneboende, inre enligt Nationalencyklopedins ordbok

⁷ Se även Gunnel Forsbergs forskning om genderiseringsprocesser i *Kvinnors och mäns liv och arbete* (1992).

om lämpligheten i att använda diskursanalys inom forskning kring information. Budd och Raber konstaterar att mycket av forskningen inom biblioteks- och informationsvetenskap handlar om att diskutera innebörden och hitta definitioner av informationsbegreppet. De menar att det är just denna mångskiftande betydelse av information som gör det speciellt lämpligt att undersökas med diskursanalytiska angreppssätt, eftersom denna metod undersöker olika sätt att använda och ge mening åt ord och betydelser, samt ett intresse för texten som en del av sin kontext. Den diskursanalytiska ansats som vi har tänkt använda oss av är hämtad från Norman Fairclough, vars arbete präglas av just det intresse för kontextuell påverkan på texten som Budd och Raber uttrycker. Budd och Rabers artikel blev för oss en väg in i Faircloughs diskursanalytiska modell.

Sanna Talja är forskare inom kunskapsorganisation vid Tammerfors universitet och ifrågasätter, liksom Frohmann, det kognitiva synsättet i forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap i artikeln *Constituting "information" and "user" as research objects: A theory of knowledge formations as an alternative to the information man-theory* (1997). Talja menar att informationsprocessens sociala aspekter förbises, såväl användarens som informationssystemets sociokulturella kontext, och anser vidare att det kognitiva synsättet inte ger forskaren de möjligheter och de konkreta verktyg som behövs för att kunna studera den sociokulturella kontexten. Det gör däremot det diskursanalytiska förhållningssättet menar Talja (Talja 1997, s. 67). Talja kritiserar den västerländska fokuseringen på individen och dikotomin mellan individens inre värld och världen utanför, och menar att detta synsätt har speglat även forskning kring informationsprocesser (Talja 1997, s. 69). Det diskursanalytiska förhållningssättet lyfter fokus från individen till en mer generell nivå. Kunskap, eller kunskapens struktur, är inte objektiv eller subjektiv, utan intersubjektiv. I en viss sociokulturell kontext är viss kunskap sann medan den i andra kontexter kan ifrågasättas (Talja 1997, s. 73).

I en annan artikel, *Analyzing qualitative interview data: The discourse analytic method* (1999), tar Sanna Talja upp ytterligare aspekter av diskursanalys. Dels vill hon presentera ett sätt att analysera diskurser, nämligen en systematisk undersökning av kontextberoende föränderlighet i tal och text, dels vill hon visa hur forskaren kan identifiera diskurser i valda sammanhang. Hon diskuterar även hur diskursanalytiskt och hermeneutiskt sätt att tolka forskningsdata skiljer sig åt samt innebörden av begreppen reabilitet och validitet inom diskursanalys. Slutligen tar hon upp hur tillämpningen av diskursanalys som forskningsmetod inom biblioteks- och informationsvetenskap kan se ut (Talja 1999, s. 461). Vi är mest intresserade av hur Talja ser på reabilitet och validitet i studier med diskursanalytisk förhållningssätt och kommer att diskutera dessa senare, men även hennes förklaring till hur hermeneutiskt och diskursanalytiskt förhållningssätt till forskningsmaterialet skiljer sig åt anser vi vara av intresse, och förstärker vårt beslut att välja diskursanalys som vår forskningsmetod. Talja menar att i diskursanalytiskt tolkningssätt, till skillnad från hermeneutiskt tolkningssätt, lämnas individens egna intentioner och uppfattningar åt sidan. Fokus ligger istället på de bakgrundsuppfattningar som ligger dolda bakom uttalanden och vilka sällan uttalas klart, men som är underförstådda. Diskursanalys synliggör de debatter, diskussioner och även konflikter som existerar i samhället. Och eftersom diskursen inte bara ger uttryck för olika meningar, utan även skapar meningar, är det viktigt att synliggöra dem, menar Sanna Talja (Talja 1999, s. 473f.).

De svenska biblioteks- och informationsforskarna Lars Seldén och Mats Sjölin undersöker i artikeln *Kunskap, kompetens och utbildning – ett bibliotekariedilemma under 100 år* (2003) diskurser kring bibliotekariernas utbildning och kompetens och att dessa diskurser har olika historiska rötter. Seldéns och Sjölinns artikel är delad i två delar, där den första delen är en textanalys av två olika texter med anknytning till bibliotekarieutbildningen och den andra delen ger ett historiskt perspektiv på de resultat som forskarna kommer fram till i den första delen (Seldén & Sjölin 2003, s. 20). Författarna använder i undersökningen Laclaus och Mouffes diskursteori tillsammans med begreppet diskursordning som gör det möjligt att hitta ordning där flera olika diskurser existerar (Seldén & Sjölin 2003, s. 22). De kommer fram till att det finns två olika diskurser om bibliotekariernas kunskap och därmed två olika uppfattningar om vilken typ av utbildning en bibliotekarie behöver ha. Seldén och Sjölin har använt sitt diskursanalytiska redskap på ett intresseväckande sätt som har hjälpt oss att förstå hur diskursteorin kan användas i praktiken, men studien har dock fått oss att inse att det inte är det diskursteoretiska förhållningssättet som vi vill använda i vår studie.

En annan svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskare, Jenny Johannisson, har i sin avhandling vid Högskolan i Borås använt ett diskursorienterat arbetssätt när hon undersökt utvecklingsarbetet inom kulturområdet i Göteborg i avhandlingen *Det lokala möter världen: Kulturpolitiskt förändringsarbete i 1990-talets Göteborg* (2006). Johannisson undersöker stadens kulturpolitiska organisation och utvecklandet av visionsdokument för kulturverksamheten utifrån argumentationen i offentliga handlingar och intervjuer. Till denna studie används en nypragmatisk ansats, som utgår från att människan drivs av handling mot ett mål, kombinerat med ett diskursorienterat perspektiv, som fokuserar på språket som det verktyg varmed människan handlar (Johannisson 2006, s. 16-26). Johannisson använder ett diskursorienterat perspektiv som är inspirerat av diskursteori, och hittar tre diskurser som alla används parallellt i de kulturpolitiska dokumentens argumentation (Johannisson 2006, s. 218). Johannissons forskning har visat oss hur flera diskurser kan verka simultant för att föra fram argument.

Det finns flera magisteruppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap som använder ett diskursorienterat angreppssätt, och en för oss inspirerande studie var Åsa Hedemark och Jenny Hedmans *Vad sägs om användare?* (2002) från Högskolan i Borås. Hedemark och Hedman undersöker hur biblioteksanvändare omnämns i bibliotekstidskrifter, dvs. vilka användardiskurser som förekommer där. Hedemark och Hedman använder diskursteori som redskap medan vi i vår studie har tänkt använda ett diskursanalytiskt angreppssätt som inspirerats av Norman Fairclough, kallat kritisk diskursanalys. Vi har inte hittat någon magisteruppsats som använt kritisk diskursanalys och/eller Norman Faircloughs diskurskoncept, men vi vet att flera stycken är under arbete inom biblioteks- och informationsvetenskap.

3 Teori

Vi ska här presentera Andrew Abbotts professionsteori, som tillsammans med Yvonne Hirdmans genusteori kommer att utgöra det teoretiska ramverket som hjälper oss att förklara och diskutera de resultat som vi kommer fram till efter analys av det empiriska materialet.

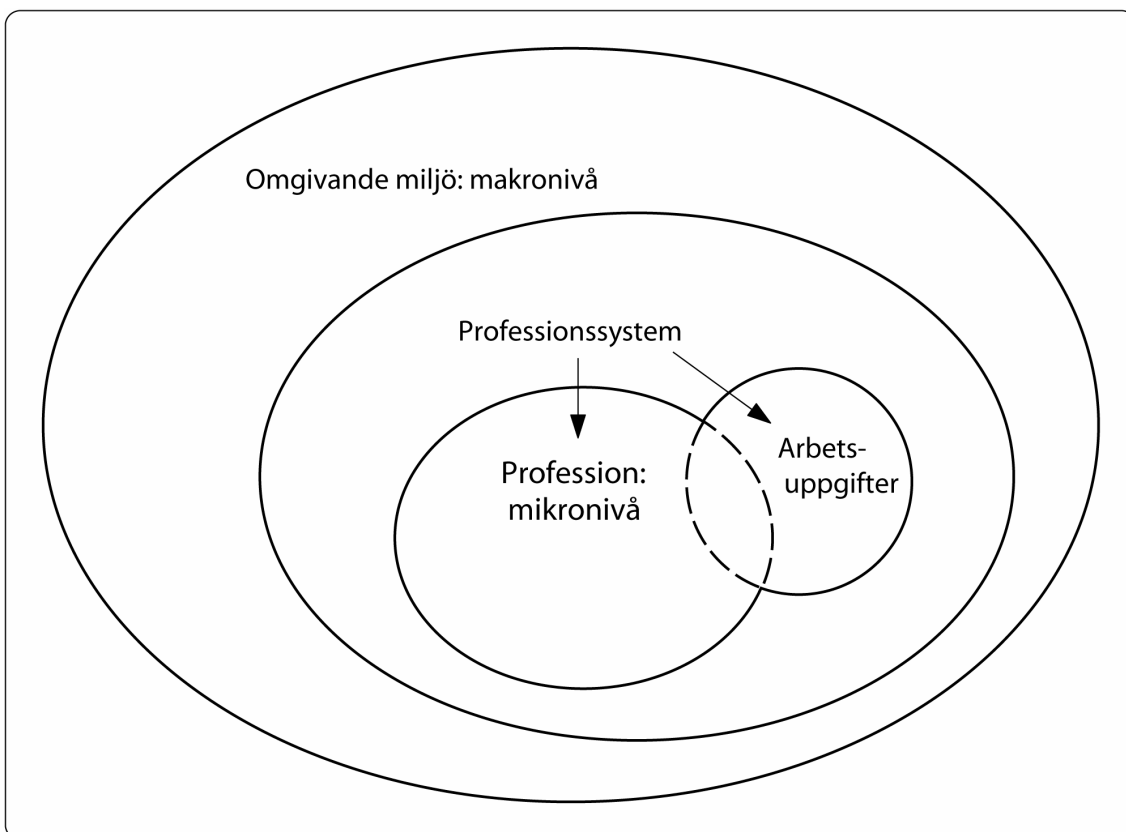
3.1 Andrew Abbotts professionsteori

Det finns flertalet professionsforskare som skrivit om bibliotekarier eller om det biblioteks- och informationsvetenskapliga yrkesområdet, bland andra kan nämnas Pauline Wilson som skrivit om bibliotekariers status och bibliotekariestereotyper i USA utifrån ett genusperspektiv och Michael F. Winter som forskat inom kontrollmekanismer kring expertkunskap relaterat till bibliotekarieprofessionen. Även Dee Garrison har undersökt bibliotekarieprofessionen, då hon skrivit om yrkets utveckling i USA fram till 1930-talet. Den tidigare nämnda Patrick Wilson är också ett tungt namn inom forskning kring bibliotekarieprofessionen. Trots denna mängd av forskare som fokuserat på det ämnesområde vari denna uppsats skrivs, så väljer vi att använda sociologen Andrew Abbotts professionsteori, som inte är direkt knuten till biblioteksfältet. En av anledningarna till vårt val är att vi blev inspirerade av biblioteks- och informationsforskaren Olof Sundins användning av Abbotts teorier i *Informationsstrategier och yrkesidentiteter* (2003), som handlar om sjuksköterskors informationsförsörjning. Vi intresserade oss framför allt för Abbotts syn på profession som ett system, där det finns flera nivåer som hänger ihop och som påverkar varandra. Denna kontextuella syn på profession passar bra ihop med det diskursanalytiska redskap vi tänkt använda, och även med Yvonne Hirdmans socialkonstruktionistiska uppfattning av världen.

Den amerikanska sociologiprofessorn Andrew Abbott skriver i *The systems of professions* (1988) om yrkesrollens funktion i det moderna samhället. Andrew Abbott undersöker hur samhället strukturerar yrkesmässig kunskap genom professionalism, som ett sätt att institutionalisera expertis. Abbotts professionsteori vill undvika fokus på idealtyper och strukturer för yrkeskontroll (t.ex. licenser, skolor, samfund) som länge präglat professionsforskningen (Abbott 1988, s. 315f.). Han tillämpar medvetet en lös och vid definition av professionsbegreppet: en profession är en avgränsad grupp av individer som tillämpar en tämligen abstrakt kunskap i specifika sammanhang (Abbott 1988, s. 8).

Abbott strukturerar profession på tre nivåer; en övergripande makronivå som undersöker hur bredare sociala krafter påverkar enstaka yrken under vissa omständigheter. Den andra nivån, mellannivån, kallas professionssystemet och är den nivå som Abbott fokuserar mest på. Professionssystemet fungerar som en strukturerande länk mellan professionen och arbetsuppgifterna. På mikronivå undersöker Abbott skillnader och skiftningar inom själva professionen (Abbott 1988, s. 315). Förändringar på någon av nivåerna ger återverkningar i hela systemet, t.ex. kan förändringar av arbetsuppgifter påverka professionssystemet och därmed ändra den egna professionen men även påverka andra omgivande professioner. Ett biblioteksrelaterat exempel på detta kan vara informationsteknologins förenkling av katalogiseringsrutiner, vilket leder

till att assistenter nu utför delar av dessa arbetsuppgifter som förr ansågs vara en arbetsuppgift som endast bibliotekarien, med sin specifika katalogiseringskunskap, kunde utföra (Harris 1992, s. 134). Denna förskjutning av arbetsuppgifter kan leda till att bibliotekarier har tid att fokusera på mer avancerade arbetsuppgifter, dvs. fördjupa sin professionella expertis inom t.ex. informationstjänst. Detta medför i sin tur att angränsande professioner inom t.ex. informationservice antingen känner sig hotade och går till attack för att försvara sitt revir, eller ser möjligheter att samarbeta för att kunna utnyttja varandras nätverk och specifika kunskaper. På detta sätt påverkar en förändring på mikronivå hela professionen samt angränsande professioner ända upp till makronivå.

Figur 1. Vår illustration av Andrew Abbotts professionsbegrepp

Andrew Abbott fokuserar mer på själva arbetet och arbetsuppgifterna än andra tidigare professionsteoretiker, som framför allt koncentrerat sig på övergripande strukturer. Detta innebär att Abbott bland annat intresserar sig för förändringar i det professionella arbetet, kontrollstrukturer kring arbete som skapar konflikter mellan professioner, uppdelning i typer av arbetsuppgifter som leder till differentiering inom hela professionen etc. Kopplingen mellan professionen och arbete kallar Abbott för jurisdiktion. Analys av professionsutveckling innebär analys av hur denna koppling skapas i arbetet, hur kopplingen befästs i formella och informella strukturer och hur samspelet av jurisdiktion mellan professioner avgör hur enskilda professioner utvecklas och blir (Abbott 1988, s. 20f.). Att Abbott i huvudsak fokuserar på arbetsuppgifter och konsekvenserna utav förändringar inom arbetsuppgifter på flera plan, istället för på övergripande strukturer, gör hans professionsteori intressant för vår del, eftersom vi fokuserar på arbetsuppgifter i vår studie, och framför allt på hur de professionellt yrkesverksamma talar om sina arbetsuppgifter och vilka föreställningar som ligger bakom dessa uttryck.

Anspråk på professionell jurisdiktion sker alltså genom arbetet, som består av tre delar:

- diagnos (att klassificera ett problem),
- inferens (att resonera kring problemet)
- behandling (att behandla problemet) (Abbott 1988, s. 40).

Diagnos och behandling är de två mest aktiva handlingarna, inferens är däremot den mest professionsspecifika. Diagnos består av dels kategorisering av kunden, dels avlägsnandet av kundens externa kvaliteter (t.ex. kunden blir ”patient”) (Abbott 1988, s. 40ff.). Behandlingsdelen präglas av luddighet, ju svårare det är att mäta resultatet av behandlingen, desto svårare är det att fastställa att en behandling är den ”enda rätta”, dvs. andra professioner kanske har en precis lika bra behandlingsform. T.ex. kan en informationspecialist på ett företag ha samma kompetens och kunskap i informationssökning som en bibliotekarie, vilket innebär att båda gör anspråk på samma jurisdiktion. Men ju mer specifik en behandling är desto lättare är det för en profession att kontrollera den och försvara sin jurisdiktion, även om resultatet är svårt att mäta (Abbott 1988, s. 44ff.). Ibland behövs en behandlingsstrategi, framför allt när kopplingen mellan diagnos och behandling är oklar, detta utgörs av delen som kallas inferens. Inferensdelen inbegriper den abstrakta kunskap som är specifik för just den professionen. Det är genom det abstrakta kunskapskapitalet som professionen befäster sin ställning och sitt anspråk på jurisdiktion (Abbott 1988, s. 48ff.).

Av bibliotekariers arbetsuppgifter är referenstjänst,⁸ ett typiskt exempel på Abbotts ovannämnda tredelade arbete, vars kunskapsmässiga kärna utgörs av inferens (Abbott 1988, s. 40). Det inledande referenssamtalet, där biblioteksanvändaren formulerar ett informationsbehov, ingår i Abbotts diagnosdel. Inferensdelen motsvaras av bibliotekariens informationssökning, som kräver mer än bara kunskap i katalog- och databassökning utan även t.ex. avvägning av vilken text- och kunskapsmässiga kvalitet och nivå ett dokument ska ha för att passa just denna användares behov. Den avslutande behandlingen sker genom inhämtning eller hänvisning till placering av dokumentet. Referenstjänst som arbetsuppgift är en tydlig och för många biblioteksanvändare känd arbetsuppgift, vilket kan vara en av anledningarna till att det finns en hel del forskning och litteratur kring detta (se avsnitt 2.1).

Det pågår en kontinuerlig kamp mellan olika professioner om jurisdiktion, och försök att utvidga sina yrkesmässiga områden. Eftersom Abbott ser kunskapsbasen som det väsentligaste i en profession så måste förändringar i profession ske genom inferensdelen, inte i diagnos- eller behandlingsfasen. Abbott menar att det uppstår vakanta professions- och jurisdiktionsområden som andra omgivande professioner kan inta. Professioner uppstår och utvecklas dock inte solitärt, utan är helt beroende av kontextuell förändring och påverkan (Abbott 1988, s. 90). Informationsteknikens inträde på folkbibliotekariernas arbetsområde och införlivande i arbetsuppgifterna ska därför inte ses som en enskild händelse, utan är en del av större kontextuella samhällseliga skeenden, med rötter i såväl nationell politik som internationella globaliseringsprocesser.

⁸ I brist på vetenskaplig forskning med förteckning över bibliotekariers arbetsuppgifter hänvisar vi till *En dag i biblioteket* (1998), red. Ingrid Atlestam och Ingemar Rosberg och till magisteruppsatsen *Vad gör de egentligen? En studie om bibliotekariers arbetsuppgifter* av Marie Eslon och Marie Ljungdahl (2006:85 BHS).

Det finns välkända problem eller områden inom professioner, som de yrkesverksamma vet existerar men ej aktivt har tagit itu med, och som Abbott kallar ”stopgaps”, vilket kan översättas med hålrum eller utfyllnad (Abbott 1988, s. 48ff.). Dessa säkras på olika sätt så att hålrummen inte attackeras utifrån. På kort sikt skyddar hålrum-etiketteringar en professions jurisdiktion, men på lång sikt är de ett tecken på svaghet. Inferens har ett antal egenskaper som hjälper till att subjektivt definiera ett professionellt arbetsområde och därigenom forma den jurisdiktion som utövas över dessa arbetsuppgifter. Såväl för mycket som för lite inferens är riskabelt; för lite ger bilden av att arbetet ej behöver professionaliseras, för mycket gör arbetet svårt att legitimera. I vart fall försvagas jurisdiktionen (Abbott 1988, s. 48ff.).

Abbott skriver även om intern skiktindelning och maktproblem. Abbott menar att förändringar internt inom en profession påverkar hela systemet beroende på professionens position i systemet, dvs. det är en uppenbar makt- och statusfråga (Abbott 1988, s.117). Intern skiktindelning innebär att professioner tenderar att dra sig inåt i sig själva, bort från de uppgifter för vilka de vill ha jurisdiktion. Detta mönster kommer från intern statusrankning där de som jobbar i den mest renodlade professionella miljön får högst status, eftersom en profession organiseras kring det kunskapssystem som professionen tillämpar. Statusläget inom en profession reflekterar grad av involvering i organisationens kunskap (Abbott 1988, s.118). Abbott betonar dock en viktig paradox, nämligen att de som är ansiktet utåt är sällan de som har mest kunskap och högst status. De professionella beundrar akademiker och konsulter, som enbart arbetar med kunskap, medan allmänheten beundrar praktikerna som arbetar med kunderna. Detta leder till att de professionella får sin självkänsla och bekräftelse mer från sin egen interna ”värld” än från allmänheten, och detta leder i sin tur till skiktning (Abbott 1988, s.119).

Andrew Abbott undersöker bland annat bibliotekarieprofessionens utveckling inom ramen för informationsprofessioner, där utvecklingen gått från att enbart handla om kvalitativ information till att även behandla kvantitativ information genom informationsteknikens utveckling (Abbott 1988, s. 216f.). Ett decennium senare föreslog Abbott att bibliotekarieprofessionens framtid ligger i utveckling mot att bli en ”federationsprofession”, vilket beskrivits i avsnittet om tidigare forskning.

3.2 Yvonne Hirdmans genusteori

Med hjälp av genusteori vill forskare undersöka hur det kommer sig att män har mer makt än kvinnor i de flesta kända samhällen och hur detta kan förändras. Genusteori är alltså en teori som inte bara vill nå abstrakt kunskap, utan målet är istället att nå kunskap som kan implementeras, skriver Valerie Bryson, professor i statsvetenskap vid Huddersfield University i boken *Feminist political theory: An introduction* (2003, s. 1). Det effektivaste sättet att kämpa emot denna maktobalans är att avslöja den, att blottlägga den, menar den svenska genusforskaren Yvonne Hirdman, professor vid Arbetslivsinstitutet samt historiska institutionen vid Stockholms universitet, i sin bok *Genus – om det stabila föränderliga former* (2001, s. 6). Skillnaden mellan kvinnoforskare och vanliga forskare förklarar Hirdman i sin artikel *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning* i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (1988, s. 49). Hirdman menar att kvinnoforskare problematiserar förhållandet mellan könen.

De accepterar inte förklaringen att den sociala kvinnliga underordningen är naturligt given dvs. att den förklaras med hjälp av biologin (Hirdman 1988, s. 49).

Yvonne Hirdman har ett socialkonstruktionistiskt synsätt på språket och verkligheten. Hon skriver "[t]alet är verklighet, speglar villkor och verklighet och skapar villkor och verklighet" (Hirdman 2001, s. 25). Hon menar att med hjälp av ordet "genus" kan man se och förstå saker som annars skulle ha gått förlorade för oss (Hirdman 2001, s. 11). Hon lägger stor vikt vid texter och tal och menar att det är just i talets "sidoanmärkningar" som vi hittar de egentliga uppfattningarna om hur vi tänker kring manligt och kvinnligt. Även om Hirdman inte nämner just ordet diskurs så är det tydligt att det är diskurser som hon talar om.

Yvonne Hirdman menar att det finns ett genussystem i varje samhälle, som konkretiseras i form av ett genuskontrakt. Detta kontrakt finns osynligt dels mellan varje man och kvinna som enskilda människor, dels på det sociala planet mellan män och kvinnor och dels mellan "mannen" och "kvinnan" som idealtyper (Hirdman 1988, s. 53f.). Genuskontraktet definierar mannens och kvinnans förpliktelser, skyldigheter och rättigheter, den är som en "kulturellt nedärvd, styrd överenskommelse" skriver Hirdman (2001, s. 84). Genuskontraktet konkretiseras genom föreställningar, såsom föreställningar hur män och kvinnor ska bete sig, hur de ska prata, vilka kläder de får använda, vilka jobb de får utföra osv. Genuskontraktet förs vidare från modern till dottern och från fadern till sonen, från det ena generationen till den andra. Kontrakten finns på tre olika plan. På idealtypplanet definieras hur relationen mellan "man" och "kvinna" bör vara, på det sociala planet bestäms t.ex. hur arbetsfördelningen bör se ut i samhället. Och på individplanet kan genuskontraktet ta så konkreta former som äktenskapskontrakt (Hirdman 1988, s. 54).

Genuskontraktet vilar på två bärande bjälkar; för det första principen om isärhållning och för det andra principen om mannen som norm. Enligt den första lagen måste manligt och kvinnligt hållas isär. Enligt den andra lagen utgår allt skeende och tänkande alltid från mannen, det är han som är "människan". Genus skapas av isärhållning. Det betyder att det manliga och det kvinnliga hålls separerat, såväl fysiskt som psykiskt. Isärhållningen påverkar vilka platser som anses vara manliga respektive kvinnliga, vilka sysslor som får utföras av män respektive kvinnor och vilka egenskaper som passar för män och vilka som passar kvinnor. Det är isärhållningen som legitimerar den manliga normen. Genom att separera skapas hierarki, vilket möjliggör att det ena könet får högre status och prioritet än den andra. Isärhållningen får sitt starkaste uttryck i arbetsfördelningen mellan könen och i föreställningen om vad som är manligt respektive kvinnligt (Hirdman 1988, s. 51f.). Hirdmans teori om isärhållning mellan manligt och kvinnligt samt mannen som norm ligger till grund för de genusforskare som presenterades under tidigare forskning, framför allt Inga Hellbergs forskning.

Det vi tror är mest intressant för vår studie är hur genuskontraktet verkar på det sociala planet, dvs. arbetsfördelningens plan. Det är inte vår mening att undersöka hur detta genuskontrakt kan se ut på svenska folkbibliotek, men däremot kan de nya arbetsrutinerna som infördes på folkbibliotek under 1990-talet ha påverkat det existerande genuskontraktet. Om så är fallet borde de olika arbetsuppgifterna, och vem som ska utföra dem, diskuteras i tidskrifterna. Det som också kan vara intressant för vårt arbete är de två logikerna som genussystemet bygger på. Enligt den första logiken ska inte manligt och kvinnligt blandas, vilket skulle innebära att manliga och kvinnliga

bibliotekarier skulle ha olika arbetsuppgifter och/eller olika verksamhetsområden. Roma Harris skriver i sin studie att de manliga bibliotekarierna ofta söker sig bort från folkbibliotek till de akademiska biblioteken och specialbiblioteken som har högre status och bättre löner, medan de kvinnliga bibliotekarierna i större omfattning finns kvar på folkbibliotek med lägre löner och status (Harris 1992, s. 121). Detta visar tydligt på hur isärhållning fungerar mellan olika bibliotekstyper. De manliga bibliotekarierna söker sig till mer statusgivande områden, medan kvinnorna stannar kvar inom lågstatus- och låglönesektioner av professionen. Catta Torhell är ordförande för Svensk biblioteksförnings specialgrupp för ledarskapsfrågor och intervjuas i tidskriften *Biblioteksbladet* (Rabe 2005, s. 8-10). Torhell beskriver hur de män som väljer bibliotekarieyrket, vilka är relativt få, ofta blir högre chefer. De kvinnor som vågar söka chefsjobb blir ofta mellanchefer. Utmärkande är också att de kvinnor som blir chefer, blir det på avdelningar som har mer praktisk karaktär, såsom låneavdelning eller katalogavdelning, medan män leder avdelningar som är med och påverkar bibliotekets framtid och samhällsroll. Det Catta Torhell beskriver i intervjun är isärhållningen på svenska bibliotek. De män som väljer bibliotekarieyrket blir ofta högre chefer medan kvinnorna inte avancerar eller, i de fall de blir chefer, blir det på mellanchefernivå och på de mer praktiska avdelningarna. Den andra logiken säger att mannen skall vara normen, men folkbibliotek är en kvinnodominerad arbetsplats vilket gör att den manliga normen inte borde vara en självklarhet.

3.3 Abbott och Hirdman tillsammans: åtskillnad

Syftet i detta avsnitt är att visa hur Andrew Abbotts professionsteori och Yvonne Hirdmans genusteori kompletterar varandra och hur de tillsammans kan hjälpa oss att förklara resultatet i analysen.

Vi kommer här att ta avstamp i en gemensam aspekt som finns hos såväl Andrew Abbott som Yvonne Hirdman, nämligen åtskillnad. Denna aspekt kan fungera som en väg in i materialet när vi i analysen använder professionsteori och genusteori för att förklara resultatet. Abbott skriver om åtskillnad när han visar hur intern skiktindelning fungerar inom en profession genom att de som arbetar med uppgifter som i högre grad handlar om yrkets kunskapsmässiga kärna åtnjuter högre status inom professionen (Abbott 1988, s.118). Detta beror på att kunskapsbasen av de yrkesverksamma anses vara professionens centrum och tyngdpunkt, medan Abbotts teori visar att utökad jurisdiktion endast kan ske genom den delen av arbetsuppgifter som kallas inferens. När de professionella i ökad grad försvinner från de göromål för vilken man vill ha jurisdiktion så ökar den interna differentieringen och risken ökar att det i allt högre grad blir paraprofessionella som övertar de arbetsrutiner som handskas med inferens (Abbott 1988, s.118). Abbott ger exempel på detta i paradoxen som nämns; de som utför de uppgifter som människor (t.ex. kunder eller låntagare) har kontakt med är de som i allmänhet har lägst status och professionell anknytning (Abbott 1988, s.119). Denna åtskillnad mellan, och indelning av de yrkesverksamma får konsekvenser för hela professionen.

Yvonne Hirdmans aspekt på åtskillnad är genuskontraktets ena grundsats som handlar om isärhållning. Hirdmans isärhållning handlar om åtskillnad mellan könen som måste upprätthållas, såväl på individplan som samhällsplan. Isärhållningens starkaste uttryck sker i arbetsfördelningen mellan könen, och i föreställningen om vad som är manligt

respektive kvinnligt (Hirdman 1988, s. 51f.). Detta leder till att män och kvinnor inte kan göra samma saker på en arbetsplats eftersom de antas ha olika kvaliteter och egenskaper som förknippas med könstillhörighet. Denna arbetsfördelning efter kön skapar arbetsdifferentiering dels genom att män och kvinnor på en arbetsplats arbetar med olika uppgifter och får olika ansvarsmängd och ansvarsområden, dels att det finns åtskillnad mellan hur man ser på och uppskattar värdet av mäns respektive kvinnors arbete.

Om vi ska applicera våra två teoretikers olika aspekter av åtskillnad på biblioteksområdet, så kan vi konkludera att Abbotts aspekt av åtskillnad kan användas för att belysa förhållandet mellan assistenter och bibliotekarier, och de arbetsuppgifter som dessa utför. Det är i hög grad assistenter som är ansiktet utåt och möter biblioteksanvändare, medan bibliotekarier, förutom arbete i informationsdisken, gör mycket arbete som inte syns utåt för besökarna som kommer till biblioteket, t.ex. social utåriktad verksamhet och uppsökande verksamhet. Hirdmans aspekt av åtskillnad kan åskådliggöra könsfördelning på bibliotek och koppla detta resultat till ansvarsområden som följer på könstillhörighet och isärhållning. Här finns det en tendens till uppdelning av ansvarsområden, som Roma Harris skriver om, som går ut på att kvinnor i större omfattning har hand om barnavdelningar medan män i högre grad har hand om administration och personalfrågor (Harris 1992, s. 121).

4 Metod

Eftersom uppsatsens syfte är att undersöka bibliotekarieprofessionen utifrån en analys av artiklar och material från svenska tidskrifter med biblioteksanknytning, innebär det att texter kommer att vara vårt primära undersökningsmaterial. Vi kommer att analysera tidskriftsartiklar med hjälp av textanalys. Det finns många olika typer av textanalys, men gemensamt för dem alla är att det är just texten som är i fokus. Sanna Talja skriver "[t]he texts are not descriptions of the object of research; they *are* the object of research" när hon beskriver diskursanalys (Talja 1999, s. 472).

Göran Bergström och Kristina Boréus, båda forskare vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, presenterar i metodboken *Textens mening och makt* (2000) några av de vanligaste typerna av textanalys inom samhällsvetenskapen: innehållsanalys, argumentationsanalys, idé- och ideologianalys, lingvistisk textanalys samt diskursanalys. Dessa olika typer av textanalys belyser och undersöker olika delar av texten och svarar därmed på olika typer av frågor. Vi har valt att använda diskursanalys i vår undersökning eftersom vi vill använda en kvalitativ metod som kan hjälpa oss att se olika föreställningar om arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek. Diskursanalys anser vi vara den mest relevanta och användbara metoden för oss och för vår undersöknings syfte, eftersom den kan erbjuda oss de metodologiska verktyg som vi behöver för vår undersökning och den tillåter oss använda andra teorier för att förklara de resultat vi kommer fram till med hjälp av de metodologiska verktygen. Innehållsanalys är en kvantitativ metod, medan argumentationsanalys är intresserad av argumentationens struktur och sätter ofta aktören och dess intressen i centrum, båda aspekterna känns främmande för oss. Idé- och ideologianalys undersöker framväxten eller utvecklingen av idéer och ideologier, vilket är intressant, men svarar inte på vårt syfte. Lingvistisk textanalys fokuserar bland annat på meningsbyggnad och ordföljd, vilket inte det heller passar för oss och vår undersökning (Bergström & Boréus 2000, s. 19f.).

4.1 Diskursanalys

Vi kommer att först presentera diskursanalysens bakgrund i korthet och sedan fördjupa oss i den kritiska diskursanalysen. Diskursanalys är såväl en metod för analys som en vetenskaplig utgångspunkt, dvs. ett teoretiskt förhållningssätt. Teori och metod går således in i varandra och fungerar som ett enhetligt paket (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 10). Vi använder, förutom de teoretiska förhållningssätt som ingår i diskursanalysen, även andra teorier i vår studie, dvs. Andrew Abbotts professionsteori och Yvonne Hirdmans genusteori.

4.1.1 Bakgrund till diskursanalys

Den diskursanalytiska ansatsen innebär att forskaren antar ett förhållningssätt gentemot omvärlden som baseras på socialkonstruktionistiska perspektiv, vilket implicerar att världen är socialt konstruerad. Den socialpsykologiska forskaren Vivien Burr vid Huddersfield universitet skriver i *An introduction to social constructionism* (1995) att det socialkonstruktionistiska förhållningssättet innebär ett antiessentialistiskt, kritiskt

förhållningssätt gentemot självklar och allmänt vedertagen kunskap, t.ex. genom att ifrågasätta traditionell positivistisk och empirisk forskning (Burr 1995, s. 3). Socialkonstruktionismen är inte intresserad av objektivitet eller sanning i sig, eftersom den vill undersöka sociala interaktioner och processer. Den socialkonstruktionistiska ansatsen baseras på uppfattning av världen med historisk och kulturell specificitet, vilket innebär att en viss förståelse av världen inte bara är specifik för just den kulturen och tidsepoken, utan även en *produkt* av just de kulturella, ekonomiska, politiska förhållanden som formade just det utsnittet av världen (Burr 1995, s. 3f.). Det är de sociala processerna som genererar och bibehåller kunskap; genom det sociala livet skapas och utbyts kunskap genom social interaktion, språkanvändning och vardagspraktiker (Burr 1995, s. 4f.).

Den franske filosofen Michel Foucault, som är en av diskursanalysens tidigare utvecklare, delar den socialkonstruktionistiska uppfattningen att sanningen är en diskursiv konstruktion (Winther Jørgensen & Philips 2000, s. 19). Det finns flera diskursanalytiska inriktningar, men alla har mer eller mindre tagit avstamp i Foucaults uppfattning av diskurs. De diskursanalytiska angreppssätt som vi har mött i metodlitteraturen är bland annat diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi.⁹

Den form av diskursanalys som vi funnit förekommer oftast och används mest i tidigare forskning är diskursteori. Diskursteori är en form av diskursanalys som koncentrerar sig på begrepp och hur dessa ska definieras samt hur det förs en strid om definitionens fastställning (Winther Jørgensen & Philips 2000, s. 32). Diskursteori förknippas framför allt med Ernest Laclaus och Chantal Mouffes forskning, professorer i politisk teori vid University of Essex samt University of Westminster. Laclau och Mouffe uppfattar och analyserar alla sociala praktiker med hjälp av diskursanalys eftersom de uppfattar alla sociala praktiker som diskursiva. Detta betyder dock inte att den sociala och fysiska verkligheten inte skulle existera (Winther Jørgensen & Philips 2000, s. 42). Det diskursteoretiska förhållningssättet känns främmande för oss och besvarar inte våra frågeställningar, utan hade passat bättre om vi hade velat undersöka enbart förändringar av begrepp eller diskurser över tid.¹⁰

Vi kommer i denna uppsats att använda oss av Norman Faircloughs kritiska diskursanalys. Vi anser att Faircloughs angreppssätt passar oss bättre eftersom den inte är fokuserad på begrepp och kamp om deras definitioner. Dessutom tillåter Faircloughs kritiska diskursanalys oss att även använda andra teorier, såsom professions- och genusteori, för att förklara våra forskningsresultat, då dennes diskursbegrepp är tredelat och berör flera nivåer, från individnivå till samhällsnivå. Faircloughs modell kommer att förklaras mer ingående i nästa avsnitt.

⁹ Winther Jørgensen och Philips har valt att dela in diskursanalys i tre olika angreppssätt: diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi (Winther Jørgensen & Philips 2000, s. 7). Bergström och Boréus menar att diskursanalys vanligen kan delas i två huvudinriktningar; den franska med Michel Foucault och den anglosaxiska som bland annat Ernest Laclau och Chantal Mouffe representerar, men de väljer även att presentera kritiskt diskursanalys i sin bok (Bergström & Boréus 2000, s. 225)

¹⁰ se t.ex. Anders Forsslunds magisteruppsats *Digital eller mänsklig service åt användare av folkbibliotek?* (2005:68) BHS.

4.1.2 Kritisk diskursanalys

Den kritiska diskursanalysen är inte en klart avgränsad och väl definierad skola, utan består av flera meningsriktningar med forskare från olika discipliner som betonar och fokuserar olika saker. Winther Jørgensen och Phillips presenterar några drag som karaktäriserar de kritiska diskursanalytiska ansatserna. Ett av de viktigaste grunddragen är uppfattningen att diskurs är konstituerande *och* konstituerad, en syn som skiljer den kritiska diskursanalysen från andra diskursanalytiska riktningar, t.ex. diskursteorin. Med detta menas att diskurser både formar den sociala omvärlden och speglar den (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 67f.). Den kritiska diskursanalysen menar också att man ska göra lingvistiska analyser av språket i sitt vardagliga sociala sammanhang, t.ex. ett samtal eller en tidskriftsartikel; inget är för oväsentligt för att inte kunna berätta något om hur den socialt skapade världen ser ut och uppfattas (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 68f.). Dessutom anser de kritiska diskursanalytikerna att diskurs fungerar ideologiskt på så sätt att diskursiva praktiker producerar ojämlika maktförhållanden. Eftersom diskursiva praktiker formar den sociala världen så blir resultatet att sociala förhållanden präglas av de maktfenomen och förtryck som finns i de diskursiva praktikerna. Detta kan ges uttryck i form av att vissa sociala grupper inte har samma rättigheter som andra, t.ex. etniska grupper, klass och kön (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 69).

Avslutningsvis skriver Winther Jørgensen och Phillips om inriktningens betoning av ordet kritisk i namnet, *kritisk* diskursanalys, och menar att den kritiska diskursanalytiska forskningen har en medveten politisk vilja att, genom att klarlägga t.ex. ojämlika maktförhållanden, förändra och påverka sociala förhållanden och samhället i stort (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 70). Vi delar detta intresse för kritisk forskning som ifrågasätter rådande förhållanden och vill undersöka bibliotekariers syn på sin profession genom föreställningar om arbetsuppgifter utifrån två kritiska teorier. Genom att använda Yvonne Hirdmans genusteori kan vi genom genuskontraktets konstruktion synliggöra hur isärhållning och mansnormativiteten verkar och vilka konsekvenser detta får för de professionella. Genom Andrew Abbotts professionsteori kan vi påvisa hur de yrkesverksamma ser på det som, enligt dem, utgör professionens kärna, genom att undersöka hur de ser på inferens, samt hur arbetsdifferentiering sker mellan assistenter och bibliotekarier.

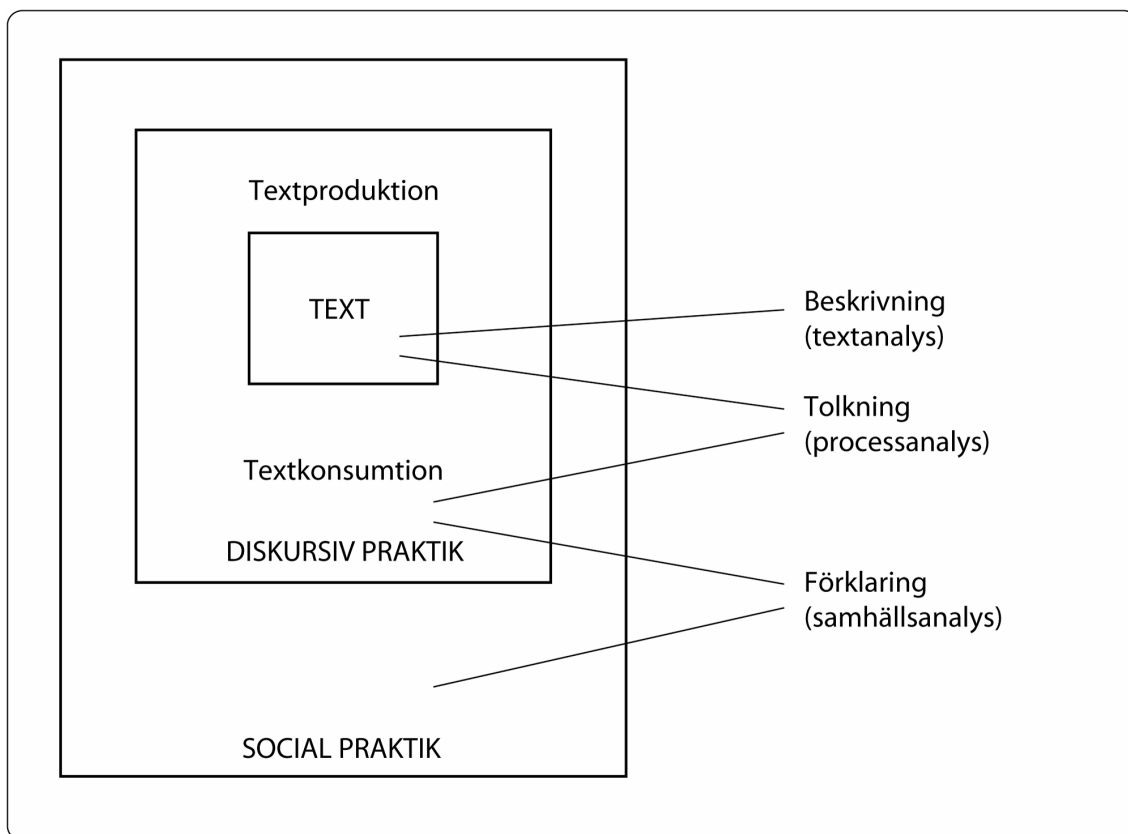
Kritisk diskursanalys har använts av feministiska forskare för att studera språk i användning, t.ex. samtal och text, men även bilder och ljud, skriver Michelle M. Lazar, diskursforskare vid National University of Singapore och redaktör till boken *Feminist critical discourse analysis: Gender, power and ideology in discourse* (2005, s. 5). Kritisk diskursanalys och feminism är båda intresserade av rättvisa och social emancipation. Andra feministiska diskursanalytiska förhållningssätt är ofta deskriptiva, menar Lazar, men kritisk diskursanalys gör det möjligt att teoretisera förhållandet mellan sociala praktiker och diskursens strukturer. Dessutom erbjuder feministisk kritisk diskursanalys ett brett verktygssortiment för analys av användning av språk i en verklig kontext, anser hon (Lazar 2005, s. 4). Lazar vill med hjälp av sin bok bidra till att belysa hur makt och ideologier, som upprätthåller den maktobalans som existerar mellan män och kvinnor i samhällen, arbetar genom diskurser. Genom att analysera dessa diskurser, som man tar för givna och naturliga, kan man ifrågasätta dem (Lazar 2005, s. 1).

Lazar har samlat in texter av kvinnliga forskare världen över som använder kritisk diskursanalys och som har ett feministiskt perspektiv i sin forskning (Lazar 2005, s. 1). Boken ger ingen anvisning hur kritisk diskursanalys ska tillämpas utan den visar bara de resultat som forskare har kommit fram till genom en kombination av kritisk diskursanalys och feministisk forskningansats. Vi kommer inte att använda feministisk kritisk diskursanalys som metod i vår uppsats. Det beror bland annat på att feministisk kritisk diskursanalys inte har en egen metodologisk verktygslåda som vi kan använda, utan istället använder verktyg från kritisk diskursanalys. Vi anser att vi drar större nytta av att "gå till källan" och använda de verktyg som kritisk diskursanalys har att erbjuda istället. Men den viktigaste orsaken till att vi väljer att inte använda feministisk kritisk diskursanalys är att vi först vill hitta våra resultat och sedan förklara dessa med hjälp av de två teorier vi valt att använda i vår uppsats.

Nedan kommer vi att presentera lingvistikforskaren Norman Faircloughs kritiska diskursanalys utifrån två av hans böcker i ämnet, *Critical discourse analysis: The critical study of language* (1995) och *Discourse and social change* (1992). Vi har valt Faircloughs kritiska diskursanalys eftersom Fairclough presenterar en enhetlig greppbar bild av såväl hur kritisk diskursanalys kan förstås som genomföras: dels presenterar Fairclough en utarbetad teori, dels en modell för analysverktyg av empiriskt material. Vi kommer framför allt att använda den diskursanalytiska modell som Fairclough presenterar i *Discourse and social change* från 1992, men vi vet att Fairclough sedan denna bok kom ut har fortsatt forska, skriva och använda sin kritiska diskursanalys på andra sätt, och vill betona att vi är medvetna om andra sätt att utföra Faircloughs diskursanalys är möjliga.

Fairclough presenterar sin definition av begreppet diskurs och diskursanalys i boken *Critical discourse analysis: The critical study of language* (1995). Han skriver: "[m]y view is that 'discourse' is use of language seen as a form of social practice, and discourse analysis is analysis of how texts work within sociocultural practice. Such analysis requires attention to textual form, structure and organization at all levels [...]" (Fairclough 1995, s. 7).

Norman Faircloughs kritiska diskursanalys tar avstamp i grunddragen som Winther Jørgensen och Phillips beskrivit ovan. Ambitionen hos Fairclough är att sammanföra språk teori och samhällsvetenskapliga teorier, eftersom han har en tredimensionell syn på diskurs och diskursanalys. Alla kommunikationshändelser består på samma gång av dels ett stycke text, dels diskursiv praktik, dels social praktik (Fairclough 1992, s. 4). Fairclough ser på "text" som en kommunikationshändelse som uppträder i olika former, i form av en skriftlig, muntlig eller bildlig källa, t.ex. i form av ett samtal eller en bild (Fairclough 1992, s. 3). Syftet med Faircloughs kritiska diskursanalys är att undersöka samhälleliga förändringar på alla tre ovannämnda nivåer, eftersom dessa tre nivåer hänger ihop och påverkar, formar, omformar och speglar varandra. De tre delarna av diskurs förhåller sig till varandra enligt följande modell, som Fairclough kallar det tredimensionella diskurskonceptet:

Figur 2. Faircloughs tredimensionella diskurskoncept (Fairclough 1995, s. 98)

Den innersta delen motsvarar texten, som kan vara en artikel, en bild eller ett samtal. Den andra delen motsvarar diskursiv praktik, som texten så att säga verkar i och påverkar, men också påverkas av. Den tredje yttersta delen representerar social praktik (Fairclough 1992, s. 73).

Fairclough definierar begreppet diskurs som ett sätt att använda språket som en form av social praktik och använder begreppet diskurs ofta på det sättet, t.ex. i meningen "discourse contributes to the construction of systems of knowledge and belief" (Fairclough 1992, s. 64). Men Fairclough använder också begreppet diskurs på ett annat sätt, i bestämd form som ett substantiv; *en* diskurs. Med det syftar Fairclough till ett sätt att ge betydelse åt en händelse utifrån ett bestämt synsätt (Fairclough 1995, s. 135). Exempel på detta kan vara en marxistisk diskurs, en feministisk diskurs eller en miljödiskurs. Olika diskurser kan existera inom en och samma diskursordning. Fairclough hämtar begreppet diskursordning från Foucault, och Fairclough använder då begreppet för att beskriva den sociala eller institutionella domän där olika diskurser existerar (Fairclough 1992, s. 43). En diskursordning innehåller diskurser som till viss del tar samma område i anspråk, och där de olika diskurserna för en kamp om att ge innehåll åt detta område (Fairclough 1992, s. 219). Områden där samtliga diskurser är överens i diskursordningen är stabila, medan de områden där det finns meningskiljaktigheter mellan diskurser är ostabila (Fairclough 1992, s. 219).

Diskurs är enligt Fairclough således en form av social praktik där identiter, kunskap och relationer skapas, men som även formas och påverkas av andra sociala dimensioner. Fairclough kallar dessa sociala dimensioner för social struktur och menar att denna har såväl diskursiva som icke-diskursiva element (Fairclough 1992, s. 64ff.). Exempel på

praktiker som är icke-diskursiva är den fysiska delen av ett brobygge, medan de praktiker som innebär arkitektur och byggplanering är diskursiva (Fairclough 1992, s. 66ff.).

Analys av diskurs, enligt Faircloughs tredimensionella koncept, görs genom att sammanföra tre analytiska traditioner. Analys av text görs med hjälp av textanalys och lingvistik, medan den sociala praktiken analyseras genom makrosociologisk teori med fokus på sociala strukturer i samhället. Den mittersta delen, den diskursiva praktiken, undersöks genom analys av tolkande och producerande processer. Fairclough betonar dock att detta bör göras genom kombination av mikro- och makrosociologiska dimensioner (Fairclough 1992, s. 72) Med detta menas att den diskursiva praktiken handskas med aspekter av textkonsumtion och textproduktion, och att diskursiv praktik förhåller sig dialektiskt till såväl text som social praktik. De textproducerande och textkonsumerande processer som fokuseras i den diskursiva praktiken påverkar och påverkas av såväl texten som den bredare sociala praktik som den ingår i.

Såsom den tredimensionella modellen för Faircloughs diskurskoncept ovan visar, så innebär en diskursanalys enligt denna modell tre olika nivåer och tre olika funktioner; **beskrivande** funktion, **tolkande** funktion och **förklarande** funktion. Den beskrivande funktionen kopplas till den lägsta textanalytiska nivån, den tolkande funktionen till den mellanliggande diskursiva praktikinivån och den förklarande funktionen till den övergripande sociala praktikinivån (Fairclough 1995, s. 98).

Faircloughs diskurskoncept vill fånga en process som innefattar flera nivåer av en kommunikationshändelse eftersom denna verkar på tre plan; från lägsta textnivå till högsta samhällsnivå. Detta gestaltas i teorin av den tredimensionella modellen som visas ovan i figur 2, men i praktiken skulle en händelse, enligt Faircloughs synsätt, kunna ske samtidigt på alla tre plan, eftersom en händelse simultant är konstituerad *och* konstituerande. Denna samtidighet är svår att återge i en platt illustration av en modell, därför betonar Fairclough att diskurskonceptet ska ses som tredimensionellt när han beskriver sitt diskurskoncept (Fairclough 1995, s. 97).

De textanalytiska verktygen som Fairclough beskriver har framför allt hämtats från lingvistisk textanalytisk tradition (Fairclough 1992, s. 73-78). Faircloughs textanalys ska ske på den lägsta, **beskrivande** nivån och utgår från texten, i vårt fall tidskriftsartiklar. De textanalytiska redskapen är många, således tänker vi enbart beröra de som är aktuella för vår studie och lämnar bland annat verktygen kopplade till samtalsanalys åt sidan. Följande redskap fokuserar på grammatik och används för att undersöka olika dimensioner av texten:

- Transitivitet ämnar undersöka hur så kallade processtyper har kodats in i satser i texten. Det finns fyra olika processtyper:
relationella processer (verb som anger relationer t.ex. vara, bli, inneha),
aktionsprocesser (en agent som gör något, dvs. användning av pronomen t.ex. du, jag, vi),
händelseprocesser (händelser t.ex. ”100 demonstranter dog”) samt
mentala processer (verb med koppling till kognition, perception, samt affektion).
Transitivitet undersöker även vilka röster som används, dessa kan delas in i passiva och aktiva (Fairclough 1992, s. 177-183).

- Modalitet används för att ange visshet eller ovisshet om något och uttrycks genom verb (t.ex. kunna, vilja, borde) eller genom uttryck (t.ex. antagligen, möjligtvis, tydligen). Modalitet kan vara subjektiv eller objektiv (Fairclough 1992, s. 158ff.).
- Metaforer är nära förknippade med hur människor tänker och handlar: genom att använda en metafor, men inte annan, så struktureras verkligheten. Genom att undersöka vilka metaforer som förekommer och hur just de metaforerna väljs i en text kan man se vilka kulturella och ideologiska investeringar som finns implicerade (Fairclough 1992, s. 194ff.).

Mellannivån i Faircloughs' diskurskoncept, den diskursiva praktiken med **tolkande** funktion, kan undersökas på flera olika sätt med redskapen intertextualitet och interdiskursivitet. Fairclough har inget allmängiltigt recept för vilka verktyg som passar i vissa specifika forskarsituationer, utan varje forskare får försöka hitta de redskap som passar den egna studiens syfte bäst (Fairclough 1992, s. 117-128). Vi kommer här att presentera intertextualitet utifrån de delar av detta analysverktyg som vi använder oss av i vår analys. Begreppet intertextualitet lanserades av den franska lingvisten och psykoanalytikern Julia Kristeva på 1960-talet för att beteckna att ingen text utgör en solitär, utan alla texter förhåller sig till varandra på ett eller annat sätt (Fairclough 1992, s. 100). Faircloughs användning av intertextualitet kan uttryckas på följande sätt genom:

- Diskursrepresentation: Användning av en diskurs inom ramen för en annan, kan uttryckas genom bruk av citationstecken, t.ex. klädd i "tjejiga" kläder. Detta kan även yttra sig genom val av verb som påtvingar läsaren en tolkning av diskursen (Fairclough 1992, s. 118ff.).
- Antagande: Textförfattaren tar vissa saker för givet, t.ex. författaren förklarar inte vad ett begrepp betyder eftersom läsaren antas känna till betydelsen (Fairclough 1992, s. 120ff.).
- Ironi: Författaren ekar någon annans uttalande på ett sätt som ändrar innebörden, t.ex. att vid fint väder utropa "vilket bra väder för en picknick!", och sedan upprepas detta av någon annan i en senare situation när regnet öser ner (Fairclough 1992, s. 123).

Fairclough tillhandahåller ytterligare ett verktyg, som också används på den **tolkande**, diskursiva praktikinivån, och som Fairclough kallar interdiskursivitet. Detta används för att bland annat undersöka användning av genrer, aktivitetstyper och stilarter. Det finns en rangordnande indelning mellan dessa olika element, där genre är den mest överordnade (Fairclough 1992, s. 124). Vi kommer här endast att fokusera på de två element som vi använder i analysen, dvs. genre och stil. En genre innebär en viss typ av text, men även en bestämd typ av process kring produktion, distribution och konsumtion (Fairclough 1992, s. 125). Exempel på genrer är barnboksgenre, tidningsgenre och lyrik, och dessa tre tillkommer, sprids och förbrukas på sinsemellan olika sätt. Genrer förknippas ofta med en speciell stil, som kan variera enligt tre olika variabler (Fairclough 1992, s. 127):

- Innehåll t.ex. formell, informell, officiell, intim, ledig
- Form t.ex. skriven, talad, skriven på talspråk, "akademisk"
- Retorisk form argumenterande, deskriptiv, förklarande

Eftersom detta är analysredskap hämtade ifrån Fairclough, så återger innehållet i genre och variablerna i stil Faircloughs specifika syn på och användning av dessa begrepp. Andra forskare och lingvister kan ha andra innebörder i begreppen genre och stil. Vi kommer att undersöka diskursivitet genom användning av genre och stil i analysen som en del av konstituerandet av diskurser, tillsammans med intertextualitet och föregånget av textanalys.

Enligt Fairclough måste alla tre dimensioner i modellen, **beskrivning - tolkning - förklaring**, finnas med i en analys av en händelse som innebär kommunikation. Textanalys ska synliggöra formella drag såsom vokabulär, grammatik, sammanhang och textstruktur (Fairclough 1992, s. 75). Analys av diskursiv praktik fokuserar dels på hur en textproducent arbetar med redan existerande diskurser och genrer när en text författas, dels på hur textens läsare i konsumtion och tolkning av texten använder tillgängliga diskurser och genrer (Fairclough 1992, s. 78f.). Analys av social praktik, på den **förklarande** funktionsnivån, ska göras med hjälp av sociologisk teori, kulturteori eller liknande teoribildningar som ger breda samhälleliga förklaringsredskap. Själv använder sig Fairclough av de marxistiska filosoferna Althusser och Gramsci och hämtar bland annat begreppen hegemoni och ideologi från dem (Fairclough 1992, s. 86). Vi kommer istället att använda professions- och genusteori kopplade till bibliotekarieprofessionen och det biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningsfältet, för att undersöka den kontext som omger de diskurser vi studerar, samt för att förklara våra analysresultat.

I analys av social praktik fokuserar Fairclough på teoretiseringar av ideologi och hegemoni, och eftersom dessa begrepp är viktiga i den kritiska diskursanalysen så kommer de att presenteras här.

Fairclough ser ideologier som konstruktioner av verkligheten som är inbyggda i betydelsebärande dimensioner av diskursiva praktiker och bidrar till att dominansrelationer uppstår eller bibehålls. Ideologier som finns inbäddade i diskursiva praktiker är som mest effektiva när de anses vara naturliga och har uppnått status av "common sense" (Fairclough 1992, s. 87). Men att ideologi finns inbyggt i diskursiva praktiker betyder inte att människor enbart passivt domineras av en ideologi, även om det kan vara svårt för människor att se att deras vardagspraktiker innehåller ideologiska investeringar, eftersom de kan vara osynliga. Människor kan dels mycket väl vara medvetna om en inbäddad ideologi, dels kan det förekomma flera, ibland motstridiga, ideologier (Fairclough 1992, s. 90). Denna tillvaro med flera olika motstridiga ideologier inom en diskurs kan göra att människor känner sig förvirrade och vilsna, men det kan också upplevas som ett sätt att leva i dagens komplexa samhälle. Ideologi uppstår i samhällen där dominansrelationer utgörs av grupperingar t.ex. utifrån köns-, klass- eller etnisk tillhörighet (Fairclough 1992, s. 91).

Hegemoni, begrepp som Fairclough hämtar från Gramsci, är enligt Fairclough såväl ledarskap som dominans över ekonomiska, politiska, kulturella och ideologiska domäner i ett samhälle. Hegemoni ses som makt över delar av samhället, men är alltid partiell samt temporärt begränsad, enligt Fairclough ett "unstable equilibrium" (Fairclough 1992, s. 92). Hegemoni handlar mer om att skapa allianser och integrera än att enbart dominera och underordna. Det handlar om en ständigt pågående kamp som uttrycks i ekonomiska, politiska och ideologiska former. Detta innebär att Faircloughs

ideologi- och hegemonikoncept är nära förknippade med varandra (Fairclough 1992, s. 92).

Yvonne Hirdmans genusteori om det genuskontrakt som finns mellan könen är ett bra exempel på hur Norman Faircloughs ideologi och hegemoni kan se ut i ett samhälle. Hirdmans genuskontrakt innebär för det första att könen ska hållas isär, t.ex. att bibliotekariers arbetsuppgifter ser olika ut beroende på könstillhörighet, pga. könsmärkning av arbetsuppgifter och hela yrkessegment. För det andra innebär genuskontraktet att samhället och all socialisering utgår från mannen som norm, t.ex. att kvinnodominerade yrkesgrupper inte får status som profession utan enbart kallas semiprofessioner eftersom deras yrkesutveckling inte liknar de manliga etablerade professionernas utvecklingskurva och inte lever upp till de definitioner som ställts upp av mansdominerade yrkesgrupper. Dessa ideologier, isärhållning och mansnormen, är så etablerade att många inte ens ser att de finns, och att de, genom att ha erhållit position som hegemoni, påverkar samhället på alla plan, från individ- och mikronivå upp till samhällelig makronivå.

Faircloughs kritiska forskningsansats innebär att genom diskursanalys synliggöra olika förhållanden, men Fairclough har även ett annat redskap som han kallar CLA (critical language awareness), dvs. kritisk språkmedvetenhet (Fairclough 1992 s. 239f.). Genom kritisk språkmedvetenhet vill Fairclough göra människor medvetna om att de sätt varpå de talar och hur de talar om saker påverkar synen på människor, fenomen och omvärlden. Vi kommer inte att gå in mer på Faircloughs kritiska språkmedvetenhet, utan ser den mer som ett sätt varpå människor kan förhålla sig till språket och sitt språkbruk i vardagliga sammanhang, i syfte att i liten, men dock inte obetydlig, skala förändra omständigheter i sin närhet.

Avslutningsvis ska vi ta upp några punkter som Faircloughs kritiska diskursanalys har kritiserats för. Det tydligaste problemet är avsaknad av en klar gräns mellan det diskursiva och det icke-diskursiva, vilket leder till problem med avgränsning mellan analys av diskurs och analys av social praktik. Fairclough skriver t.ex. inte vilka teorembildningar som kan användas, själv använder han teoretiker såsom Gramsci, Althusser, Habermas och Giddens, men han ger inga anvisningar hur man ska gå till väga om man vill använda andra teoretiker än dessa. Dessutom är problematiken med avgränsning mellan diskursiva och det icke-diskursiva element svårlöst, gränsdragningen tenderar att bli en aning godtyckligt och baserat på forskarens egna föreställningar. Samtidigt innebär det diskursanalytiska angreppssättet inte att man ser forskaren som en objektiv sanningssökare, utan forskaren är ett subjekt som har fördomar, förförståelser och referenser (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 28). Det man kan göra är att, genom att försöka vara medveten om sina förförståelser, låta forskningen vara så transparent som möjligt, och svara mot krav på validitet och reliabilitet, såsom i all forskning. En annan svårighet är brist på riktlinjer hur en diskurs avgränsas gentemot en annan diskurs. Detta problem delar Fairclough dock med andra diskursanalytiska teoretiker såsom Laclau och Mouffe. Vi kommer att försöka lösa detta praktiska problem när vi skriver om genomförande av vår egen analys, men här kan kort nämnas att en del av lösningen på detta har att göra med att forskaren ska se diskurs som en analytisk storhet. Denna inställning, ”avståndet”, till sitt empiriska material leder till att forskaren själv anger en ram för forskningen (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.137).

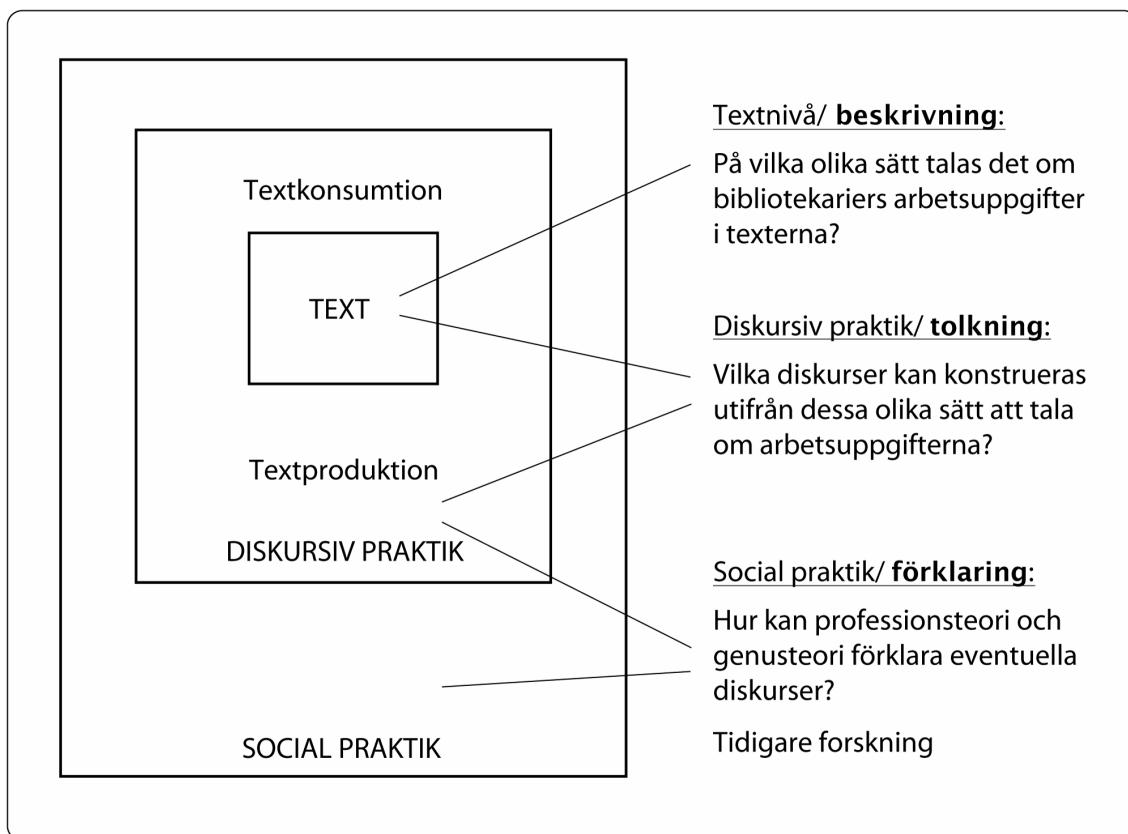
4.2 Vårt förhållningssätt

Vi har i detta avsnitt tänkt att, så att säga, ”knyta ihop säcken” med de professionsteoretiska och genusteoretiska utgångspunkter och det kritiskt diskursanalytiska verktyg som vi presenterat hittills, och beskriva hur vi har tänkt arbeta med dessa i vår studie.

Den innebörd av begreppet diskurs som vi hittills använt har vi, som nämnts i första avsnittet, hämtat från Göran Bergström och Kristina Boréus, dvs.: ”en uppsättning utsagor, talade eller skrivna, i ett bestämt socialt sammanhang, liksom de mer eller mindre uttalade regler som styr vad som ’kan’ och ’inte kan’ sägas eller skrivas i sammanhanget” (Bergström & Boréus 2000, s. 17). Eftersom vi i vår diskursanalytiska angreppssätt använder oss av Norman Faircloughs diskurskoncept så kommer vi hädanefter att använda dennes definition av diskurs (och diskursanalys) som formulerats av Fairclough på följande sätt: “[m]y view is that 'discourse' is use of language seen as a form of social practice, and discourse analysis is analysis of how texts work within sociocultural practice” (Fairclough 1995, s. 7). Denna definition är lite snävare än Bergström och Boréus’ definition men båda baseras på ett sociokontextuellt förhållningssätt där det finns en direkt koppling mellan den kommunikativa händelsen och den större sociala kontext vari företeelsen verkar. Det immanenta regelverk som Bergström och Boréus menar påverkar vad som kan sägas i vissa situationer kan kopplas till Faircloughs diskursiva och sociala praktik där diskursen praktiseras och yttrar sig. Men detta regelverk styrs enligt Faircloughs syn även av de ideologiska investeringar som finns inbyggda i diskurser och som kan vara medvetna och/eller omedvetna för subjektet.

Den tredimensionella modellen som Fairclough har skapat kommer vi att använda för att klarlägga skillnaderna mellan de olika nivåerna som en text påverkar. Vi genomför först en **beskrivande** textanalys av artiklarna, men kommer inte att gå på djupet på det sätt som Fairclough gör i sina egna studier (se t.ex. Fairclough 1992), eftersom vi har ett större empiriskt material än Fairclough och denne oftast analyserar ett fåtal texter. Nästa nivå är den **tolkande** diskursiva praktiken där vi enbart kommer att fokusera på textproduktionella aspekter såsom intertextualitet och interdiskursivitet. Det hade varit intressant att även undersöka aspekter som handlar om textkonsumtion, vilket hade kunnat göras genom t.ex. intervjuer, men det skulle inte hinnas med inom ramen för en magisteruppsats. På den bredaste, **förklarande** nivån, den sociala praktiken, kommer vi att med genusteoretiska samt professionsteoretiska verktyg att undersöka och försöka förklara de föreställningar om arbetsuppgifter och eventuella diskurser vi hittat. På den sociala praktiknivån ingår även en litteraturstudie som undersöker den sociala samhälleliga kontext vari texten och den diskursiva praktiken produceras och konsumeras. Denna litteraturstudie utgörs av avsnittet tidigare forskning, där vi har försökt skissa den omgivande miljön som vårt forskningsfält existerar i och påverkas av.

Vi vill med denna bild illustrera hur vi har tänkt arbeta med Faircloughs modell rent konkret i denna uppsats, i syfte att klargöra vilka av Faircloughs nivåer som svarar mot de frågeställningar vi har ställt upp för att besvara vårt syfte.

Figur 3. Vår applikation av Norman Faircloughs diskurskoncept i våra frågeställningar.

Textnivån i Faircloughs modell svarar mot vår första delfråga och handlar om att vi genom **beskrivande** textanalys undersöker olika sätt varpå bibliotekarier talar om sina arbetsuppgifter. De textanalytiska redskap som vi kommer att använda är transitivitet, modalitet och metaforer.

På nästa nivå, den **tolkande** diskursiva praktiken, lämnar vi den textanalytiska nivån och undersöker vilka diskurser som eventuellt konstrueras utifrån den tidigare textanalysen, för att svara på den andra delfrågan. Detta gör vi genom tillämpning av verktyget intertextualitet, där vi fokuserar på användning av ironi, antagande och diskursrepresentation, samt redskapet interdiskursivitet, där vi tittar på genrer och stilar.

På den övergripande **förklarande** nivån i modellen, som Fairclough kallar den sociala praktiken, svarar vi på frågeställning tre. Detta gör vi med hjälp av Andrew Abbotts professionsteori och Yvonne Hirdmans genusteori. Den tredje delfrågan ska besvaras genom att genusteorin och professionsteorin tillämpas för att diskutera och förklara de resultat som analysen fått fram och eventuella diskurser. Vi har valt att använda genus- och professionsteorierna på ett övergripande plan, vilket representeras av den sociala praktknivån.

Med hjälp av genusteori och professionsteori, som utgör vårt teoretiska ramverk, vill vi lyfta fram de saker som vi anser vara intressanta och relevanta. Den kritiska diskursanalysen i Faircloughs form är kompatibel med Abbotts professionsteori då den också arbetar på tre olika nivåer, från mikro- till makronivå. En aspekt av Faircloughs teori som vi är speciellt intresserade av, och som var en av anledningarna till att vi valt just denna diskursanalytiska inriktning, är Faircloughs betoning på kritisk forskning och

krav på att forskning ska generera förändring på flera plan. Även Abbott vill i sin forskning gå ifrån gängse strukturer och förlegade synsätt genom att medvetet bryta med annan professionsforskning som handskas med idealtyper och reglering av yrkeskontroll. Abbott skriver däremot inte öppet om sin forskningsansats som kritisk och politisk på samma sätt som Fairclough. Den genusteoretiska ansatsen som Hirdman presenterar har dock en tydligare politisk-kritisk inriktning, liksom Faircloughs, att förändra samhället eftersom den ifrågasätter rådande strukturer och maktformationer.

Modellen för Faircloughs diskurskoncept ska uppfattas som tredimensionell, där de tre nivåerna; **beskrivning – tolkning – förklaring**, verkar i en samtidighet (se s. 31). I vår användning av Faircloughs modell måste vi dock avvika från Faircloughs syn på modellens tredimensionella gestaltning eftersom vi kommer att använda modellen i en process där vi går från nivå till nivå, utan att kunna arbeta simultant på samtliga nivåer.

Vi vill använda genus- och professionsteori ihop eftersom de kompletterar varandra vid undersökning av kvinnodominerade yrkesgrupper som t.ex. bibliotekarieprofessionen. Genusteori kan synliggöra underliggande strukturer som är dolda hos professioner men som påverkar professionen och yrkesutövningen, t.ex. indelning av arbetsuppgifter och domäner efter kön. Denna inblandning av genusteorier i professionsforskning, och berikande av nya perspektiv hos professionsforskning genom genusteori, har vi försökt synliggöra i avsnittet om tidigare forskning. Vi vill skapa en egen form av feministisk kritisk diskursanalys, eftersom vi har en kritisk forskningsansats att använda genusteorin för att påvisa aspekter som annars förblir osynliga, utan att använda det redskapet som kallas feministisk kritisk diskursanalys. Vi tror att den feministiska kritiska diskursanalysen begränsar och alltför mycket styr in oss på ett visst spår och förhindrar oss att se andra saker som också kan vara av intresse. Vi är inte *enbart* intresserade av en genusinriktad undersökning av bibliotekariers föreställningar om arbetsuppgifter, utan vi vill dessutom göra denna undersökning med ett professionsteoretiskt perspektiv.

Vi tänker applicera Andrew Abbotts professionsteori och Yvonne Hirdmans genusteori på analysens resultat genom att utgå från de båda teoriernas olika aspekter av åtskillnad, såsom skissats tidigare i teoriavsnittet, samt genom att undersöka hur den del av Abbotts tredelade syn på arbete som kallas inferens gestaltas i vårt empiriska material.

5 Material, urval och genomförande

Vi kommer i följande avsnitt att först presentera vårt undersökningsmaterial, dvs. de tidskrifter som vi granskat för att hitta vårt empiriska material. Sedan förklarar vi hur själva urvalsprocessen har gått till och redogör vi för hur analysarbetet genomfördes. Avslutningsvis följer en diskussion om vilka som skrivit artiklarna.

5.1 Tidskrifterna

Vårt empiriska material utgörs av tidskrifterna *Biblioteksbladet*, *bis* (*Bibliotek i Samhälle*) och *DIK-forum*. *Biblioteksbladet* är den äldsta av de valda tidskrifterna och har en stark ställning i den svenska biblioteksvärlden. *Biblioteksbladet* grundades redan 1916 och hade 1999 en upplaga på 3500 exemplar. *Biblioteksbladet* ges ut av Svensk Biblioteksforening och är denna förenings medlemstidning. Tidskriften ”ska kritiskt granska såväl föreningens alla led som andra beslutsfattare som har betydelse för medlemmarna och bibliotekens verksamhet. Tidningen ska ha en fri och självständig ställning och bedrivs med tryckfrihetsförordningen som grund” (<http://www.biblioteksforeningen.org/bbl> [2006-10-10]). *Biblioteksbladet* kommer för närvarande ut tio gånger per år.

Tidskriften *bis* ges ut av föreningen Bibliotek i Samhälle som är en socialistisk förening. Föreningen vill ”verka för ett demokratiskt samhälle och ett rättvist biblioteksväsen” och är partipolitiskt obunden, men står på en socialistisk grund (<http://www.foreningenbis.org/prog.html> [2006-10-10]). *bis* grundades 1969 och har i snitt haft en upplaga på 600 exemplar åren 1990-2000. *bis* ges ut med fyra nummer per år.

DIK-forum är en facklig tidskrift som ges ut av fackförbundet DIK (Dokumentation, Information och Kultur). *DIK-forum* ”granskar och kommenterar kultur- och mediepolitiken, rapporterar om vad som händer på de arbetsplatser och inom de yrken där våra medlemmar arbetar” (<http://www.dik.se> [2006-10-10]). *DIK-forum* har kommit ut sedan 1984 då den ersatte tidskriften *Bibliofack*, som gavs ut 1974-1983. *DIK-forum* hade en upplaga på 15 800 exemplar år 1997. *DIK-forum* gavs ut mellan 18 och 20 gånger per år under den undersökta perioden.

Biblioteksbladet och *bis* riktar sig i första hand till bibliotekarier, medan *DIK-forum* förutom till bibliotekarier även riktar sig till andra yrkesgrupper inom dokumentation, information och kultur, som t.ex. arkeologer och hemslöjdskonsulenter. Vi anser att *Biblioteksbladet*, *bis* och *DIK-forum* tillsammans borde ge ett brett perspektiv på den svenska folkbiblioteksverksamheten. *Biblioteksbladet* är en ideell tidskrift eftersom den är en medlemstidning för Svensk Biblioteksforening, *bis* representerar ett socialistiskt perspektiv och *DIK-forum* ger som facklig tidskrift fackliga synpunkter på biblioteksfrågor. Vi tror inte att tidskrifternas olika ideologiska förankring kommer att vara ett hinder för vår undersökning, snarare ser vi det som en styrka att kunna ge ett bredare perspektiv och inkludera de olika forum där bibliotekariers arbetsuppgifter diskuteras. De artiklar som finns i tidskrifterna tror vi återspeglar de föreställningar och eventuella diskurser om arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek som är av intresse för vår undersökning.

Den undersökta perioden sträcker sig från 1990-2000 och omfattar därmed elva årgångar. *Biblioteksbladet* ges ut med cirka tio nummer per år, och under den valda perioden gavs 105 nummer ut. *bis* kommer ut fyra gånger per år, vilket innebär 44 nummer. *DIK-forum* hade 20 nummer per år mellan åren 1990-1994 och 18 nummer mellan åren 1995-2000. Sammanlagt blir det över 350 tidskriftsnummer som vi har gått igenom för att hitta uttryck för folkbibliotekariers arbetsuppgifter.

Biblioteksbladet	105
bis	44
DIK-forum	208
Totalt	357

Tabell 1. Antal tidskriftsnummer per tidskrift 1990-2000

5.2 Urvalsprocessen

Själva urvalet av artiklar skedde i etapper. Vi började med en första genomläsning av tidskrifterna genom att ”skumma” igenom dem, för att hitta de artiklar som sedan utgör vårt undersökningsmaterial. Vi letade efter artiklar som handlade om arbetsuppgifter i någon form. Vi valde inte bort någon typ av artiklar utan läste igenom alltifrån debattinlägg till intervjuer och från notiser till recensioner, allt förutom platsannonser. Redan vid det här första urvalet valde vi bort de artiklar som inte beskrev förhållanden i Sverige. Detta första urval gjorde vi individuellt genom att var för sig bläddra igenom årgångar och skriva upp titel och sida för de artiklar som vi ansåg intressanta för vår studie. För att säkerställa att vi använde samma kriterier i urvalet diskuterade vi innan vilka kriterier som gällde och i de fall som vi var osäkra konsulterade vi varandra. Vi arbetade efter principen ”hellre för mycket än för litet”. Vi valde alla artiklar som på något sätt beskrev eller behandlade vad bibliotekarien, eller personalen, gör på bibliotek, eller utanför, för att utföra sitt arbete. Efter det första urvalet hade vi totalt 329 artiklar som handlade om arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek.

Biblioteksbladet	152
bis	58
DIK-forum	119
Totalt	329

Tabell 2. Antal artiklar per tidskrift efter första urvalet

Vid andra urvalet valde vi bort de artiklar som behandlade andra typer av bibliotek än folkbibliotek, t.ex. högskolebibliotek, sjukhusbibliotek och även företagsbibliotek. Skolbibliotek har fallit bort i de fall artiklarna handlat enbart om skolbibliotek, men om de har tagit upp t.ex. samarbetet mellan skolbiblioteket och folkbiblioteket har vi inkluderat dessa eller om det har varit tydligt att de tillhör samma verksamhet. Artiklar om arbetsuppgifter av allmän karaktär, utan förankring till någon speciell typ av bibliotek har vi valt att inkludera i vår undersökning. Efter övervägande bestämde vi att även välja bort artiklar där det skrivs om folkbibliotekets uppdrag eller verksamhet. Ibland har det varit svårt att bestämma var gränsen går mellan arbetsuppgifter och verksamhet. Det andra urvalet gjorde vi tillsammans. Vi läste varje artikel samtidigt och diskuterade dess relevans för vår studie. Artiklarnas längd varierar mellan en halvsida

till åtta sidor, den vanligaste artikellängden är mellan en och två sidor. Till slut hade vi 61 artiklar som utgör vårt undersökningsmaterial. I dessa artiklar skrivs det om arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek.

Biblioteksbladet	31
bis	7
DIK-forum	23
Totalt	61

Tabell 3. Antal artiklar per tidskrift efter andra urvalet

Urvalet skedde i etapper, dels för att det på grund av det stora antalet tidskriftsnummer var omöjligt för oss att gå på djupet med varje artikel vid första läsningen, istället valde vi att ”skumma” igenom artiklarna och göra anteckningar om de artiklar som var av intresse. Dels ville vi läsa igenom och avgöra tillsammans vilka artiklar som till slut skulle utgöra vårt undersökningsmaterial. Vi bestämde oss från början att inte välja ett visst antal artiklar per tidskrift eller ett visst antal artiklar per årgång, eftersom vi ansåg att det skulle begränsa våra möjligheter att se om det fanns någon skillnad mellan olika tidskrifter och tidpunkter vad gäller de olika diskursernas existens. Antalet artiklar kan verka stort, men ytterst få artiklar handlar specifikt om just arbetsuppgifter, snarare nämns eller beskrivs de i korthet i andra sammanhang. Vi blev först mycket förvånade över att så lite skrivs om just arbetsuppgifter, men vi har tolkat det så att de anses vara så självklara att det inte behövs ägnas hela artiklar åt dem.

	Det totala antalet tidskriftsnummer 1990-2000	Artiklar efter första urvalet	Artiklar efter andra urvalet
Biblioteksbladet	105	152	31
bis	44	58	7
DIK-forum	208	119	23
Totalt	357	329	61

Tabell 4. Sammanställning av urvalsprocessen

Den slutliga sammanställningen i tabell 4 visar hur många tidskriftsnummer som publicerades per tidskrift under den utvalda perioden, hur många artiklar vi hade att handskas med efter första urvalet och hur många artiklar som vi till slut valde att inkludera i vår studie. Tabellen visar att *bis* enbart har sju artiklar som uppfyller våra kriterier, medan *Biblioteksbladet* har 31 artiklar. Den stora skillnaden kan förklaras med att *bis* har mycket färre antal tidskriftsnummer (44) i jämförelse med *Biblioteksbladet* (105). *DIK-forum* som har det största antalet tidskriftsnummer (208), nästan dubbelt så många som *Biblioteksbladet*, har däremot inte största antalet artiklar. Detta kan förklaras med att *DIK-forum* är en facklig tidskrift som, förutom till bibliotekarier, även vänder till andra yrkesgrupper som arbetar inom dokumentation, information och kultur. Det innebär att tidskriften även innehåller artiklar relaterade till dessa yrkesgrupper och artiklar om bibliotekarierna är bara en del av det totala innehållet.

5.3 Genomförande

Det diskursanalytiska angreppssättet innebär att man som forskare förhåller sig öppen gentemot materialet och inte låser sig vid bestämda lässätt eller teoretiska utgångspunkter andra än de som ingår i diskursanalysen. Detta innebär att kriterier för urval av artiklar är baserat på vår läsning utifrån att vi är tolkande subjekt med förförståelser, referensramar och fördomar. Winther Jørgensen och Phillips skriver om forskarens roll att denna måste ”ställa sig *främmande* inför materialet”, att distansera sig i största möjliga mån till materialet (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 28). En fördel i vårt arbete är att vi är två och därför kanske kan hjälpa varandra att, så att säga, ta ett steg bakåt. I vår studie ingår, förutom de teoretiska förhållningssätt som diskursanalysen grundas i, även de två teorier som vi kommer att använda; professionsteori och genusteori.

Validitet och reliabilitet utgör grunden för den vetenskapliga forskningens tillförlitlighet, men inom diskursanalytiska forskningsfält är kriterierna för validitet och reliabilitet annorlunda än inom forskning som undersöker innehållet i forskningsmaterialet, menar Sanna Talja (Talja 1999, s. 472f.).¹¹ Validitet får en annan innebörd inom diskursanalys eftersom man istället för att undersöka innehållet, t.ex. hur en person tänker eller agerar, så undersöker man lingvistiska uttryck där innehåll och innebörd är viktigt, men även där implikation och effekter i skapandet av verkligheten är viktiga (Talja 1999, s. 472f.). Detta betyder, menar Talja, att även om intervjuobjekten skulle ljuga i intervjun så försämrar inte reliabiliteten eftersom forskaren inte undersöker faktiska sanningar om verkligheten utan *hur* man talar om sin verklighet. Reliabilitet inom diskursanalys mäter hur väl forskaren tolkar sitt material. Tolkningen måste baseras på forskningsmaterialet och för att även läsaren ska kunna följa forskarens tolkningsprocess måste forskningsrapporterna innehålla citat från materialet. Citaten utgör grunden för forskarens argumentation, men även hans lingvistiska ”bevis” för sin tolkning. För att öka reliabiliteten i en diskursanalytisk forskning är det en fördel att undersöka olika typer av material där de undersökta diskurserna kan förekomma, t.ex. intervjuer, artiklar, rapporter osv. Undersökningsmaterialet behöver däremot inte vara omfattande eftersom man med diskursanalys undersöker vilka uttalanden som är *möjliga* (Talja 1999, s. 472f.). Trots att materialet inte *behöver* vara stort så leder naturligtvis ett större materialomfång till att reliabiliteten ökar.

Vi har i analysarbetet av det empiriska materialet utgått från illustrationen av vår tillämpning av Faircloughs modell som presenterades i avsnitt 4.2. Först genomfördes en textanalys med **beskrivande** funktion genom användning av verktygen transitivitet, modalitet och metaforer. Vi försökte använda så många av de tre verktygen som möjligt i analys av artiklarna, trots att artiklarna var av olika art. Redan här började vi se återkommande mönster och tendenser i materialet.

Sedan övergick vi till de **tolkande** funktionerna hos de verktyg som undersöker diskursiv praktik. Först använde vi de redskap som handskas med intertextualitet genom att undersöka hur antaganden och ironi används i artiklarna. Sedan tillämpade vi

¹¹ Med validitet mäter man om mätmetoden mäter det den är avsedd att mäta. Reliabiliteten däremot mäter hur väl forskaren mäter det som ska mätas (Bergström & Boréus 2000, s. 35ff.).

interdiskursivitetens verktyg där vi tog fasta på genrer och stilar. Härigenom förstärktes en del av de tendenser som vi hittat i textanalysen, vilket ledde till att vi strukturerade upp materialet efter de tendenser och mönster som de beskrivande och tolkande verktygen hade synliggjort. Vi diskuterade problemområden som vi stötte på i vårt material, där det fanns tydliga konflikter. Exempel på en sådan konflikt är kopplingen mellan å ena sidan användning av uttryck som "bibliotekens traditionella uppgift" eller "vanliga uppgift", å andra sidan användning av ironi och användning av uttryck som anger en negativ eller starkt kritisk inställning till informationstekniken. När vi strukturerat upp materialet så resulterade det i tre grupperingar som följde vissa mönster och som förklarade dessa konflikter som fanns i materialet. Fairclough menar att det inte är självklart hur man som forskare vet att man kommit fram till "rätt" resultat, dvs. huruvida analysen kan anses ha validitet, men det viktiga är att resultatet inte är vinklat åt något håll samt att analysen ger förklaringar åt komplicerade delar av materialet (Fairclough 1992, s. 238). Våra indelningar i tre "områden", tre diskurser, gav förklaringar åt de konflikter vi hittat i materialet.

Det är inte enkelt att veta hur man som forskare ska avgränsa diskurserna gentemot varandra, men av metodlitteraturen har vi förstått att vi inte är de enda som har detta problem. Fairclough skriver inget om hur avgränsning mellan diskurser ska gå till, utan lägger större vikt vid diskursordning, men eftersom vi inte *i första hand* vill undersöka en viss diskursordning, utan vilka diskurser som eventuellt kan konstrueras utifrån bibliotekariers sätt att tala om arbetsuppgifter (även om dessa diskurser sedan kan tänkas ingå i en diskursordning) så får vi ingen direkt hjälp ifrån Fairclough.

Vår slutledning, utifrån Faircloughs tidigare beskrivning av diskurs och hur en diskurs verkar, blev att diskurserna själva borde tala om och markera var den ena slutar och var den andra tar vid. Detta beror på att en diskurs, genom att beskriva omvärlden på ett givet sätt, innebär ett utgångsläge som föranleder ett visst förhållningssätt till sin omgivning som möjliggör vissa synsätt, åsikter, uttalanden, sanningar och som samtidigt omöjliggör andra. En diskurs positionerar sig gentemot andra genom att vissa inställningar eller åsikter är omöjliga, och det är i relation till denna positionsbestämning som andra diskurser kan avgränsas. I vårt fall fanns det tydliga positioneringar i det empiriska materialet kring dels inställning till informationstekniken, dels vad som är yrkets kärna. Dessa positioneringar utgör tre olika grupper och har olika sätt att förhålla sig till informationstekniken och den professionella kärnan. Vi har således låtit knutar och meningsskiljaktigheter i materialet vara utgångsläge för avgränsning av diskurserna, eftersom Fairclough tycker att analysen ska förklara komplicerade områden (Fairclough 1992, s. 238).

Samtidigt är ju denna diskursavgränsning även en konstruktion från vår sida. Winther Jørgensen och Phillips skriver om avsaknaden av riktlinjer hos de diskursanalytiska teoretikerna, bland annat Fairclough, hur en diskurs avgränsas från en annan. Winther Jørgensen och Phillips föreslår en lösning av problemet genom att forskaren ska se diskurs som ett analytiskt begrepp, dvs. en enhet som forskaren själv applicerar på omvärlden för att kunna avgränsa det avsnitt som är i fokus (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 137). Detta görs av strategiska skäl i relation till forskningens syfte för att avgöra det "avstånd" som forskaren har till det empiriska materialet (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 137). Vi har försökt kombinera Winther Jørgensen och Phillips synsätt med konsekvenserna av innebörden av Faircloughs diskurskoncept, vilket ledde till tre diskurser om bibliotekariers arbetsuppgifter.

När vi hittat dessa diskurser så ville vi pröva om det verkligen var diskurser som vi hittat, vilket gjordes genom att vi än en gång använde oss av intertextualitetsverktyg, genom användning av diskursrepresentation för att se hur diskurser verkar, talar och används inom andra diskurser. Vi delade upp materialet efter de diskurser som förekommer, för få överblick och lättare kunna arbeta med de redskap som hjälper oss att bekräfta att våra diskurser finns och bevisningen håller. Dessutom ville vi undersöka om det skett förändringar inom diskurserna under de elva år som studien behandlar, och då underlättade det att ha delat upp materialet efter diskurser. I några fall förekommer flera diskurser inom en och samma artikel, bland annat då flera personer intervjuas, eller i fall med diskursrepresentation där textförfattaren medvetet använder en diskurs inom ramen för en annan, som ett stilistiskt grepp.

När vi funnit diskurser och provat dem med verktyg med tolkande funktion, så ville vi lyfta oss till den **förklarande** funktionen på den sociala praktikinivån genom att applicera professionsteori och genusteori på vårt resultat. Utgångspunkten var de båda teoriernas syn på åtskillnad samt professionsteorins fokus på arbetet genom begreppet inferens. Användning av professionsteori och genusteori hjälpte på så sätt till att synliggöra intressanta aspekter i vårt analysresultat.

I det praktiska arbetet med Faircloughs diskursanalytiska apparat går det ingen knivskarp gräns mellan de olika verktygen och nivåerna, utan arbetet sker växelvis, t.ex. från beskrivande till tolkande och sedan åter till beskrivande (Fairclough 1992, s. 231). Så har även vår arbetsgång sett ut, där vi hoppat fram och tillbaka från det ena verktyget och nivån till den andra, och sedan tillbaka igen. Anledningen till denna förflyttning mellan verktyg och nivåer är bland annat att diskurser skapas och praktiseras på olika plan inom den diskursiva praktiken och yttrar sig på samtliga tre nivåer i Faircloughs modell. De verktyg som ingår i diskursiv praktik används för att upptäcka förekomsten av diskurser och samtidigt se hur diskurser ser ut och verkar, dvs. praktiseras. I vår presentation av analys kommer vi därför att återkoppla till de diskursiva verktygen även efter att vi presenterat de diskurser vi hittat.

Vår arbetsgång, där vi skiftat från nivå till nivå under hela analysens gång, är även ett sätt att försöka arbeta med Faircloughs modell som ligger till grund för vår process, och som enligt Fairclough ska vara tredimensionell. Detta har vi delvis tvingats avvika från, eftersom vi inte hade kunnat genomföra analysen i praktiken om vi skulle ha försökt följa och implementera Faircloughs syn på samtidighet i de tre nivåerna i modellen. Istället arbetade vi med nivåerna en i taget, och återvände ibland till en föregående nivå där det behövdes.

5.4 Artikelförfattarna

I det diskursanalytiska förhållningssättet är inte den enskilda individens uttalanden intressant som representation för vad just den personen har att säga. Intresset ligger i att studera hur språket används, vad som är tillåtet att säga och inte tillåtet att säga om ett visst ämne och varför, samt vad får det för konsekvenser. Diskurser skapas inte av enskilda individer. Talja skriver: "[t]he starting point of discourse analysis is that meanings, values, and ethical principles are not individual creations, but entities that people create together in communication and social action" (Talja 1999, s. 470).

Även om enskilda skribenters uttalanden om folkbibliotekariernas arbetsuppgifter inte är intressanta för oss som representation för individuella uppfattningar, så är de intressanta för oss som pusselbitar i konstruktionen av bilden av diskurser. Vi har valt att undersöka diskurser av folkbibliotekariernas arbetsuppgifter utifrån tre svenska tidskrifter med anknytning till folkbibliotek. Syftet med detta är att komma så nära som möjligt de diskurser som folkbibliotekarierna själva omges av, som de själva konstituerar och som de själva konstitueras av.

En fråga som väcktes tidigt under arbetets gång var vilka som skriver i dessa tidskrifter. Vi är inte intresserade av att undersöka hur andra yrkesgrupper, politiker eller journalister skriver *om* folkbibliotekariernas arbetsuppgifter och vilka diskurser deras uttalanden bildar. I så fall skulle vi ha valt andra tidskrifter eller dokument för vårt undersökningsmaterial. Men det är viktigt för oss att säkerställa att det, bland de som skriver artiklarna i tidskrifterna, även ingår folkbibliotekarier som skriver om sina arbetsuppgifter. Vi kan ju inte helt bortse från att det är journalister som skriver en del artiklar, men vi vill inte att det är *enbart* deras uppfattningar som kommer till tals och som därmed undersöks i vår studie. De enskilda skribenterna är inte av intresse för oss i egenskap av individer, men de är intressanta i den bemärkelsen att de representerar sin yrkesgrupp, och därmed så vet vi att vi undersöker diskurser som verkligen existerar bland folkbibliotekarier.

Efter en genomgång av de artiklar som slutligen utgör vårt undersökningsmaterial kan vi konkludera att det handlar om olika typer av textförfattare. Skribenternas befattning eller anknytning till ämnet nämns inte i samtliga artiklar, men i tillräckligt många av artiklarna anges det för att vi kan säkerställa att folkbibliotekariernas uttalanden finns med i materialet. Av de 57 artiklar, vars skribent är angiven, finns i 30 fall även skribentens yrke eller status angiven. I tolv av artiklarna är skribenten en bibliotekarie, men troligen är siffran ännu högre, eftersom yrket i vissa fall inte anges, utan skribenten representerar en namngiven kommitté eller förbund, t.ex. som medlem i SAB:s barn- och tonårsgrupp. Fem av artiklarna är skrivna av barnbibliotekskonsulenter och en av ett biblioteksråd, och det är troligt att dessa skribenter har en bakgrund som bibliotekarie. Några av artiklarna är skrivna av personer med stark anknytning till yrket t.ex. en högskolelektor vid Bibliotekshögskolan i Borås. Även en medlem i Statens kulturråd finns bland skribenterna samt en fackförbundsordförande. Av de resterande 27 artiklar, där skribentens yrke eller status inte är angiven, är det troligt att det är en anställd på tidskriftens redaktion som är skribent, antagligen en journalist. Några skribenter återkommer och sammanlagt finns det 44 olika författare bland de 57 artiklar vars skribent är angiven. Sammanfattningsvis är nästan cirka hälften av artikelförfattarna bibliotekarier eller har koppling till bibliotekarieprofessionen eller dess organisation. Resten av artiklarna, vars skribent inte har direkt koppling till biblioteksfältet, återger oftast bibliotekariernas syn på arbetsuppgifterna eftersom dessa blir intervjuade och citerade i intervjuer och ofta även i reportage.

De 61 artiklar som vi undersöker i vår studie består av olika typer av texter. Där finns två krönikor, en recension och en annons, nio debattinlägg, tio intervjuer och 15 reportage, samt en del artiklar vars typ är svåra att definiera. De artiklar som kan klassificeras som intervjuer är alla skrivna av skribenter vars yrkesstatus inte är angiven, dvs. de är troligen journalister, och de som intervjuas är bibliotekarier, bibliotekschefer, en praktikant (som går på bibliotekarieutbildningen) och en samekonsulent. Reportagen är skrivna av såväl bibliotekarier, som t.ex. kan berätta om sitt arbete eller om en mäs

eller seminarium de besökt, som av journalister, som ofta gör reportage om ett specifikt bibliotek, t.ex. "årets bibliotek". Detta innebär att även i dessa artiklar är det bibliotekariernas tankar och uttalanden vi undersöker. De artiklar som är skrivna av journalister innebär att intervjuade bibliotekarier återges och, så att säga, "filtreras" genom journalisterna, men även journalister som skriver i biblioteksanknutna tidskrifter kan ingå i en folkbiblioteksdiskurs om arbetsuppgifter, så det innebär inget problem.

Genom att undersöka vilka som har skrivit artiklarna och vilkas röst som hörs i artiklarna har vi kunnat säkerställa att de uttalanden som vi hittar och föreställningar som ges uttryck för i artiklarna berör folkbibliotekarier; dels genom att de själva skriver och gör sin röst hörd i artiklarna, dels genom att de är tidskrifternas målgrupp. Det faktum att även andra och inte enbart bibliotekarier uttrycker sig om folkbibliotekariernas arbetsuppgifter anser vi inte vara något problem, eftersom alla har en stark anknytning till folkbibliotekarieyrket. Även om den enskildes uttalande eller skribentens bakgrund i sig inte är intressant för oss, så utgör de enskilda uttalanden tillsammans en större helhet som bildar uttryck, och eventuellt diskurser, och skribenternas bakgrund säkerställer att folkbibliotekarier är en del av systemet som skapar diskurser om folkbibliotekariernas arbetsuppgifter. Om vi skulle ha undersökt vad exempelvis högstadieelever säger om folkbibliotekariernas arbetsuppgifter skulle vi säkert ha fått fram helt annat resultat.

6 Analys

Analysen sker i flera steg, där vi börjar med att på textanalytisk, **beskrivande** nivå besvara den första frågeställningen, enligt vår användning av Faircloughs modell som illustrerats i avsnitt 4.2. Frågeställningen lyder som följande:

- På vilka olika sätt talas det om bibliotekariers arbetsuppgifter i texterna?

Vi besvarar denna delfråga genom att använda Faircloughs textanalytiska verktyg: transitivering, modalitet och metaforer.

Sedan lyfter vi oss till den diskursiva praktikinivån, **tolkningen**, för att besvara frågeställning två:

- Vilka diskurser kan konstrueras utifrån dessa olika sätt att tala om arbetsuppgifterna?

Frågan behandlas genom tillämpning av Faircloughs redskap intertextualitet och interdiskursivitet.

På den övergripande, **förklarande** nivån av Faircloughs modell kommer delfråga tre att besvaras.

- Hur kan professions- och genusteori förklara resultatet och eventuella diskurser?

Där tillämpar vi professionsteori och genusteori för att förklara och diskutera den tredje frågeställningen.

Eftersom texterna utgör vårt analysmaterial så kommer vi att ha relativt många citat för att kunna visa på intressanta aspekter i diskurserna. Det är just textutdrag, citaten, som forskarens argumentation baseras på och det är citaten som fungerar som ”bevis” för forskarens tolkning av materialet (Talja 1999, s. 472). Vi kommer att använda ett siffersystem vid citaten, hämtat från och inspirerat av Åsa Hedemark och Jenny Hedmans tillvägagångssätt i magisteruppsatsen *Vad sägs om användare?*, där siffrorna ersatte artikelreferenser (Hedemark & Hedman 2002, s. 20). Vi tänkte använda samma system för att undvika upprepning av referenserna efter varje citat, vilket gör texten mer läsbar. I artikelbilagan kan siffran kopplas samman med fullständig artikelreferens för den som är intresserad. Detta innebär att artikelförfattaren och året inte skrivs ut. Eftersom det diskursanalytiska förhållningssättet inte innebär intresse för skribenten är det inte ett problem att författaren utesluts.

Fairclough använder i de texter där han presenterar och genomför sin egen diskursanalys vissa begrepp som vi, för enkelhetens och tydlighetens skull, också använder i vår analys (Fairclough 1992). Författaren av en text kallas textförfattare, läsaren kallas läsare och subjektet i en sats kallas agent, dvs. den som gör något i en mening. I meningen ”bibliotekarien utför dagligen allehanda serviceinriktade arbetsuppgifter” så är bibliotekarien agent.

6.1 Beskrivande textanalys: olika sätt att tala om bibliotekariers arbetsuppgifter

Vi ska här undersöka på vilka olika sätt det talas om bibliotekariers arbetsuppgifter i det empiriska materialet, och vi ska göra det genom att använda några av Norman Faircloughs textanalytiska **beskrivande** verktyg.

En premiär iakttagelse vid en första genomläsning av artiklarna är att folkbibliotekariernas arbetsuppgifter sällan är huvudämnet för artiklarna. Arbetsuppgifter omnämns och beskrivs mest vid t.ex. direkta intervjuer med bibliotekarier, och då är det dessutom oftast bibliotekarier med någon speciell inriktning som intervjuas, t.ex. en samekonsulent, en bibliotekarie med arbetsplatsbibliotek på en industri eller en bibliotekarie med nischad barn- och ungdomsverksamhet.

6.1.1 Analys genom Faircloughs textanalys

De redskap vi använder på den lägsta mikronivån med en **beskrivande** funktion är Faircloughs textanalytiska grammatiska verktyg som undersöker olika aspekter av texten: transitivitet, modalitet och metaforer. Vi kommer att närmare förklara dessa begrepp allteftersom de tillämpas här i denna del av analysen.

Transitivitet är ett begrepp som vi fritt har översatt från Faircloughs begrepp "transitivity" på engelska, och undersöker vilka processer som finns inbyggda i texten. Fairclough ser fyra olika typer av processer som kan förekomma i texter: relationella processer, aktionsprocesser, händelseprocesser samt mentala processer (Fairclough 1992, s. 180f.).

De relationella processerna handskas med relationer mellan deltagare i en sats. Detta görs genom användning av vissa verb som markerar en relation, t.ex. bli, vara och inneha (Fairclough 1992, s. 178). I vårt material förekommer relationella processer, genom användning av relations skapande verb, framför allt där agenten är bibliotekarien eller biblioteket. Dessutom förekommer i den relationella processtyp där bibliotekarie eller bibliotek är agent, återkommande ordet uppgift eller roll. T.ex: "[d]å blir bibliotekariernas uppgift bland annat att tillhandahålla det besökaren har behov av" (15).

Aktionsprocesser fokuserar på användning av pronomen i texten och kan förekomma på två olika sätt; dels användning av aktiv röst, dels användning av passiv röst (Fairclough 1992, s. 181). I vårt material förekommer såväl passiva som aktiva röster. Den aktiva rösten innebär användning av agent i form av pronomen såsom jag, vi, hon och han. Förekomst av jag eller hon sker framför allt i intervjuer eller beskrivningar av vad en namngiven bibliotekarie gör inom ramen för sin tjänst. Detta resulterar i en känsla av en personlig nivå i texten, dock inte på samma intima sätt som vid användningen av vi, där läsaren inkluderas. Den mest förekommande formen i vårt material är användning av vi, vilket är en agent som skapar en känsla av professionell samhörighet, och som på retorisk nivå förhoppningsvis ger läsaren en förståelse för det som textproducenten argumenterar för. Denna typ av text handlar oftast om att dels (be)visa vad bibliotekarier gör och är duktiga på ("vi är bäst på"), dels plädera för vad bibliotekarien, som profession, bör göra eller ändra, t.ex. i framtiden ("vi måste").

Vi är bra på att skaffa fram information och vi har den bredd som krävs.
(61)

Vi bör kunna vägleda, vad gäller urval och värdering av källor och lära
ut sökteknik som en självklar del av den vanliga
biblioteksundervisningen. (38)

Användning av passiv röst förekommer även en del i vårt material, dock inte särskilt ofta. Faircloughs tillämpning av passiv röst innebär att agenten är passiv i satsen eller att agenten saknas helt (Fairclough 1992, s. 181). Båda dessa former förekommer i våra texter, den passiva agenten finns t.ex. i "[b]ibliotekarierna ska ges möjlighet att fortbilda sig inom sitt område" (46). Den form där agent saknas helt är t.ex. "[e]fter önskemål har också boklådor gjorts i ordning vilka sedan cirkulerar mellan gruppbestäderna" (47).

Händelseprocesser ligger enligt Fairclough väldigt nära aktionsprocessen, han skiljer på dessa genom att visa på att de svarar på olika frågor. Aktionsprocesser svarar på frågan "vad gjorde x (= agenten)?" medan händelseprocesser svarar på frågan "vad hände med x (= agenten)?" (Fairclough 1992, s. 180). Det är anmärkningsvärt att vi endast hittar enstaka fall av händelseprocesser i vårt material. En förklaring kan vara att de genrer som våra tidskriftsartiklar tillhör sällan använder processtyper som anger händelse. Fairclough menar att det finns politiska och ideologiska betydelser kopplade till val av processtyper, eftersom textproducenten genom retoriska strategier väljer att framhäva vissa aspekter i texter som är speciellt viktiga för textförfattaren (Fairclough 1992, s. 181). Händelseprocesstyper förekommer, vilket Fairclough ger exempel på, framför allt i dagstidningar och de typer av texter som förekommer där, som använder en relativt opersonlig ton, t.ex. dagstidningsrubriker såsom "100 demonstranter dog!" (Fairclough 1992, s. 181). Vi kan utifrån analys av användning av aktionsprocesser samt frånvaron av händelseprocesser konkludera att det i vårt material oftast förekommer aktiva röster och att dessa främst använder formen vi för att knyta ett personligt band till läsaren.

Den sista processtypen är **mentala processer** som handskas med verb som anger kognition (tänka, veta, kunna), perception (höra, uppfatta) samt affektion (gilla, rädas) (Fairclough 1992, s. 180). Kognitionsverb används i vårt material återkommande i texter om referensarbete och informationstjänst, dvs. den arbetsuppgift som innehåller informationssökning och som med Andrew Abbots begrepp kallas inferens. Perceptionsanknutna verb används i stor utsträckning i texter om arbetsuppgifter som handlar om sociala arbetsuppgifter såsom utåtriktad verksamhet och så kallade mjuka delar av verksamheten: "[n]är detta praktiska transporterande /.../ är avklarat återstår det viktigaste arbetet: att prata med människor, lyssna" (39).

Det är tydligt att textförfattaren ibland medvetet använder vissa uttryck för att belysa sin ståndpunkt eller fylla en funktion i texten, t.ex. emotionell funktion som att försöka väcka sympati hos läsaren. Detta görs bland annat genom användning av affektionsverb. Det finns många texter som handlar om informationstekniken och där kan indelning göras i positiv och negativ inställning till tekniken. Användning av uttryck som t.ex. "datorer stormar in på biblioteken" (5) antyder en syn att textförfattaren känner sig förbigången och inte längre har kontroll eftersom det nya mediet kommer in och tar över. Intressant här är användningen av agent: det är datorerna som själva tvingar sig på bibliotekspersonalen, som om de hade ben att "storma in" med. Detta sätt att uttrycka

oro för vad datoriseringen kommer att innebära förstärks av val av agent och verb: artikelläsaren ska känna samma maktlöshet och ängslan som textförfattaren.

Modalitet används hos Fairclough som ett textanalytiskt verktyg för att undersöka hur texten formulerar visshet, eller ovisshet, om något (Fairclough 1992, s. 158). Det finns flera sätt som detta kan göras på, bland annat genom användning av modala verb såsom kunna, vilja, måste och bör. Men även adverb och andra uttryck kan ange modalitet, såsom antagligen, möjligtvis, tydligen, typ, en slags (Fairclough 1992, s. 159).

Modalitet kan uttryckas i subjektiv form (t.ex. jag tror att jorden är platt) eller i objektiv form (jorden är antagligen platt), där den senare formen lämnar läsaren i ovisshet om vem som står bakom utsagan, och uttalandet får en karaktär av allmängiltig sanning. Detta är ett sätt att infoga en ideologi i en text utan att den är direkt uttalad (Fairclough 1992, s. 159). I vårt material så används modala verb framför allt i samband med användning av agenten vi, såsom nämnts ovan. Det handlar då oftast om uttryck som ”vi måste/bör” och innehåller en visshet om att arbetsuppgifterna eller verksamheten bör förändras, antingen att rådande tillvägagångssätt ifrågasätts eller att det argumenteras för andra sätt att arbeta:

Vi måste arbeta med och förändra våra egna attityder och utgå mer från låntagarnas egna läsoplevelser. Vi skall inte komma med pekpinnar om vilka böcker vi anser de skall låna eller om vi anser en bok vara dålig.
(10)

Här används en tydlig subjektiv form och därför är åsikterna som uttrycks direkt uttalade. Men det förekommer även objektiva former av modalitetsanvändning i materialet, t.ex. vid användning av agenten man och där bibliotekarien eller biblioteket är agent:

Bibliotekarien bör intressera sig för skönlitteratur för unga och (nästan) vuxna och dessutom vilja och kunna förmedla dem [goda läsvanor] via bokprat för klasser och enskilda. (46)

Barnbibliotekarierna måste låta barnen möta allt, också det ”smala”, det ”svåra” – kvalitetslitteraturen. (6)

Här är det ändå uppenbart att det finns vissa ideologier inbyggda i utsagorna, som handlar om att främja ”finkulturell” litteratur och vikten av att föra ut detta.

Metaforer är det sista av Faircloughs textanalytiska redskap som vi tänkt använda här. Fairclough menar att metaforer har en djupare innebörd än enbart textmässig dekoration, eftersom de strukturerar tänkandet och handlandet: genom att använda en metafor framför en annan så påverkas konstruktionen av verkligheten (Fairclough 1992, s. 194). Fairclough menar att vissa metaforer är så naturliga inom en kultur att det är svårt att tänka och handla på andra sätt än inom dessa sfärer, trots medvetenhet om att de finns (Fairclough 1992, s. 195). Exempel på användning av metaforer i vårt material är ovannämnda exempel med datorer och informationsteknik som stormar in, en metafor som indikerar en rädsla inför det där nya som hotar den existerande verksamheten. Ett annat exempel på förekommande metafor är följande text som jämför referensarbetet med barnmorskans arbete:

Man ska vidare lyssna förutsättningslöst, vänta ut frågan, samt agera som en barnmorska vid en komplicerad förlossning när frågan ska fram. Man bör hela tiden behålla ögonkontakten och inte se ut som man tappat

intresset, nicka bekräftande, samt ta till sugklockan i utdrivningsskedet.
(31)

Förutom de ofta förekommande teknikmetaforerna, så finns även frekvent använda metaforer för bibliotekarien. Dessa målar på olika sätt upp bilder av bibliotekarien som en schablonartad bild, t.ex. ”hjälpgumma” (6) eller ”tanter” (21).

6.2 Tolkande diskursiv nivå: vilka diskurser om arbetsuppgifter kan konstrueras?

Textanalysen har gett oss några intressanta ingångar i materialet och har fått oss att se tendenser som förekommer när arbetsuppgifter omtalas eller diskuteras, som vi hoppas att Faircloughs **tolkande** verktyg på den diskursiva nivån kan hjälpa till att utreda och klarlägga.

6.2.1 Analys genom manifest intertextualitet

Genom Faircloughs intertextualitetsbegrepp och de verktyg som ingår där ska vi fortsätta undersöka arbetsuppgifter i texterna. Faircloughs manifesta intertextualitet tillhör den **tolkande**, diskursiva nivån och vi använder den här eftersom den befinner sig på en mellanliggande nivå mellan textnivå och den diskursiva praktiken. Fairclough beskriver det som följande: “[m]anifest discourse is a grey area between discourse practice and text: it raises questions about what goes into producing a text, but it is also concerned with features which are ‘manifest’ on the surface of the text” (Fairclough 1992, s. 233). Intertextualitet undersöker vilka andra texter som används i de analyserade texterna och som konstituerar de texter som står i analysens fokus (Fairclough 1992, s. 233).

Vi befinner oss således någonstans mellan den **beskrivande** textnivån och den **tolkande** diskursiva nivån, och syftet är att hitta kopplingar mellan dessa två nivåer; från text till hur diskurser bildas, ser ut och yttrar sig. De intertextualitetsverktyg som vi kommer att använda här är ironi, antagande samt diskursrepresentation.

Ironi används enligt Fairclough som ett sätt att, genom att återge någon annans uttryck, ändra dess innehåll, eftersom det används i en annan kontext (Fairclough 1992, s. 123). Ett område vi fokuserar på är de stereotyper av bibliotekarier som förekom i textanalysens avsnitt ovan om metaforer. Det är en schablonartad bild av bibliotekarier som kommer till uttryck genom att textproducenten medvetet poängterar de egenskaper eller karaktärsdrag som förknippas med denna stereotyp, t.ex. ”de snälla folkbibliotekarierna” (46) och ”hålla ett trevligt och underhållande bokprat”(40). Här framkommer att textförfattaren ironiserar över denna bibliotekariestereotyp och därmed skapar en niddbild av representanter för yrkesgruppen, eftersom egenskaperna och karaktärsdragen inte framställs som något positivt eller önskvärt i denna kontext. I detta sammanhang används ironi i syfte att skapa distans till den stereotypa bilden av bibliotekarier i syfte att framhäva textförfattarens egentliga mål med texten, vilket är att plädera för andra arbetsuppgifter eller verksamhet. Ironi används återkommande på detta sätt i materialet för att föra fram en värdering om vilka arbetsuppgifter som textförfattaren tycker är viktiga.

En motsägelsefull tendens här är att det visar sig att de arbetsuppgifter som textförfattaren argumenterar för inte ligger så långt ifrån de arbetsuppgifter som utförs av den stereotyp som ironiseras. Här används ironi för att driva med bibliotekariens allmänt vedertagna arbetsuppgifter, trots att dessa faktiskt även ingår i bibliotekariens dagliga arbete. Detta citat tjänar som ett exempel.

Både lärarna och eleverna på mina skolor väntade sig att jag först och främst skulle förmedla skönlitteratur. En bibliotekarie sitter ju på sitt bibliotek och lånar ut romaner. Eller måhända trodde de att jag skulle drista mig ut i något klassrum för att hålla ett trevligt och underhållande bokprat (40).

Antagande innebär att textförfattaren använder begrepp som inte förklaras, utan läsaren antas veta vad som åsyftas (Fairclough 1992, s. 120). I de flesta fall där stereotypa arbetsuppgifter ironiseras, samtidigt som det är just dessa arbetsuppgifter som textproducenten vill framhäva, så handlar det om utåtriktad verksamhet, läsfrämjande insatser, service till användare och andra kulturinriktade områden. Det ligger ett behov av att försvara sitt professionella område och arbetsuppgifter i denna distansiering som det ironiska språkbruket skapar. Men varför måste området försvaras? Det finns en koppling mellan hävdandet att dessa arbetsuppgifter är viktiga och användning av uttryck som "bibliotekens traditionella uppgift" och "vanliga uppgift". Detta är ett exempel på Faircloughs antagande: läsaren antas förstå vad som åsyftas med uttryck som "traditionell" och "klassisk uppgift". Dessa uttryck tenderar att förekomma där informationstekniken diskuteras, och när vi tittar närmare på detta så ser vi att det återkommande är en negativ inställning till tekniken som kopplas samman med användning av utsagor som "traditionell" eller "vanlig uppgift".

Risken är att denna service [program med vars hjälp man kan skriva, räkna layouta; vår anm.] tar alltför mycket kraft och tid från det "vanliga" biblioteksarbetet. (38)

Diskursrepresentation innebär användning av en diskurs inom ramen för en annan, där textförfattaren genom val av representerad diskurs bestämmer hur texten ska läsas. Detta kan ske genom att använda verb som påtvingar läsaren en tolkning av texten eller genom användning av citationstecken (Fairclough 1992, s. 118ff.). Detta redskap använder vi efter att diskurserna har hittats eftersom Faircloughs intertextualitetsverktyg befinner sig på en mellannivå mellan textnivå och diskursiv praktik. Enligt Fairclough sker arbetet mellan de tre nivåerna (och framför allt de två innersta nivåerna: de beskrivande och tolkande delarna) inte i regelrätt ordningsföljd, dvs. inifrån och utåt, utan forskaren hoppar fram och tillbaks mellan de olika nivåerna (Fairclough 1992, s. 231). Av denna anledning kommer vi att återkomma till diskursrepresentation efter att vi i nästa avsnitt har presenterat de diskurser vi hittat. Ett exempel på diskursrepresentation ur vårt material följer dock nedan.

En kombination av ironi och diskursrepresentation finns i följande exempel, där texten inom citationstecken representerar en annan diskurs, som textförfattaren samtidigt ironiserar över genom att ställa detta mot texten runtom. Den ironiserade texten handlar om utåtriktad bokpratande verksamhet, samtidigt som kontexten kring diskursrepresentationen ändå sammanfattar det som de flesta bibliotekarier skulle beteckna som moment som ingår i just bokprat, eftersom bokprat i sig innebär väldigt mycket mer, i form av förberedelser, än att hålla själva samtalet om böcker.

Uppgiften att föra boken och biblioteket i samebyarna är inte ”bara att fara runt och bokprata”. Under åren har hon haft telefonkontakt med byarna. Hon har också fått många samtal från samer, då de lokala biblioteken inte tycks ha klarat av frågorna. I vår har hon skickat ut ett frågeformulär till byarna för att få en bild av hur man utnyttjat boklådorna, vad man tyckt om bokurvalet och vad man har för framtida önskemål. Efter SAB-kongressen i Umeå reser hon till flera samebyar och gör intervjuer för att få fram mera fakta om samernas läsvanor. (9)

6.2.2 På väg mot diskurser: interdiskursivitet

Ett annat av Faircloughs verktyg för diskursiv praktik på den **tolkande** nivån kallas interdiskursivitet och undersöker användning av genrer och språkstil som en del av konstituerandet av diskurser (Fairclough 1992, s. 124). Genrer består av olika stilar som används för att utmärka och avgränsa just den genren gentemot andra, och stilar kan undersökas genom att se hur ett antal variabler används: innehåll, form och retorisk form (Fairclough 1992, s. 127). Vi ska nu se hur dessa olika stilar, genom variablerna, bildar genrer i vårt material. Variablerna är:

Innehåll fokuserar på vilken relation som etableras mellan deltagare i interaktion. Innehållet kan beskrivas i termer som formell, informell, officiell, intim eller ledig stil (Fairclough 1992, s. 127).

Form fokuserar på formen varigenom kommunikationen sker. Den kan vara skriven eller talad, skriven på talspråk eller ”akademisk” stil (Fairclough 1992, s. 127).

Retorisk form handlar om vilken grad av retorik som används och kan uttryckas som argumenterande, deskriptiv, förklarande (Fairclough 1992, s. 127).

Vårt material kan grovt indelas i tre förekommande genrer. Samtliga genrer förekommer i skriven form, eftersom materialet är hämtat från tidskrifter. Vi kallar dem den personliga genren, den officiella genren samt den argumenterande genren.

Den första personliga genren är, beskriven enligt stil variablerna ovan, en subjektiv informell genre som är ledigt skriven, ofta på talspråk, med argumenterande och/eller deskriptiva former. Denna förekommer t.ex. när en bibliotekarie blir intervjuad och berättar om sitt arbete eller när textförfattaren vill föra fram en åsikt och argumenterar för sin sakfråga. Här förekommer oftast användning av personliga pronomen som jag eller vi. För att återkoppla till Faircloughs textanalytiska verktyg så kan man säga att användning av transitivitetsredskapet aktionsprocesser, med aktiva röster, används i denna genre samt även mentala processer, med tillämpning av framför allt perceptionsverb och affektionsverb. Dessutom förekommer i denna genre ofta modalitet för att ange en argumenterande ståndpunkt. Exempel på den personliga genren är:

Böckerna måste sättas upp dagligen om inte kaos skall uppstå, men biblioteksverksamheten brakar inte ihop om frågorna får otillfredsställande svar då och då. (25)

Den andra officiella genren är en högtravande och officiell formell stil i deskriptiv form som på ett neutralt sätt beskriver verksamhetsmål och andra teoretiska utgångspunkter. Denna genre förekommer i t.ex. måldokument och etiska riktlinjer. Här är användning av mentala processer och aktiva röster inte alls märkbar.

Bibliotekarien förmedlar tillgång till, samt organiserar publicerad information och kunskap. (45)

Den tredje argumenterande genren är formellt och ibland ”akademiskt” skriven men använder en tydlig argumenterande retorik för att föra sin talan för eller emot något, dock blir den aldrig lika subjektiv som den personliga genren, utan stilen är tämligen distanserad, och här används ibland olika former för modalitet, vilket vinklar framställningen på ett försiktigt sätt. Till denna genre hör även de texter som diskuterar Bibliotekslagen, måldokument, etiska riktlinjer och liknande, där textförfattaren ”lånar” ord och uttryck från det officiella dokument som diskuteras, alltså en form av diskursrepresentation.

Målen var – och är – att värna bibliotekens roll som försvarare av yttrandefrihet och deras roll att tillgodose medborgarnas självklara rätt till informera sig. Liksom att hävda bibliotekens möjlighet till att ge upplevelse och förströelse samt till kunskap om den egna bygden. (58)

Vi kommer att återkomma till interdiskursivitet efter att vi presenterat diskurserna.

6.2.3 Diskurser

Utifrån undersökningen av olika sätt varpå det talas om arbetsuppgifter genom tillämpning av **beskrivande** textanalys i förra avsnittet, och tillämpning av de **förklarande** verktygen intertextuelitet och interdiskursivitet, vill vi nu se om diskurser kan konstrueras. Att veta hur diskurser ska avgränsas är inte något som är självklart. Fairclough skriver att det alltid finns alternativa sätt att analysera empiriskt material och frågan är huruvida en forskare kan berättiga den analys som genomförs och presenteras, hur den kan tillmätas validitet (Fairclough 1992, s. 238). Fairclough menar att det inte finns något enkelt svar, utan det man kan göra är att, utifrån det befintliga materialet, bestämma vilken analys som ger det mest trovärdiga resultatet och som har starkt stöd i materialet (Fairclough 1992, s. 238). Detta betyder att man inte får forcera materialet åt något håll, utan bara se det som verkligen finns. Fairclough ställer upp några frågeställningar som forskaren kan ha som kompass. En frågeställning är om analysens resultat kan förklara delar av materialet som är speciellt detaljerade eller komplicerade. En annan frågeställning är huruvida analysens resultat ger substans åt det som deltagarna gör i en kommunikativ händelse (Fairclough 1992, s. 238). Vi har haft dessa frågeställningar, framför allt den första, i bakhuvudet när vi har arbetat med analysen och anser att vi lyckats med detta i vår analys och avgränsning av diskurser, utan att forcera materialet åt något extremt håll.

Det har inte alltid varit helt självklart i vårt arbete hur diskurserna ska avgränsas. Det finns t.ex. aspekter som ingår i samtliga diskurser, bland annat återfinns pedagogiska arbetsuppgifter, och framhävandet av vikten av pedagogiska arbetsuppgifter, i samtliga diskurser, men eftersom denna pedagogiska inriktning ändå inte varit mer dominerande än en tendens som förekommer här och var, så har vi inte tolkat det som att utgör en egen diskurs.

Avgränsning mellan diskurser är en aning problematiskt eftersom varken Fairclough eller någon annan diskuranalytisk teoretiker skrivit något om detta, men vi löste avgränsningen genom att låta det empiriska materialets problematiska knutpunkter och

positioneringar gentemot varandra avgöra hur de utgör en diskurs och var gränsdragningen ska göras.

I materialet kunde vi tydligt finna en knutpunkt. Förhållningssättet till informationstekniken varierade mycket och blev en utgångspunkt för vårt fortsatta arbete. Med hjälp av de olika synsätt på informationstekniken kunde vi börja konstruera de olika diskurserna som sedan blev allt tydligare för oss under arbetets gång. Vi fann två sätt att se på informationstekniken; för eller emot informationstekniken och dess implementering på folkbibliotek. Den synen som är emot informationstekniken ifrågasätter om biblioteken verkligen ska satsa på detta när det finns andra verksamhetsområden som bör prioriteras, t.ex. social verksamhet. Den synen som är för informationstekniken ser detta som ett hjälpmedel som inte behöver innebära att de andra delarna av verksamheten inte prioriteras. Den teknikpositiva synen delas in i två områden där den ena i högre grad betonar vikten av att lära ut informationssökning och källkritik, medan den andra betonar service till biblioteksbesökaren. Vi kommer här nu presentera de olika diskurserna som vi kunde finna.

6.2.3.1 Den traditionella diskursen

Den traditionella diskursen präglas av behovet att försvara bibliotekariens ”traditionella” arbetsuppgifter genom att ifrågasätta satsning på informationsteknologin framför utåtriktad och kulturförmedlande verksamhet. Man ser tekniken som ett hot som slukar pengar och bibliotekariernas tid samt urholkar professionen, snarare än ett redskap som kan fördjupa expertkunskapen och befästa professionens jurisdiktion.

Förr var det vi själva som byggde upp katalogerna, vi behärskade alla moment. Idag använder vi dataprogram och datorer. Och jag kan inte riktigt kontrollera vad som händer längre. (11)

Om man reducerar folkbibliotekariernas yrkesroll till enbart informationsarbetet missar man det som ger folkbiblioteksarbetet en egen karaktär och folkbibliotekarien en egen identitet. (32)

[F]okusering på det tekniskt-redskapmässiga framför den intellektuella sidan av biblioteksarbetet strider i grunden mot ämnesreferent- och kulturförmedlaridentiteten. (17)

Informationstekniken anses skapa nya arbetsuppgifter, som folkbibliotekarier inte har tid med eller resurser till.

Vi är mindre personal, och får dessutom p.g.a. tekniken både nya arbetsuppgifter och större krav på effektivitet” och ”service”. (35)

Här finns en förankring i värderingar som fokuserar på att biblioteket, och därmed bibliotekarien, ska verka för fri och jämlik tillgång till den service som biblioteket erbjuder, vilket leder till satsningar på social utåtriktad verksamhet samt kultur- och läsförmedlande arbete. Det sociala arbetet innebär bland annat att bibliotekarien skall vara tillgänglig för besökaren, inte bara för att hjälpa till med frågor, utan även som lyssnare.

När detta praktiska transporterande, sorterande, skyltande och plockande är avklarat återstår det viktigaste arbetet: att prata med människor, lyssna, lära känna de normer som råder på arbetsplatsen, se individerna under de

blå overallerna och försöka genomskåda och på alla sätt motverka mina fördomar om arbetare och deras fördomar om kultur och tjänstemän. (39)

Bibliotekarien sätter inga betyg och kan fungera som ”opartiskt stöd” för eleverna, någon att vända sig till. (46)

En bibliotekarie måste alltid vara öppen och positiv gentemot låntagarna, måste kunna se vilka behov människorna har, vara lyhörd, lyssna och vara ödmjuk. (61)

Samtidigt som man är medveten om att man lever upp till stereotypen av bibliotekarien så har man distans till schablonen. Ibland ironiseras det t.o.m. över schablonbilden eller stereotypen.

Schablonbilden är att vi bara lånar ut och sätter upp böcker, vilket inte värderas högt av dem som sätter våra löner, oftast män. (43)

Vi är annars mästare på att koncentrera oss på en massa knappologi som att stoppa i lånekort, stämpla och larma böcker. (18)

Det finns dock drag av ett ”uppifrån” perspektiv här som yttrar sig i att, dock i välviljans namn, vägleda, tillrättavisa men också styra användarna i en önskvärd, ”finkulturell” riktning.

Då blir bibliotekariernas uppgift bl.a. att tillhandahålla det besökaren har behov av men att samtidigt i kraft av sin kompetens visa på och informera om den mångfald han kan möta i kunskapens och litteraturens värld och därigenom ge honom det han inte visste att han behövde. (15)

Bibliotekarien bör intressera sig för skönlitteratur för unga och (nästan) vuxna och dessutom vilja och kunna förmedla dessa [goda läsvanor; vår anm.] via bokprat för klasser och enskilda. (46)

Dock finns det även tendenser till medvetenhet om denna nedlåtande attityd.

Men den tid som bibliotekarier är på plats ger man så mycket service som möjligt. Vi rör oss så mycket vi kan ute på golvet och pratar med låntagarna och frågar om de behöver hjälp. Vi måste arbeta med och förändra våra egna attityder och utgå mer från låntagarnas egna läsupplevelser. Vi skall inte komma med pekpinningar om vilka böcker vi anser de skall låna eller om vi anser en bok vara dålig. (10)

Åsikterna om bibliotekariens uppgift att göra urval åt läsaren angående skönlitteratur går isär. Urval angående information däremot problematiseras inte alls. Urvalet handlar i den traditionella diskursen om att använda den kunskapen som bibliotekarien har om beståndet för att kunna hitta det som besökaren frågar efter. Själva ordet ”urval” används inte i den traditionella diskursen och urvalet ska göras i det materialet som biblioteket tillhandahåller.

Det ligger i vår uppgift att också kunna begränsa och hitta rätt nivå. Det gör vi i samspel med låntagaren. Personen framför oss har en bild av vad den vill ha, medan vi har kunskapen om det som finns, och så ska detta mötas. Vi har väldigt kort tid att knyta ihop det, men det är ju det som är spännande också. (13)

Professionens intellektuella kärna ligger dels i social interaktion genom t.ex. möte med människor, läsfrämjande aktiviteter och så kallad ”tyst” kunskap, dels i katalogisering, klassificering och indexering. Här förekommer en del klagomål som handlar om att informationsteknologin kostar mycket medan bibliotekarier, som redan går på knäna pga. ekonomiska neddragningar, har fått ökad arbetsbörda.

Ekonomiska nedskärningar tillsammans med IT-utvecklingen gör att arbetsbördan växer. (35)

Tekniska problem, strul, sabb etc kräver både tid och kompetens som ordinarie bibliotekspersonal normalt inte har. (38)

Dessutom räds man att den nya tekniken ska urholka professionen genom att kanslister kan överta f.d. kärnuppgifter såsom delar av katalogiseringsarbetet och att föra in ny media i biblioteksbeståndet. Men här finns även mycket stolthet över den verksamhet man bedriver och ett behov av att berätta allt man egentligen gör.

Det dagliga mötet med vetgiriga medmänniskor gör mitt arbete spännande och tvingar mej att ständigt hänga med i samhällsutvecklingen. (52)

Allt från kärleksromaner till komplexa faktasammanställningar kan vi fixa. Som gråhårig tant blir man också extra glad när man kan visa ”datakillarna” tillrätta (61).

Framför allt märks en stor stolthet över arbete med barn- och ungdomsverksamhet och här används oftast mycket positiva uttryck såsom lust och entusiasm. Barnbibliotekarier framställs eller framställer sig själva som pionjärer med en tro på vissa värderingar som ledstjärna.

Barnbibliotekarier sysslar med aktiv förmedling. De nöjer sig inte med att vänta på eventuella frågor, nöjer sig inte med att leva på efterfrågan. Istället skapar barnbibliotekarier efterfrågan, kreerar nyfikenhet och stimulerar barn att använda böcker som verktyg att vidga världen med. Barnbibliotekarier sår och plöjer. (6)

Samtidigt upplever barnbibliotekarierna att deras arbete inte prioriteras och att de ofta får ställa upp som reservarbetskraft på andra avdelningar.

[B]arnbibliotekarierna får alltfler allmänna uppgifter och dessutom förväntas hjälpa till både i vuxeninformation och expedition, medan barnavdelningarna inte får motsvarande resurstillskott. (36)

6.2.3.2 Den informationstekniska diskursen

Den informationstekniska diskursen tar avstamp i den traditionella diskursen på så sätt att den också hävdar fri och jämlik tillgång till bibliotekets service, men det finns en annan inställning till hur och varför det ska göras. Här ses informationsteknologin som en tillgång som kan rationalisera och automatisera arbetet, framför allt rutinarbete, vilket frigör tid hos bibliotekarier (och kanslister) att arbeta med andra, mer kvalificerade arbetsuppgifter.

Datorerna hjälper oss att rationalisera och effektivisera och gör arbetet mer lustbetonat. Kvaliteten och servicen till allmänheten förbättras. (5)

De kreativa, roliga och intellektuellt krävande uppgifterna borde utgöra huvudrollen. Visst handlar det om ett serviceyrke – men frågan är på vilken nivå. (2)

Informationstekniken innebär nya arbetsrutiner för bibliotekarier. Oftast uppfattas den nya tekniken som ett nytt redskap för att utföra de gamla arbetsuppgifterna till skillnad från den traditionella diskursen där informationstekniken anses skapa nya arbetsuppgifter.

Omgivningarna har förändrats, tekniken, samhället, formerna – men biblioteksverksamhet är idag förvånansvärt lik den vi hade igår – och i föregår... (54)

Men huvuduppgifterna är naturligtvis fortfarande desamma: att tillhandahålla information och förmedla kultur. (48)

Det är tydligt att informationstekniken ses som ett verktyg i biblioteksarbetet.

Bibliotekarien använder sedan några år allt mer de nya informationsteknologiska hjälpmedlen. (48)

Internet blir snabbt bibliotekets allra viktigaste informationssökningsverktyg, såväl i informationsdisken som för brukarna själva. (38)

Förhoppningsvis ser förnuftiga bibliotekarier datorerna som källor och redskap för att förverkliga mål som man dagligen prövar och förfinar. (34)

Det som utgör grunden för intellektuellt arbete är, liksom i den traditionella diskursen, att serva, bemöta människor, ”tyst” kunskap, men även informationssökning i mer än den lokala eller regionala katalogen, att lära ut informationssökning och informationskompetens. De pedagogiska arbetsuppgifterna tar stor plats, såväl på skolbibliotek som på folkbibliotek.

Som verktyg ligger ADB i förlängningen av tidigare redskap för registrering, sökning osv. Uppfattningen av ADB fokuserar på verktyget med de nya möjligheterna för att göra ett bättre praktiskt-instrumentellt arbete, på medlet till en professionellt bättre service. Denna service definieras som: djupare och grundligare sökningar, effektivare reservationer, (möjlighet till) högre katalogiseringsnivå, snabbare verifiering och liknande. (17)

Vi bör kunna vägleda, vad gäller urval och värdering av källor och lära ut sökteknik som en självklar del av den vanliga biblioteksundervisningen. (38)

En arbetsuppgift som betonas mycket mer i den informationstekniska diskursen är att göra urval. Bibliotekarien förväntas göra urval, inte bara inom bibliotekets bestånd utan inom all kunskap som finns tillgänglig.

Myten om bibliotekarien stämmer illa med de krav samhället idag ställer på välutbildade bibliotekarier, som kan gräva fram information och kunskap ur det massflöde av media som väller fram idag och lotsa låntagaren rätt. (11)

En annan stor uppgift är att kritiskt granska och sälla all den information som erbjuds. Viss information är mer tillförlitlig än annan och man måste göra en bedömning av vilken nivå informationen ligger på. (48)

Det finns även tendenser till att bestrida det ”traditionella” bibliotekariearbetet, som en stereotyp som man bör göra upp med och rensa bort.

Alla de där små lugna vråna i något magasin där man kan sitta och pyssla med något enkelt finns inte, och arbetet handlar faktiskt mer än att bara stämpla ut böcker och vara trevlig. (16)

De pedagogiska uppgifterna kopplade till tekniken är en viktig del av professionens kärna, samtidigt som det fortfarande anses att den sociala och utåtriktade verksamheten är väsentlig. Detta beror på att man ser kopplingar mellan ökade krav på bibliotekarien som informationsspecialist och att de som växte upp under 1970-talets utåtriktade biblioteksverksamhet idag frekventerar bibliotek och vet vad de kan kräva.

Vi behöver veta mer om deras situation och kunna ställa rätt pedagogiska frågor. Kanske innebär det också att vi behöver lära oss mer intervju- och presentationsteknik. Och inte minst pedagogik. (59)

Det är svårt att hitta information på nätet. Man måste dels kunna formulera sin fråga, dels veta var man ska leta. Då gäller det för oss bibliotekarier att vara vakna. Eftersom behovet finns så kommer någon annan att fylla det om inte vi gör det. (57)

Behov av att hävda sin expertis inom såväl informationsområdet som kulturområdet, och stolthet över den professionella bredden, yttrar sig i ”vi är bra/bäst på...”-uttryck.

Vi är bra på att skaffa fram information och vi har den bredd som krävs. (61)

Vi är bra på att systematisera och plocka fram kunskap, för att sedan förmedla den vidare. (43)

Samtidigt finns krav på välutbildade bibliotekarier och behov av fortbildning. Dessutom förekommer en del klagomål över brist på och behov av pengar till datorisering.

Att bibliotekarier lär sig hantera Internet på rätt sätt kommer att skapa mångfald för professionen. Det innebär att kvalitén i informationsverksamheten och referensarbetet förbättras. Och det kräver välutbildade bibliotekarier. (55)

Särskilt märkbart är att barnbibliotekarier känner sig åsidosatta när det gäller satsningar på informationstekniken. Barnavdelningarna tilldelas inte samma resurser som vuxenavdelningarna.

I utvecklingen av IT-användningen på folkbiblioteken har alltså vuxenavdelningarnas behov kommit i första hand. Barnavdelningarna och deras personal har inte hängt med och barnbibliotekarierna har tidigare inte heller varit aktiva och drivit på IT-utveckling inom sitt område. (22)

Vi i B&Tgruppen [Barn- och Tonårsgruppen, vår anm.] har en känsla av att barnbiblioteksverksamheten åsidosatts i fråga om datorhjälpmedel, vad gäller utbildning, kunskap och forskning. Vi anser självklart att även barnbiblioteken är i stort behov av tillgång till kvalitetshöjande och rationaliserande tekniska hjälpmedel. (5)

Graden av datakunskap bland bibliotekarierna varierar, vilket upplevs som problematiskt. Dels finns det en stor del av bibliotekarier som inte har några datakunskaper alls, dels fördelas resurserna orättvist när medel delas ut till datorisering av bibliotek.

En majoritet av de anställda utgörs av medelålders damer, ”tanter” som knappast ens i ytlig bemärkelse behärskar den nya datateknik som i allt högre grad förväntas genomsyra biblioteksarbetet i alla nivåer i framtiden. Man hade noterat att det oftast var en ung man som blev projektledare för IT-projekt, och att han under projekttiden skaffade sig massor av kunskap. När tiden gick ut fick han ett nytt spännande projekt eller jobb, bättre betalt. Kvar stod tanterna och apparaterna som dammade samman (21).

Märkbart är också att det finns motpoler som upplevs bestå av äldre kvinnor, utan kunskaper, i data gentemot yngre män med datakunskaper. Det är väldigt tydligt att det är den äldre kvinnliga bibliotekarien, ”tantan”, som inte förväntas klara av de arbetsuppgifter som informationstekniken har fört med sig. Istället är det ”datakillen” som är experten på området, även om han inte alltid omnämns som ”datakille”. Det är intressant att den äldre manliga bibliotekarien eller den yngre kvinnliga bibliotekarien är frånvarande.

Vi har en kvinnlig projektledare, Anna Greta Lindström. Tillsammans med henne arbetar Stefan Clevström, som tillför tekniska kunskaper i stor utsträckning. (21)

De tekniska kunskaperna tillförs av män, medan kvinnorna ”dammar samman”. I de fall kvinnorna är t.ex. projektledare måste detta speciellt nämnas.

6.2.3.3 Den marknadsekonomiska diskursen

Den marknadsekonomiska diskursen genomsyras av en marknadsekonomiskt affärsmässig ansats till biblioteksverksamheten och arbetsuppgifterna. Detta yttrar sig bland annat i den intertextualitetsform som kallas diskursrepresentation, där uttryck hämtas från marknadsekonomiskt språkbruk och managementvokabulär, bland annat användning av orden ”kund” eller ”klient” istället för ”låntagare” eller ”användare”.

Idag finns det så mycket information från olika källor, att det största problemet för kunden inte är att hitta vad han söker utan att kritiskt kunna granska materialet. Jag måste få kunden att ställa frågorna: vem har skrivit det, varför har han skrivit det och för vem har han skrivit det? (52)

En viktig del i projektet är utbildning, dels i lagarbete, dels i stresshantering och kundpsykologi. (44)

Men tydligast yttrar sig den marknadsekonomiska diskursen i de omstrukturerande organisationsomvandlingar som förändrar den tidigare bibliotekskulturen, dvs. den

traditionella och den informationstekniska diskursen, genom förändringsarbete på flera plan, t.ex. att personalhierarkin ersätts av platt organisationsstruktur med arbetslag, rationalisering av arbetsrutiner samt en ändrad inställning till service.

Tanken är att man genom arbetslag rationaliserar arbetet samtidigt som man höjer servicenivån. (44)

En effekt som personal säger sig uppleva är att det blivit en breddning i arbetsuppgifterna, både för bibliotekarierna, och kanske främst för assistenter. Möjligheterna till självständig utveckling och mer varierande arbetsuppgifter har ökat och det finns ett närmande mellan yrkesrollerna bibliotekarie och assistent. (54)

Arbete med aktiv marknadsföring av bibliotekets tjänster och nya förhållningssätt till exponering och inköp av media är mycket förekommande. I grund och botten ser man på biblioteket och dess personal på samma sätt som man ser på företag: man måste ta tillvara på resurserna och tillhandahålla det ”kunderna” efterfrågar.

Bibliotekarierna måste **marknadsföra sig** och sin kompetens. Bilden av bibliotekarien som en perifer och umbärlig kuf förekommer nog tyvärr bland både elever och lärare i vissa skolor. (46)

Vi måste utgå från människornas behov och börja arbeta med vår huvuduppgift: att serva människor. Vi måste öka tillgängligheten (längre öppethållandet) och lägga ner mindre tid på inre arbete. Vi måste bryta upp arbetsrutinerna och sortera bort arbetsuppgifter som det inte finns någon naturlig efterfrågan på. (4)

Här finns en positiv inställning till såväl informationsteknologi som kulturförmedlande arbetsuppgifter som varken den traditionella eller den informationstekniska diskursen har på motsvarande sätt. Samarbete med andra institutioner har alltid funnits inom bibliotekariernas arbetsområde, men nu sker nätverkandet med ny ansats, där fokus ligger på att profilera, nischas in och specialisera verksamheten.

Samarbete med andra institutioner är något som blir allt viktigare, samtidigt som biblioteken i större utsträckning tar vara på sin lokala särart och profilerar sig. (54)

Denna specialisering gäller inte enbart bibliotekens verksamhet, utan även bibliotekarierna.

Man måste överge tanken på bibliotekarien som en allt i allo. Arbetsuppgifterna kräver allt mer fördjupning. Genom specialisering uppnås större effektivitet, större arbetstillfredsställelse, innehavaren får en bättre konkurrensposition och möjligheterna ökar till bättre lön. (2)

Men det genomgripande förändringsarbete som den marknadsekonomiska diskursens implementering innebär för en arbetsplats har så klart även gett upphov till klagomål, framför allt uttrycker bibliotekarierna sitt missnöje med att bli avprofessionaliserade.

Kanslisterna och assistenter har alltså fått fler och roligare arbetsuppgifter – dock inte mer betalt! En utveckling som en del bibliotekarierna betraktar med en bekymrad rynka i pannan. Kan kanslisterna utan utbildning för det, verkligen ta över arbetsuppgifter som bibliotekarierna tidigare utförde? Hur skall bibliotekarierna, under den dubbla anstormningen från kanslisterna och låntagarna med allt större

inflytande på bokurvalet, kunna hävda att deras kompetens är oundgänglig och försvara sin revir? (15)

Det är inte helt oproblematiskt för bibliotekariernas yrkesroll att assistenter får utökat ansvar genom systemen med blandade arbetslag. Denna kontrovers mellan assistenter och bibliotekarier finns i alla tre diskurser men ställs på sin spets i den marknadsekonomiska diskursen. Specialiseringen som ska ge bibliotekarierna en spjutspetskompetens är svår att förverkliga när personalen blir avpersonifierad och ses som en resurs med en viss grad av effektivitet för verksamheten.

Brist på samarbete ger antagligen effektivitetsförluster förutom naturligtvis revirtänkande och risk för konflikter. (35)

Elsbeth Holmberg från Lunds stadsbibliotek talade om hur förutsättningarna för referensarbete har förändrats under de senaste åren; teknologin har förändrats, vi har fått en ökad kulturell mångfald, bibliotekarien har också fått bli pedagog, nätverk är dagens lösenord, såväl internt som mellan biblioteken. Idag är det bibliotekets kompetens som är viktig, menade Elsbeth Holmberg, inte den enskilda bibliotekariens. (30)

En del av denna avpersonifiering av personalen och avprofessionalisering av bibliotekarier som är märkbar i den marknadsekonomiska diskursen är det tilltagande bruket av uttryck där biblioteket utför eller gör saker.

Folkbiblioteken håller lektioner i bibliotekskunskap. (46)

Frivilliga kan ta över de arbetsuppgifter som inte kräver assistenters eller bibliotekariers kompetens och kunskap, och de områden som inte anses kräva kompetens är bland annat barn- och ungdomsverksamheten.

Enligt henne är 7 av 10 bibliotekarier rädda att släppa in andra verksamheter i Sverige. Men frivilliga är inget hot mot vår roll, om vi är professionella och synliggör vårt arbete. Hon föreslog att frivilliga kan ta hand om sagostunderna. (12)

6.2.3.4 Sammanfattning av diskurser

Här sammanfattas genom en schematisk tabell de tre diskursernas huvudsakliga drag.

<u>Den traditionella diskursen</u>	<u>Den informationstekniska diskursen</u>	<u>Den marknadsekonomiska diskursen</u>
<p>Försvaret traditionella värden genom att ironisera över stereotyper och framhäver bibliotekariens "traditionella" och "vanliga" uppgifter. Ifrågasätter satsning på informationsteknologi och behov av datorisering framför satsning på utåtriktad och social verksamhet. Intellectuellt arbete = service och "tyst" kunskap.</p>	<p>Blickar framåt och ser möjligheter med den nya tekniken. Intellectuellt arbete = service och expertis inom informationsökning. Pedagogiska uppgifter som en del av utåtriktad och social verksamhet. Hävdar sin expertkunskap.</p>	<p>Organisationsförändring som omkullkastar tidigare verksamhet: arbetslag, rationalisering genom bl. a. informationsteknologi, omstrukturering av bestånd och satsning på marknadsföring. Intellectuellt arbete = resurser i form av media och personal. Bibliotekarie förlorar sin expertyrkesroll. Hävdar service och tillgänglighet. Specialisering</p>

Tabell 5. Schematisk uppställning av de tre diskurserna

Namnen på diskurserna har valts för att visa på vad diskursen innehåller, även om vi dragit det till sin spets. Detta är gjort medvetet för att tydliggöra den övergripande inställningen som diskursen representerar, även om andra åsikter också rymms inom den diskursen.

När vi väl hittat dessa tre diskurser så ville vi undersöka huruvida de eventuellt förändrats under den elvaåriga tidsperiod som utgör vår avgränsning. Vi kunde efter en noggrann genomgång av materialet dock inte se några tendenser till förändringar inom diskurserna under åren 1990 till 2000. Detta leder till konklusionen att det således är oväsentligt vid vilken tidpunkt under den elvaåriga perioden som något sägs om arbetsuppgifter inom ramen för en diskurs.

6.2.4 Pröva diskurserna

Faircloughs redskap på den **tolkande** nivån kallas diskursrepresentation, inom ramen för manifest intertextualitet, samt interdiskursivitet, där genrer och stilar undersöks. Dessa har tidigare använts och exemplifierats, men i samband med att vi nu har presenterat de tre diskurserna så tänkte vi återkoppla till interdiskursivitet och diskursrepresentationen för att tillämpa dem på diskurserna, i syfte att pröva de diskurser vi hittat.

Interdiskursivitet handlar om att undersöka vilka genrer och stilar som används i materialet och i diskurserna. Tidigare har vi hittat och presenterat tre olika typer av genrer. Den första personliga genren var den subjektiva, informella och argumenterande stilen, medan den officiella genren präglades av en officiell, högtravande formell stil som förekommer i allmänna måldokument. Den sista argumenterande genren kunde beskrivas som formell och deskriptiv, argumenterande och subjektiv, men inte så personlig som den första personliga genren.

Dessa tre genrer återfinns inom samtliga diskurser, men det kan finnas flera genrer inom en och samma diskurs, t.ex. förekommer den personliga genren framför allt i den traditionella diskursen, där det personliga tilltalet är tydligare än i de andra två diskurserna.

På andra [bibliotek; vår anm.] har alla bibliotekarier pass i informationsdisken, och bibliotekarier brukar säga att det både roligt och nyttigt med ett pass då och då (men helst inte kvällstid och veckoslut). (23)

Den tredje argumenterande genren förekommer framför allt i den informationstekniska och den marknadsekonomiska diskursen, även om den språkliga stilen skiljs lite åt, då stilen i den marknadsekonomiska diskursen i allmänhet är mer neutral och återhållen. Den marknadsekonomiska diskursen använder i allmänhet ett mer affärsmässigt, känslolöst och subjektöst språk. När den informationstekniska diskursen och den marknadsekonomiska diskursen argumenterar för något så sker det i allmänhet i form av den stil som den argumenterande genren innehar, dvs. genom användning av modalitet som påtvingar läsaren den ståndpunkt som textförfattaren vill framhålla, men utan den personliga ton som karaktäriserar den första genren.

För att förbättra sin service till låntagarna behöver barnavdelningarna speciella ”barninformationsdatabaser”, där material för och om barn bör finnas inlagt. (5)

En del genrer återfinns i en eller flera diskurser. Bland annat finns användning av den högstämda retoriken som karaktäriserar den officiella genren, och yttrar sig i uttryck som t.ex. ”främja demokrati” och ”verka för allas jämlika tillgång till litteratur och kultur”, i alla tre diskurserna. Att denna högstämda officiella genre återfinns i samtliga diskurser kan förklaras med att de ingår i formuleringen av måldokument och etiska riktlinjer för bibliotekarieprofessionen, vilka publiceras i tidskrifterna och sedan debatteras i artiklar.

En bibliotekarie gör dagligen bedömningar, som baseras på professionella och etiska överväganden: det kan gälla urval vid mediainköp eller hur man bemöter olika användarkategorier vid informationsdisken. (42)

Diskursrepresentation används för att visa hur diskurser kan existera inom ramen för andra. Det första citatet nedan kan tjäna som exempel för hur en yttre diskurs, i detta fall en medicinsk diskurs, används för att betona hur informationsbehov hos en låntagare avgörs. Observera att textförfattaren har satt ordet för låntagare inom citationstecken, ”patienten”, men inte uttrycket att ställa en diagnos.

Att vi blixtnabbt ska kunna bedöma en låntagare och hans eller hennes behov. Då ställer vi snabbt en diagnos på ”patienten” och ska sedan med vår generella kunskap, individualisera så att det passar den personen. Det här problemlösandet är specifikt för oss. (13)

Samtliga tre diskurser förekommer någon gång inom ramen för en annan. Ett exempel på förekomst av den traditionella diskursen inom ramen för den informationstekniska diskursen ges i följande, där orden inom citationstecken används för att efterlikna ett ordval som textförfattaren tror att den traditionella diskursen skulle kunna använda.

Det finns hos många ”klassiska” bibliotekarier en upplevelse av att organisationsförändringar hänger samman med prioriteringar av teknologibaserat informationsarbete och med en ”teknofixering” av biblioteksarbetet. På ett annat plan finns det en viss tro på att rationaliseringar grundade på informationsteknologi kan frigöra fler resurser till förmedlingsarbetet. (17)

Inom den traditionella diskursen används även begrepp från den marknadsekonomiska diskursen, här satta inom citationstecken av textförfattaren för att betona begreppen.

Vi är mindre personal, och får dessutom p.g.a. tekniken både nya arbetsuppgifter och större krav på [”]effektivitet” och ”service”. (35)

På detta sätt befäster diskurserna sin egen existens samt varandras existens, men även diskursernas position gentemot varandra. Hur dessa positioner ser ut kommer vi att diskutera och förklara med hjälp av Andrew Abbotts professionsteori i nästa avsnitt.

Innan vi börjar applicera våra teorier på diskurserna så vill vi tillkännage en avslutande iakttagelse om det empiriska materialet. Det är mycket frekvent förekommande att artikelförfattare talar negativt om den egna yrkeskåren, och denna starka tendens finns fördelad över alla tre diskurser. Det förekommer en hel del klagomål avseende brist på resurser, tid eller utbildning men det mest anmärkningsvärda är all negativ kritik mot hur bibliotekarieprofessionen sköter sitt arbete eller hur biblioteksverksamheten (i allmänhet) sköts. I stället för att uppmuntra varandra så finns en klagande missnöjd ton som förvånat oss en smula genom att vara så förekommande och oförtäckt. Detta sätt att klaga på sitt arbete och sin yrkeskår kanske är något som är vanligt förekommande även inom andra yrkesgrupper men vi blev något häpnad över detta.

6.3 Förklarande social praktikinivå: professionsteori och genusteori förklarar

Denna del av analysen syftar till att diskutera och förklara analysens resultat med hjälp av våra teorier, Andrew Abbotts professionsteori och Yvonne Hirdmans genusteori. Detta avsnitt motsvarar Norman Faircloughs **förklarande** makronivå som heter social praktik. Vi kommer först att utgå från de båda teoretikernas olika aspekter av åtskillnad och sedan undersöka diskursernas syn på inferens.

6.3.1 Åtskillnad

Förra avsnittet av analysen resulterade i att vi fann tre existerande diskurser som existerar om bibliotekariers arbetsuppgifter; den traditionella diskursen, den informationstekniska diskursen samt den marknadsekonomiska diskursen. Diskursernas innehåll och olika ståndpunkter varifrån de uppfattar och pratar om arbetsuppgifter ska förklaras här utifrån professionsteori och genusteori. Utgångspunkten är de två teoriernas olika aspekter av åtskillnad på biblioteksområdet, såsom skissats i avsnitt 3.3. Abbotts aspekt av åtskillnad kan användas för att belysa förhållandet mellan assistenter och bibliotekarier, och de arbetsuppgifter som dessa utför. Hirdmans aspekt av åtskillnad kan åskådliggöra könsfördelning på bibliotek och koppla detta resultat till ansvarsområden som följer på könstillhörighet och isärhållning.

Den tydligaste form av åtskillnad som finns i diskurserna är den mellan bibliotekarierna och assistenterna. Det är märkbart hur bibliotekarierna vill dra en gräns mellan de arbetsuppgifter som de själva ska utföra och de arbetsuppgifter som anses lämpliga för assistenter. Informationstekniken och omorganiseringar skapar tillsammans med ekonomiska nedskärningar osäkerhet om arbetsuppgifterna och den projiceras på diskussionen om arbetsfördelning mellan bibliotekarier och assistenter. Kontroversen mellan assistenter och bibliotekarier, och var gränsen går för de två yrkenas professionella domän och arbetsuppgifter, finns i samtliga diskurser men ställs på sin spets i den marknadsekonomiska diskursen. I denna diskurs blir det tydligt att bibliotekarierna förlorar något av sin expertstatus när de platta organisationsformerna med arbetslag urholkar deras specifika kunskap. Den interna skiktindelningen, som Abbott skriver om, leder just till att de professionella avlägsnas från de arbetsuppgifter som de vill ha jurisdiktion för och som legitimerar dem som yrkesgrupp. Om en assistent kan göra, och i fallen med arbetslag också faktiskt *utför*, bibliotekariers arbetsuppgifter, vad legitimerar då bibliotekariers existens som profession? Den marknadsekonomiska diskursen framhåller att bibliotekarier ska specialisera sig, när de nu har mer tid som frigjorts genom att assistenter tar fler av deras gamla arbetsuppgifter. Det talas om vidareutbildning och spjutspetskompetens, men initiativet till att förverkliga detta ligger uppenbarligen hos bibliotekarierna själva, som egentligen har fullt upp med att försöka behålla sin yrkesroll, sin inferens och sin jurisdiktion. I den marknadsekonomiska diskursen ges inga konkreta förslag eller exempel på vad spjutspetskompetensen skulle kunna vara eller innebära. Detta är en uppenbar lucka i den marknadsekonomiska diskursen som inte kan fyllas inom ramen för diskursen. De nya organisationsformerna ställer hela personalstyrkans kompetens och identitet på sin spets och det är inte alla bibliotekarier som verkar alltför lyckliga över att tvingas omvärdera och omdefiniera sin yrkesroll.

Enligt Hirdmans teori existerar genuskontraktet på tre olika plan (individplan, socialt plan, dvs. arbetsfördelningsplan, och idealtypplan) och alla dessa plan genomsyras av isärhållning av kön. Det mest intressanta för vår studie är isärhållning på det sociala planet dvs. på arbetsfördelningens nivå. Spår av isärhållning, dvs. arbetsfördelning efter kön, går inte att hitta i diskurserna, förutom när det gäller informationstekniken. Detta förvånar oss eftersom vi av tidigare forskning har fått den uppfattningen att könsarbetsfördelning existerar på arbetsplatser och således även på folkbibliotek.¹² Förklaringen till att arbetsfördelningen, på andra områden än informationstekniken, *inte* diskuteras kan bero på att det finns ett genuskontrakt som är så stabilt och inarbetat att det tas för givet av alla parter. Och eftersom det inte sker några innehållsmässiga förändringar i arbetsuppgifterna som skulle kunna ifrågasätta den rådande könsarbetsfördelningen behövs inte genuskontraktet omförhandlas, dvs. arbetsuppgifternas diskuteras inte ur ett genusperspektiv. Informationsteknikens införlivande utgör däremot en ny arbetsrutin som ännu inte inkluderats i genuskontraktet.

Informationstekniken är en manlig domän,¹³ men eftersom folkbibliotek är ett kvinnodominerat yrke, där manliga bibliotekarier utgör en minoritet, är det inte självklart att informationstekniken kommer att handhas av män. Det finns två olika sätt

¹² Se t.ex. Roma Harris forskning och Hanna Westberg-Wohlgemuths studie om könsmärkningsprocesser, samt Cecilia Stiernstedt och Johanna Wassholms magisteruppsats.

¹³ Se t.ex. Bosse Jonsson artikel eller Hanna Westberg-Wohlgemuths studie.

varpå informationstekniken bemöts i diskurserna. Inom den traditionella diskursen ifrågasätts informationstekniken. Den nya tekniken anses innebära nya arbetsuppgifter, vilket bibliotekarierna inte har tid med eller resurser till. Den traditionella diskursen talar för fortsatt isärhållning angående informationstekniken eftersom informationstekniken inte är välkommen på folkbibliotek. Enligt Hirdmans teori om isärhållning ska den nya tekniken helst hållas borta från folkbiblioteket eftersom en manlig domän, dvs. informationstekniken, inte har plats inom det kvinnodominerade folkbiblioteket. Inom den informationstekniska diskursen är man mycket mer positiv till den nya tekniken. Informationstekniken anses vara ett hjälpmedel, ett nytt arbetsverktyg som hjälper till att utföra arbetet och underlättar de monotona arbetsuppgifterna, vilket innebär att mer tid blir över till andra viktigare uppgifter, t.ex. att lära ut informationskompetens. Inom den informationstekniska diskursen finns en vilja att lära sig den nya tekniken, vilket innebär att kvinnorna vill ta till sig ett manligt könsstämplat arbetsredskap.

En annan intressant konsekvens av informationstekniken är, förutom betoningen av könstillhörighet, betoningen av ålder, dvs. det är *datakillen* mot *tanterna*. Om det vore en åldersrelaterad fråga så skulle unga kvinnor vara lika duktiga på informationsteknik som datakillarna, och äldre manliga bibliotekarier borde ha samma svårigheter att anamma den nya tekniken som de äldre kvinnorna, eftersom de yngre bibliotekarierna har genomgått utbildningen mer nyligen medan de äldre genomgick sin utbildning före datoriseringen. Men båda dessa kategorier, den kvinnliga unga bibliotekarien och den äldre manliga, är frånvarande. Även om åldern skulle kunna vara den särskiljande faktorn är det ändå troligt att det är mellan könen som skillnaden upplevs och inte i åldern. Detta beror på att män antas vara tekniskt kunniga, medan kvinnorna inte antas vara det. Åldern används för att framhäva polariteten.

Isärhållning inom andra arbetsområden än de som involverar informationstekniken, t.ex. på barnavdelningar, är inte synligt i diskurserna, men det betyder inte att isärhållning *inte* skulle existera, snarare att det inte problematiseras eftersom övriga arbetsområden befinner sig i ett stabilt tillstånd ur genuskontraktets synvinkel. Det finns en vilja inom barnavdelningarna att få tillgång till informationstekniken inom den informationstekniska diskursen. Barnavdelningarna blir dock åsidosatta, och både inom den traditionella diskursen och inom den informationstekniska diskursen upplevs det att barnavdelningarna åsidosätts när resurserna till olika avdelningar inom biblioteket fördelas. Dessutom antas barnbibliotekarier ofta ställa upp för andra avdelningar, t.ex. arbete i informationsdisken på vuxenavdelningen, utan att motsvarande hjälp erbjuds barnavdelningen. Barnbibliotekarier som är positiva till den nya tekniken får inte tillgång till den. De vill bryta isärhållning inom informationstekniken, men ges inte möjlighet till det.

Genuskontraktet på de två andra planen, på idealtypplan och individplan, går inte att hitta i lika tydlig grad som på sociala planet, där arbetsfördelning beskrivs. Det går i diskurserna att hitta en stereotyp bild av bibliotekarien som både finns i materialet som en självklarhet, men även som ett objekt för problematisering. Den stereotypa bilden är en äldre kvinna, en "tant" (21), en "hjälp Gumma" (6) eller "kärring" (54).

En bekant till mig berättade att hon hade varit på biblioteket, men att jag inte var där så hon hade fått prata med någon av de andra tanterna istället, berättar Peter. (11)

Den stereotypa bilden av bibliotekarien är dock inte objektet för den här studien, så vi lämnar det åt sidan, men det finns flera magisteruppsatser skrivna om ämnet.¹⁴ På individplanet har vi inte heller kunnat hitta spår av genuskontraktet. Dels för att genuskontraktet på individplan existerar mellan två individer, inte på det sociala planet vilket är det som vi undersöker. Ifall vi hade velat se om det finns genuskontrakt på individnivå så borde vi dels ha undersökt förhållandet mellan individer, vilket kan vara omotiverat på institutionsnivå, dels borde vi ha använt andra metoder, t.ex. observation eller intervju.

Genusteorins andra princip, mannen som normen, borde inte i lika hög grad existera på folkbibliotek eftersom bibliotekarierna av tradition är kvinnor. Snarare borde "tanten" vara normen. Samtidigt finns mannen som norm i bakgrunden trots allt. Det framgår tydligt av citaten där projektledaren anges vara kvinnlig. Normen skulle ha varit en manlig projektledare, men eftersom projektledaren nu är en kvinna måste det speciellt omnämnas och betonas.

Det är anmärkningsvärt att åtskillnad diskuteras så olika i diskurserna. Den interna skiktindelningen mellan assistenter och bibliotekarier diskuteras öppet och ofta. Detsamma kan inte sägas om isärhållning. Arbetsfördelning mellan könen diskuteras överhuvudtaget inte förutom när det gäller informationstekniken. Där diskuteras inte saken öppet utan snarare hånar man över "tanternas" bristande kunskaper och viljan att visa "datakillarna". Frågan om varför den ena formen av åtskillnad diskuteras, men inte den andra, är intressant. Detta kan förklaras med Faircloughs begreppspar ideologi och hegemoni. De två principer som Hirdman presenterar, mannen som norm och isärhållning, fungerar som ideologier som funnit position som hegemoni. De behöver inte diskuteras eftersom de tas för givna. Den hegemoniska status som isärhållning har, ifrågasätts när informationstekniken introduceras, men den diskussionen får ingen större genomslagskraft, antagligen för att hegemonin angående arbetsfördelning är så pass stark. Den manliga normen är också starkt förankrad i folkbiblioteket även om kvinnorna dominerar i antal. Mannen som norm diskuteras eller ifrågasätts inte eftersom den är osynlig och för det mesta tas för givet. Detta yttrar sig i uttryck som betonar företeelser när fenomen strider mot de gängse reglerna, t.ex. när projektledaren är kvinnlig. Eftersom mannen är norm så skulle uttryck som "vi har en manlig projektledare, Sven Svensson" aldrig förekomma. Den andra formen av åtskillnad, intern skiktindelning, har ingen självklar status som hegemoni på samma sätt som isärhållning och mansnormativiteten. Om bibliotekarier lyckas övertyga sig själva, och andra, att bibliotekarieyrket är en profession så kan bibliotekarierna uppnå en hegemonisk status och då upphör ifrågasättandet av arbetsfördelning mellan bibliotekarier och assistenter. I samtliga diskurser pågår ständigt en strid mellan bibliotekarier och assistenter men kampen är tydligast i den marknadsekonomiska diskursen.

6.3.2 Inferens

De tre diskurser som vi funnit om bibliotekariers arbetsuppgifter ingår i ett övergripande fält som kallas diskursordning. I vårt fall utgörs diskursordningen av synsätt på bibliotekariers arbetsuppgifter som försöker avgöra hur man ser på

¹⁴ Se t.ex. Magdalena Håkansson's magisteruppsats (2003:15 BHS).

professionen. Vi ska här fokusera på områden där diskurserna är oeniga kring innehållet, dvs. områden som är instabila, kopplat till Abbotts syn på arbete som tredelat.

Andrew Abbott delar in professionellt arbete och strävan efter yrkesmässig jurisdiktion i tre delar: diagnos, inferens och behandling (Abbott 1988, s. 40). Vår fokus här är inferensdelen, eftersom denna innehåller den kunskapsmässiga kärnan för professionen och utgör den mest yrkesspecifika delen varmed professionen konkurrerar med andra angränsande yrken om ensamrätt på området. När man i det empiriska materialet diskuterar vad som är professionens uppgift, vad bibliotekarier arbetar eller bör arbeta med och hur verksamheten ser ut, så handlar det i grund och botten om att man diskuterar yrkets inferens. Vi ska undersöka vad de tre olika diskurserna anser utgöra inferensdelen, professionens kärna, i bibliotekarieprofessionen, eftersom de tre diskurserna inte har samma syn på detta. Med andra ord är frågan om vad som är professionens kärna, utifrån synen på arbetsuppgifter, ett sådant instabilt område i diskursordningen som samtliga diskurser vill fylla med sitt eget innehåll.

Den traditionella diskursen anser att professionens intellektuella kärna utgörs av socialt samspel med andra genom t.ex. möte med människor, läsfrämjande och utåtriktade aktiviteter och så kallad ”tyst” kunskap. Dessutom ingår katalogisering, klassificering, indexering och att göra urval, vilket oftast syftar på litteraturförmedling. Trots att det sällan sägs det rakt ut vad som menas med begreppen ”traditionell” och ”vanlig” så anses ovannämnda element ingå i det som kallas bibliotekets ”traditionella” uppgifter, eftersom dessa alltid nämns i motsats till sådant som biblioteket *inte* bör hålla på med och som representeras av den informationstekniska diskursen. Det som inte är klart uttalat, är det som är mest intressant här. Att man använder sig av begrepp som ”traditionell” och ”vanlig” om bibliotekariens, eller bibliotekens, uppgifter anger att detta är en slags startpunkt som allting utgår ifrån, trots att man alltså inte förklarar vad som ingår i denna utgångspunkt. Det finns enbart ett ställe i vårt empiriska material där detta uttryck följs av en förklaring, och detta är dessutom hämtat ur den informationstekniska diskursen:

-Det [kontrollera länkars aktualitet, vår anm.] tar en jäkla tid och är dötråkigt, säger Bert Hoflund, som icke desto mindre ser det som folkbibliotekens klassiska uppgift: att förmedla information till folk, oavsett om vi vill öka våra kunskaper eller bara förströ oss. (57)

Här sägs rakt ut att uttrycket innebär att förmedla information till folk, men i övrigt används ”traditionell” uppgift som ett uttryck som fyller den intertextualitetsfunktion som Fairclough kallar antagande; alla antas veta vad det innebär, utan att det någonsin förklaras. Uttrycket används för att positionera sig i förhållande till det, och anger, som vi skrev ovan, ett utgångsläge. På detta vis blir uttrycket en hållpunkt i diskussionen kring ställningstagande huruvida det som diskuteras i ett visst sammanhang handlar om nya arbetsuppgifter eller samma arbetsuppgifter som alltid utförts, men i ny form. I citatet ovan så är det tydligt att man ser på informationstekniken enbart som ett verktyg för att utföra de arbetsuppgifter som man alltid hållt på med, och härrör således från den informationstekniska diskursen. Eftersom det endast förekommer en förklaring till vad som skulle kunna rymmas i uttrycket ”traditionell” eller ”klassisk” uppgift, så kan vi

inte inom ramen för denna studie undersöka huruvida det råder konsensus kring innehållet i begreppet, eller om denna konsensus är konstant.¹⁵

Ett annat sådant begrepp som används frekvent i den traditionella diskursen, men som ej direkt förklaras, är den ”tysta” kunskapen. Utifrån Bertil Rolfs förklaring av Michael Polaynis uttryck så kan vi anta att den ”tysta” kunskapen handlar om erfarenhet som kompletterar den teoretiska kunskapen genom vardagspraktik, men detta säger oss egentligen fortfarande inte något om vad den ”tysta” kunskapen innehåller. Frågan är om något som är så oartikulerat inom en hel yrkesgrupp kan ingå i professionens inferens, som ska utgöra professionens kärna. Hur ska bibliotekarier kunna hävda sin jurisdiktion när en del av inferensen utgörs av något som ej har definierats av de professionella? Enligt Abbott så kan outtalade element ingå i inferensen, men problemet är just hur de yrkesverksamma kan hävda sin jurisdiktion; alltså hur de försvarar och legitimerar sin verksamhet gentemot andra likartade professioner.

Abbotts teori om så kallade ”stopgaps” (hålrum eller utfyllnad) innebär inom professionen välkända problem eller områden som de yrkesverksamma ej har definierat (Abbott 1988, s. 48ff.). Hålrummen säkras på olika sätt så att de inte attackeras utifrån, vilket på kort sikt skyddar professionens jurisdiktion, men på lång sikt är de ett tecken på svaghet. Abbotts resonemang innebär, applicerat på vårt material, att området som kallas ”tyst” kunskap är ett område som etiketteras som ett hålrum, ett ”stopgap”, och som inte har professionaliserats till den grad att det kan beskrivas i termer av teoretisk kunskap. Detta gör att den kunskap som ingår i ”tyst” kunskap inte kan hjälpa till att legitimera professionens arbete, åtminstone inte inom ramen för den traditionella diskursen om bibliotekarieprofessionen. Detta innebär dock inte att den ”tysta” kunskapen inte har betydelse för bibliotekariers vardagspraktik, men den ingår inte i befästandet av professionens jurisdiktion.

Den informationstekniska diskursen anser att det som utgör grunden för intellektuellt arbete och inferens är, liksom i den traditionella diskursen, att serva, bemöta människor och ”tyst” kunskap, men även informationssökning. De pedagogiska arbetsuppgifterna tar större plats och fyller ut det hålrum som den traditionella diskursen inte fyllde den ”tysta” kunskapen med. Hålrummet fylls genom att man även tar ansvar för *konsekvenserna* utav utökade färdigheter inom informationsteknologi och informationssökning som en del av inferens; att lära ut informationssökning och informationskompetens. Även innehållet i det arbete som kallas urval utökas, från att i den traditionella diskursen mest handla om att förmedla litteratur (dvs. att göra urval i bibliotekets befintliga bestånd av litteratur och media) till att i den informationstekniska diskursen även omfatta att förmedla och göra urval i information som hämtas utifrån bibliotekets bestånd. Den ”tysta” kunskapen innehåller nu tydligare dels bemötande av biblioteksanvändare (att man försöker bemöta och hjälpa låntagare på deras nivå), dels att lära ut källkritiskt tänkande och sökstrategier. När denna del av inferensen är fylld med ett innehåll, så kan den diskuteras och även bidra till att legitimera professionens jurisdiktion gentemot andra yrken inriktade på informationsförsörjning och pedagogik. Detta är direkta implikationer av informationsteknologins implementering som verktyg i bibliotekarieprofessionen.

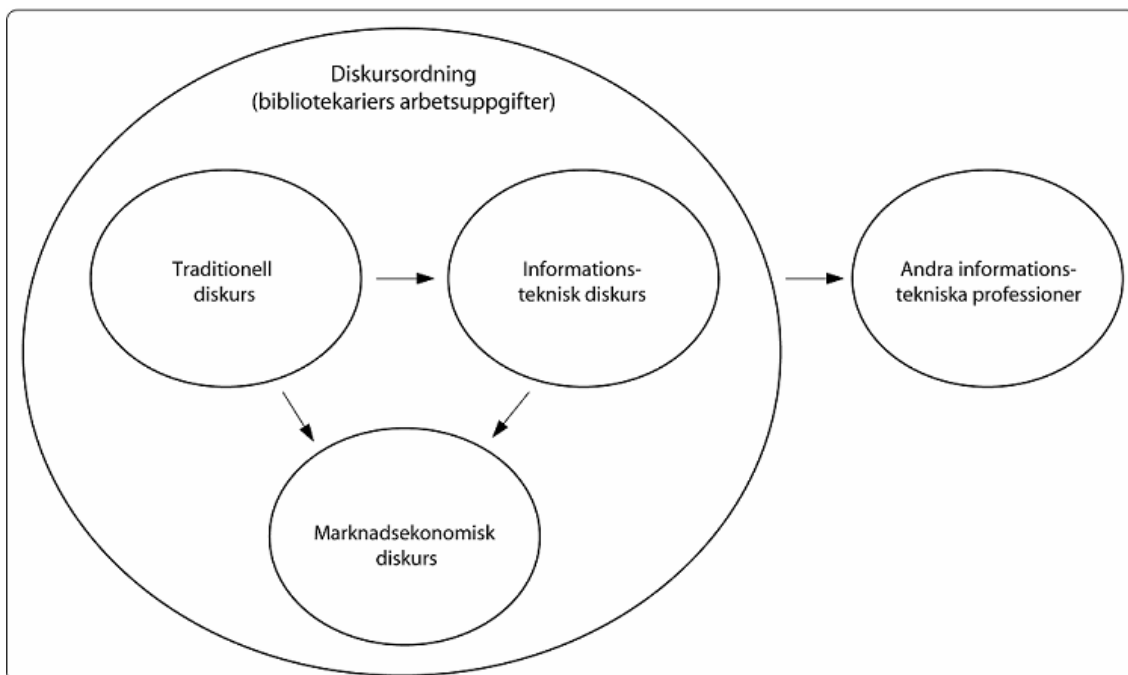
¹⁵ Detta skulle dock med fördel kunna utredas vidare, t.ex. med hjälp av Laclau och Mouffes diskursteori.

Den marknadsekonomiska diskursen har i grund och botten samma inferens som den informationstekniska diskursen, men ändå är de annorlunda. Hur kan de skilja sig så mycket åt när de har så likartat innehåll i det som utgör professionens kärna? Skillnaderna beror på inställningen till de andra delarna av arbetet; diagnos och behandling. Det finns i den marknadsekonomiska diskursen en positiv hållning till både informationsteknologi och kulturförmedlande arbetsuppgifter som varken den traditionella eller den informationstekniska diskursen har på detta sätt, eftersom det här fokuseras på användaren på ett annat sätt. Förhållningssättet till användaren märks när man undersöker hur diagnos och behandling utförs. Grundinställningen i den marknadsekonomiska diskursen är att användaren är en kund vars efterfrågningar och behov ska utgöra grunden för verksamheten, vilket således påverkar det mesta som bibliotekarien arbetar med, t.ex. bemötande, grad av service och inställning till service, inköp av media, tillgängliggörande av media och resurser.

I grova drag kan man säga den marknadsekonomiska diskursen ser på biblioteket som ett företag, användaren är en kund vars behov ska uppfyllas och personalen är en resurs. Eftersom det ändå råder brist på ekonomiska tillgångar, och bibliotek fortfarande är icke-vinstdrivande organisationer, fastän de drivs som företag, så gör man det mesta av resurserna genom att samarbeta, profilera och nischa in verksamheten. Synen att personalen är en resurs på samma sätt som bibliotekets samlingar gör att den bibliotekariespecifika kunskapen nedvärderas till förmån för personalen i en ny platt organisationsform. Det är inte konstigt att kontroversen mellan assistenter och bibliotekarier, som alltid funnits, och i samtliga diskurser, ställs på sin spets i den marknadsekonomiska diskursen.

Om bibliotekarier nu, genom löften om vidareutbildning och spjutspetskompetens, ges en möjlighet att vidga sitt fält, varför verkar de inte vilja ta chansen och lyfta sig mot andra mer högstatusbetonade professioner, såsom andra informationsprofessioner med högre inkomst och anseende? Enligt Abbotts teori så kan det inte bli mer än tillfälliga förändringar och förskjutningar inom en profession i ett professionssystem på detta sätt, eftersom förändringarna måste ske inom kunskapsområdet, dvs. inferensdelen, för att ge varaktiga förändringar inom en profession. All förändring börjar där. Och i den marknadsekonomiska diskursen förändras inte inferensen på något genomgripande sätt, det är bara de yttre omständigheterna som tillfälligt ändras. Ur professionsteoretisk synpunkt kan man se tendenser att den marknadsekonomiska diskursen inte hjälpt bibliotekarieprofessionen som helhet framåt, utan snarare stått för en utvecklingsmässig tillbakagång.

Denna positionering av diskurser utifrån synen på vad som är professionens kärna genom föreställningar kring arbetsuppgifter, och framför allt inferens, kan sammanfattas av följande figur. Modellen utgår från Andrew Abbotts teori att professioner försöker utvidga sin jurisdiktion, fast i vårt fall sker försök till utökning av jurisdiktion inte enbart av hela bibliotekarieprofessionen, utan även inom olika delar av professionen; inom de tre diskurserna. På så sätt kan figuren ses som en modell över hur diskurserna förhåller sig till varandra inom diskursordningen.

Figur 4. Diskursernas förhållningssätt gentemot varandra och omvärlden

Den traditionella diskursen känner sig hotad av den informationstekniska diskursen eftersom det finns en syn att informationsteknik kommer att urholka professionen genom att många av kärnuppgifterna kommer att datoriseras och kunna utföras av vem som helst. Den informationstekniska diskursen känner konkurrens från andra informationstekniska professioner utanför bibliotekarieyrket, som också behärskar sökteknik och lär ut informationskompetens och källkritik. Den marknadsekonomiska diskursen hotar såväl den traditionella som den informationstekniska diskursen, eftersom bibliotekarieprofessionens expertis blir allmänna arbetsuppgifter som utförs av alla i arbetslaget, där såväl bibliotekarier som assistenter ingår.

Den rädsla för urholkning av bibliotekarieprofessionen som den traditionella diskursen räds, genom att informationstekniken kommer in, sker egentligen först när det marknadsekonomiska tänkandet appliceras på verksamheten, alltså när marknadsekonomiska diskursen förverkligas, och inte genom den informationstekniska diskursen.

7 Diskussion

Vi ska här diskutera analysens resultat och koppla det till forskare vars arbete tagits upp i avsnittet om tidigare forskning. Syftet med denna uppsats är att undersöka bibliotekarieprofessionen utifrån arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek. Vi har, genom att undersöka hur det talas om arbetsuppgifter i biblioteksanknutna tidskrifter, hittat tre diskurser som speglar tre olika förhållningssätt till bibliotekarieprofessionen.

De tre diskurser som vi funnit, en traditionell diskurs, en informationsteknisk diskurs och en marknadsekonomisk diskurs, visade sig inte ha genomgått några påtagliga förändringar under åren 1990 till 2000. Slutsatsen av detta är att det verkar vara oväsentligt vid vilken tidpunkt något uttrycks om arbetsuppgifter inom ramen för en diskurs. Det förvånade oss en aning att ingen eller ytterst lite utveckling eller förändring skett inom diskurserna, eftersom vi valt en elvaårig tidsperiod för att vi trodde förändringar därigenom skulle kunna bli synliga.

Genom att applicera Andrew Abbots professionsteori och Yvonne Hirdmans genusteori på analysens resultat så har flera aspekter av bibliotekarieprofessionen synliggjorts. En aspekt är åtskillnad, där Abbots teori visade på den interna skiktdelning som existerar i samtliga diskurser mellan assistenter och bibliotekarier, men som accentueras i den marknadsekonomiska diskursen. Åtskillnad enligt Hirdmans teori visade på arbetsfördelning mellan könen som åskådliggjordes endast i de fall där informationstekniken ifrågasatte rådande arbetsförhållanden. En annan aspekt av bibliotekarieprofessionen som synliggjordes var användning av Abbots uppdelning av arbetet, och fokus på själva kärnan i arbetet, genom begreppet inferens. Bibliotekarieprofessionens syn på inferens utifrån de tre diskurserna skilde sig åt och även här var det informationstekniken som skiljde diskurserna åt. Diskursernas olika förhållningssätt till informationstekniken påvisade deras sinsemellan olika syn på inferens och på professionens legitimitet, det Abbott kallar jurisdiktion.

Vi ska här diskutera det resultat vi kommit fram till hittills och ställa detta mot den tidigare forskningen. Först diskuterar vi de tre diskursernas syn på inferens och huruvida informationstekniken i synen på inferens anses utgöra nya arbetsuppgifter eller enbart vara ett nytt redskap. Sedan tar vi upp en typ av arbetsuppgift nämligen urval, och kopplar detta till diskussionen om nya arbetsuppgifter eller nya redskap. Därefter tar vi upp konsekvenserna av åtskillnad, för att sedan diskutera olika former av urholkning av bibliotekarieprofessionen. Avslutningsvis ger vi förslag till fortsatt forskning och låter ett avslutande ord avrunda uppsatsen.

7.1 Inferens: nya arbetsuppgifter eller nya redskap?

Vi har sökt efter uttryck för folkbibliotekariers föreställningar kring arbetsuppgifter och har hittat tre olika förhållningssätt, tre diskurser, som säger något om hur de verksamma ser på sin profession och sina arbetsuppgifter. Det är främst inom den traditionella och den informationstekniska diskursen som det pågår en diskussion kring vad som utgör inferensen, kärnan i arbetsuppgifterna och kärnan i professionen. Diskussionen handlar då oftast om informationsteknikens påverkan och funktion, samt huruvida arbetsuppgifterna har förändrats eller om inte. Som vi skrev i analysen så innebär den marknadsekonomiska diskursen mer en fokus på omorganisation och en ny ansats hur

verksamheten ska bedrivas, och mindre på informationstekniken kopplat till arbetsuppgifter. I den marknadsekonomiska diskursen har bibliotekarieprofessionens utveckling stagnerat och t.o.m. gått bakåt, genom att implementeringar av omorganisationer leder till urholkning av yrkesrollen som en expert med en egen kunskapsmässig kärna.

Informationsteknikens påverkan på arbetsuppgifterna diskuteras flitigt både i den traditionella diskursen och i den informationstekniska diskursen. Det tyder på att informationsteknikens påverkan på dessa båda diskurser är påtaglig och omtvistad. Enligt den traditionella diskursen skapar informationstekniken nya arbetsuppgifter, men vilka dessa nya arbetsuppgifter är eller hur de ska utföras framgår inte. Tekniken medför ”strul” och problem, enligt den traditionella diskursen, och det kan vara detta som upplevs som nya arbetsuppgifter, dock är det mer troligt att de nya *arbetsrutinerna* som informationstekniken för med sig ger upphov till att arbetsuppgifterna upplevs som nya. Uppfattningen att informationstekniken medför nya arbetsuppgifter delas inte av alla diskurser. Enligt den informationstekniska diskursen utgör informationstekniken ett nytt verktyg för att utföra de arbetsuppgifter som bibliotekarieryrket består av, dvs. att tillhandahålla och förmedla kunskap. Arbetsuppgifterna kan rationaliseras med hjälp av den nya tekniken, men arbetsuppgifterna i sig är desamma. Denna uppfattning är ofta uttalad i den informationstekniska diskursen.

Den informationstekniska diskursens syn på arbetsuppgifterna återfinns även i tidigare forskning. Harry Järv menar att bibliotekariers arbetsuppgifter inte har förändrats på årtusenden, men att arbetsinstrumenten har fått nya former. Även Ingrid Atlestam och Ingemar Rosberg delar denna syn. Järv anser att alla möjligheter att effektivisera arbetet skall utnyttjas för att servicen ska kunna höjas. Denna inställning finns också i den informationstekniska diskursen. Själva idén med den nya tekniken är att kunna utföra arbetet bättre och effektivare. De monotona arbetsuppgifterna underlättas och det blir mer tid över till att hjälpa låntagare med t.ex. informationssökning, lära ut informationskompetens och källkritik. Den nya tekniken hjälper även till att genomföra bättre och noggrannare informationssökningar för låntagarnas räkning. Trots att arbetsuppgifterna är desamma, såväl före som efter informationsteknikens införande, så ökar bibliotekariernas professionalism eftersom inferensen utökats. Detta har skett framför allt genom att bibliotekarierna tar på sig att ta ansvar för följderna av informationstekniken, dvs. pedagogiska arbetsuppgifter med fokus på att lära ut informationssökning och därtill hörande aspekter såsom källkritik och informationskompetens.

En av de arbetsuppgifter som såväl Ingrid Atlestam och Ingemar Rosberg som Harry Järv nämner, som är sig ”evigt lik”, är att göra urval. I den traditionella diskursen betonas det urval som bibliotekarien gör i samband med litteraturförmedling. Ordet urval används dock inte i detta sammanhang, utan det talas om förmedling av litteratur. Åsikterna går isär huruvida bibliotekarien skall hjälpa låntagaren hitta ”rätt” litteratur, eller om låntagaren själv ska få bestämma vilken typ av litteratur hon eller han vill läsa. I det senare fallet blir bibliotekariens roll att visa användarna hur man söker och hittar i biblioteket och i kataloger. Det finns således en ideologisk tanke i den delen där bibliotekarien ska lära besökarna att läsa, eller att möta, den litteratur som bibliotekarien tycker är läsvärd, och denna tanke är ibland medveten och ibland omedveten inom den traditionella diskursen. Angående barnen är dock alla eniga; barnbibliotekarien ska hjälpa barnen att hitta till biblioteket och till böckerna, och barnbibliotekarien ska gärna

tipsa om böcker. Här är bibliotekariens roll som ansvarig för barns tillgång till litteratur oemotsagd.

I den informationstekniska diskursen talas det om urval i samband med information. Det finns en tydlig betoning på att det är bibliotekariens uppgift att göra urvalet åt låntagaren eller att lära låntagaren att själv kunna göra urval. Den största skillnaden mellan den traditionella diskursens och den informationstekniska diskursens syn på urval är, förutom själva objektet för urvalet (dvs. litteratur eller information), i vilket bestånd urvalet skall göras. Medan den traditionella diskursen menar att bibliotekarien ska ha kunskap om bibliotekets bestånd i syfte att hjälpa låntagaren, krävs det i den informationstekniska diskursen att bibliotekarien går utanför det egna bibliotekets fyra väggar och använder alla tillgängliga vägar och möjligheter för att hitta och värdera den information som finns, för att ge låntagaren bästa möjliga service. Serviceidealet når sin kulmen i den marknadsekonomiska diskursen där bibliotekarierna ska ge besökarna det som de vill ha, dvs. det handlar om att tillfredsställa besökarnas efterfrågan och behov. Den ideologiska tanken, med en bibliotekarie som sprider ”finkultur” som är tydligast i den traditionella diskursen, finns knappast alls i den marknadsekonomiska diskursen, den delen har i hög grad rationaliserats bort. I den marknadsekonomiska diskursen ska bibliotekarierna tillhandahålla den typen av litteratur som kunden efterfrågar. Bibliotekariernas uppgift är inte att förmedla ”finkultur” utan uppgiften är att erbjuda det kunden vill ha, oavsett kulturell ”nivå” på innehållet.

Urval som arbetsuppgift får alltså en ny dimension genom informationsteknikens införande, dvs. det handlar om ett nytt redskap i en arbetsuppgift som funnits länge och som är sig ”evigt lik”, enligt Järv samt Atlestam och Rosberg.

7.2 Åtskillnad

Konsekvenserna av den interna skiktindelning och därtill relaterade maktproblem som Abbott skriver om, yttrar sig inom bibliotekarieprofessionen i de statuskillnader mellan högskolebibliotekarier och folkbibliotekarier, samt mellan folkbibliotekarier och barnbibliotekarier, som bland annat Roma Harris tar upp. Detta kan kopplas till bibliotekariers arbetsuppgifter i vår studie; folkbibliotekarier talar mer sällan om sina arbetsuppgifter än barnbibliotekarier, vilket beror på att de sistnämnda står längst ner på den interna hierarkistegen och de måste ideligen försvara sin verksamhet t.ex. i tider av nedläggningar och minskad budget. Denna skiktindelning grundas på de lagar om isärhållning som Yvonne Hirdmans teori om genuskontrakt beskriver. Men isärhållning sker inte enbart mellan kön inom professionen utan även inom olika segment av professionen. De områden som i högre grad är könsmärkta än andra får en annan placering i hierarkin. Inom folkbibliotek görs en distinktion mellan den mer kvinnomärkta barnavdelningen och den lite mer manligt märkta informationsdisken, enligt Harris' forskning. Detta yttrar sig i att resurser fördelas olika, t.ex. tilldelning av medel till informationsteknik, och fördelning och syn på arbetsfördelning, t.ex. att barnbibliotekarier får göra inhopp i informationsdisken på vuxensidan.

Den åtskillnad som finns mellan bibliotekarier och assistenter hittade vi i alla tre diskurser, men den var tydligast i den marknadsekonomiska diskursen, och diskuteras även i litteraturen. Barbro Thomas menar att konflikten har långa rötter bakåt i professionen och den grundar sig i problematiken att det är svårt att definiera bibliotekarieuppgifter respektive assistentuppgifter. Den problematiken aktualiserades

genom introducerandet av informationstekniken. Tanken att assistenterna kunde ta över flera av bibliotekariernas arbetsuppgifter togs emot på olika sätt i de diskurser vi funnit. Både i den informationstekniska diskursen och inom den marknadsekonomiska diskursen välkomnades informationstekniken för att bibliotekarierna bättre ska kunna effektivisera arbetet och ägna sig åt andra arbetsuppgifter, medan man i den traditionella diskursen är negativt inställt till den nya tekniken. I den marknadsekonomiska diskursen talas det om specialisering och spjutspetskompetens utan att konkret förklara vad dessa skulle kunna innebära i praktiken för bibliotekarier. I den informationstekniska diskursen betonas bibliotekariens roll som informationsspecialist som ska lära ut informationskompetens till besökare.

Arbetsfördelningen ur ett genusperspektiv inom andra områden än informationstekniken diskuteras inte uttryckligen i diskurserna. Informationstekniken förde med sig nya arbetsrutiner och skakade om de gamla uppfattningarna om arbetsfördelning när det gäller teknik. Tekniken som en manlig domän var tvungen att bli ifrågasatt på folkbibliotek eftersom folkbiblioteket är en kvinnodominerad arbetsplats. Det är en intressant fråga om informationstekniken skulle ha fortsatt vara en manlig domän om folkbiblioteket inte skulle ha varit dominerad av kvinnor i lika hög utsträckning som det är. Om det skulle ha funnits fler män som skulle ha kunnat ta på sig de informationstekniska arbetsuppgifterna då skulle kanske tekniken fortsatt vara en manlig domän och könsarbetsfördelningen skulle ha bestått.

Den aspekt av åtskillnad som fokuserar på isärhållning har i princip saknats helt i analysen av vårt material, vilket vi tror beror på att arbetsfördelning efter kön antagligen är så självklart att det inte anses behövas tas upp till diskussion. Vi tycker det är synd eftersom det faktiskt finns könsrelaterad indelning i arbetsuppgifter och ansvarsområden på folkbibliotek, vilket forskning av bland andra Roma Harris visar. Eftersom detta inte diskuteras, så problematiseras det antagligen inte heller på arbetsplatserna eller inom professionen, vilket vi tycker är beklämmande. Hela professionen borde tjäna på att ifrågasätta och ändra på invanda synsätt hur arbetsfördelning efter kön görs, och att könsmärkning av arbetsuppgifter och ansvarsområden faktiskt begränsar människors sätt att se på sin egen kompetens och kunskap. Enligt genusteorins grund, som bottnar i socialkonstruktivistisk samhällssyn, så finns det inget som är naturligt givet, utan allt är sociokulturellt betingat, vilket leder till den positiva inställningen att allt kan ändras.

7.3 Urholkning

Tanken med Roma Harris bok är att genom genusfokuserad forskning utreda hur urholkning av bibliotekarieprofessionen ser ut och vilka krafter som verkar i skeendet. Vi ska utifrån vår analys ta upp några aspekter på denna urholkningsprocess som vi hittat i vårt material.

Bibliotekarier som skriver om sin yrkesroll och om sina uppgifter på arbetsplatsen, skriver oftast om biblioteket; vad biblioteket gör och vad bibliotekets uppgift är, eller bör vara. Detta upplevs av oss, som inte än är yrkesverksamma bibliotekarier och som inte förrän nu i så stor utsträckning läst denna typ av tidskrifter särskilt ingående, som att bibliotekarier sätter ett likhetstecken mellan bibliotekariernas uppgifter och bibliotekets uppgifter. Som bibliotekarie *är* man biblioteket, eller som bibliotekarie förverkligar man bibliotekets uppgift.

Det är även anmärkningsvärt hur vanligt förekommande det är i artiklarna att biblioteken utför arbetsuppgifter, vilket framför allt kommer till uttryck i den marknadsekonomiska diskursen. Det förefaller komiskt att biblioteket, som byggnad, institution eller resurs, faktiskt kan göra praktiska saker, ungefär på samma sätt som datorer och informationsteknologi som fick ben och invaderade verksamheten i den traditionella diskursen. I fallet med datorerna så var syftet att skapa känslomässiga kopplingar mellan författaren och läsaren, medan det aktiva subjektet "bibliotek" snarare avpersonifierar och skapar distans genom att använda stelare retorik. Detta bruk av bibliotek istället för bibliotekarie bidrar ännu mer till den avpersonifiering och urholkning av professionen som Harris skriver om.

De ovannämnda aspekterna på professionen som leder till urholkning och avprofessionalisering av bibliotekarieprofessionen beror på att bibliotekarier är dåliga på att ta åt sig äran för det som de är skickliga på, och att backa upp andra yrkesverksamma bibliotekarier, menar Harris. Bibliotekarier är dåliga på att synliggöra sina arbetsuppgifter och det som de gör, vilket inte minst blev tydligt för oss när vi skulle börja titta i tidskrifterna efter artiklar som handlade om arbetsuppgifter, eftersom det var så svårt att hitta material som specifikt handlar om arbetsuppgifter. Det är i den marknadsekonomiska diskursen som frågor om synliggörande och marknadsföring börjar tas upp, men då handlar det om att synliggöra biblioteket och inte bibliotekarien. Harris tar också upp denna utvecklingstendens. Bibliotekarien blir snarare ännu mer osynlig i organisationsomvandlingarnas skapande av "platta" arbetslag som den marknadsekonomiska diskursen initierar, och bidrar ännu mer till att det finns ett likhetstecken mellan biblioteket och bibliotekarien. Och detta är, som nämnt ovan, inte positivt för bibliotekarieprofessionens utveckling.

Ett annat exempel på urholkningen av professionen är de inslag i den marknadsekonomiska diskursen där frivilliga antas kunna ta över sagostunder. Barnbibliotekarier står längst ner i den interna hierarkin och när det ska skäras ner på verksamheten så är barnområdet det första som blir lidande, skriver Harris. Det är inte konstigt att man låter frivilliga ta över just dessa arbetsuppgifter, för till de immanenta lagar som råder kring könsmärkning av arbetsuppgifter, enligt Westberg-Wohlgenuths forskning, så hör att alla anses kunna jobba med barn. Och utförandet av uppgifter som alla anses kunna göra, räknas inte som någon professionell uppgift, menar Harris.

Roma Harris skriver att informationsteknikens påverkan på bibliotekarieprofessionen först höjdes yrkets status, men sedan sänkte den. Detta beror, enligt Harris, på att arbete som handlar om professionens kärnkunskap, t.ex. att föra in ny media i beståndet och bibliotekskatalogen, kan utföras av assistenter, vilket underminerar bibliotekariernas rätt till sin specifika kunskap och sitt arbete, det som Andrew Abbott kallar jurisdiktion. Vi håller dock inte helt med Harris på denna punkt. Harris' bok är skriven i början av 1990-talet och implementering av informationstekniken hade då ännu inte genomförts på bred front på bibliotek. Snarare ger Harris uttryck för en rädsla för vad informationstekniken ska betyda för yrkesrollen och en rädsla för urholkning av professionens jurisdiktion, som påminner om det resonemang som den traditionella diskursen, som vi hittat, ger uttryck för. Men såsom vi skrev i slutet av analysen så sker urholkningen inte inom ramen för den informationstekniska diskursen, utan snarare när den marknadsekonomiska diskursens förhållningssätt implementeras. Det är förvisso sant att informationstekniken möjliggjort att assistenter kan utföra uppgifter som förrut endast bibliotekarier gjorde, t.ex. föra in ny media i bibliotekskatalogen, men detta har

lett till att bibliotekarier kan använda sin expertkunskap på andra håll, t.ex. lära ut informationskompetens. Dessutom är det i hög grad fortfarande bibliotekarier som skapar de katalogposter som assistenter använder när de lägger in ny media i biblioteksbeståndet.

En aspekt på informationsteknikens påverkan på professionen är enligt Harris att tillgång till datorer samt kunskaper och färdighet i informationssökning har ökat generellt bland samhällsinnevånarna. Harris menar att detta kan leda till att professionens legitimitet förloras eller försvagas, eftersom detta som utgör bibliotekariernas specifika kunskap och kärna (uttryckt med Abbotts ord; arbetets inferens och professionens jurisdiktion) behärskas av gemene man. Vi tror dock inte att bibliotekariers arbetsuppgifter när det gäller informationssökning kommer att minska i tillfrågan eller behov, eftersom graden av sökfärdighet hos allmänheten alltid kommer att variera. Trots att den allmänna kunskapsnivån gällande sökning av information på Internet, i databaser och kataloger höjs så kommer det, tror vi, att fortsätta finnas människor som kan detta men som hellre låter en professionell ”informationsökare” söka det som behövs, bland annat eftersom det går fortare och kräver mindre arbete. Vi tror att de flesta människor i hög grad vill göra det så enkelt för sig som möjligt, idag mer än någonsin, eftersom det finns mer information än förr och det blir mer kostsamt (i tid bland annat) att söka själv. Dock vill vi instämma i Harris’ betoning av vikten av att vara vaksam och försvara bibliotekens verksamhet gentemot de grupper som inte har ekonomiska möjligheter att själva köpa en dator eller skaffa Internetanslutning, framför allt eftersom dessa mindre bemedlade grupper oftast består av kvinnor.

7.4 Förslag till fortsatt forskning

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka bibliotekarieprofessionen genom att se hur yrkesverksamma på folkbibliotek talar om sina arbetsuppgifter, och vilka diskurser som därigenom bildas om arbetsuppgifter på folkbibliotek. Vi hittade tre diskurser och har med hjälp av professionsteori och genusteori försökt visa hur diskurserna ser på bibliotekarieprofessionen. Det finns dock några nya frågor som uppstått under arbetet med denna uppsats, frågor som vi inte lyckats besvara men som vi här kommer att ta upp och diskutera.

Vi har använt oss av Norman Faircloughs tredelade diskurskoncept, som innebär att diskursiva praktiker påverkas av samhället, och att det finns ett dialektiskt förhållande mellan diskursiv praktik och social praktik där dessa påverkar varandra. Detta leder till att vi frågar oss varifrån de diskurser om bibliotekariers arbetsuppgifter som vi hittat kommer? Trine Schreiber fann i sin studie två olika sätt att bemöta informationstekniken och omorganisering av arbetsplatsen bland bibliotekarier. De som var kritiska mot informationstekniken och omorganiseringar betonade humanistiska och kulturella värden som bibliotekarierna själva uppfattade som yrkets kärna och som även utbildningen betonade. Vi kan se paralleller mellan den gruppen som i Schreibers studie är kritiska mot informationstekniken och den traditionella diskursen i vår studie. Båda sätter tydligt boken och förmedling av boken som kulturform i centrum och har en negativ inställning till informationstekniken. Samtidigt går det också att se likheter mellan de som i Schreibers studie intar en positiv inställning till informationstekniken och den informationstekniska diskursen som finns i vårt material. Informationstekniken anses skapa nya möjligheter för att utveckla specialkompetens som både bibliotekarien och allmänheten kan dra nytta av.

Med hjälp av de resultat som Schreiber kom fram till i sin avhandling kan vi anta att den traditionella diskursen har sina rötter i bibliotekaryrkets historia och att arvet förs vidare via traditioner och utbildning. Vi är dock osäkra på om utbildningens roll som förvaltare av den traditionella diskursen kan tillämpas i vår studie. Detta på grund av att utbildningen genomgick omfattande förändringar under 1990-talet. Dessa förändringars påverkan på yrkets traditioner är dock inte omedelbara. Den informationstekniska diskursens verkar komma till folkbibliotek via politikerna. Enligt Schreibers studie upplevde många bibliotekarier att politiker styrde folkbibliotekets utveckling mot informationsteknik genom att bevilja pengar till inköp och satsning på informationsteknik, på bekostnad av annan verksamhet. Den marknadsekonomiska diskursen kan också spåras till politiker i den mån att det är dessa som fattar de besparingsbeslut som tvingar folkbibliotek till att effektivisera och omorganisera sin verksamhet. Både den informationstekniska och marknadsekonomiska diskursens ursprung finns inte hos politikerna utan de är bara en mellanhand vid utformandet av den politik som förändringar i samhället ger upphov till.¹⁶ Vi kan tyvärr inte gå djupare i vår studie om de olika diskursernas ursprung, men anser att det kan utgöra en intressant utgångspunkt till forskningsobjekt i framtiden, liknande ansatsen i Seldén och Sjölin's artikel.

Förutom urval som arbetsuppgift så hittade vi två uttryck som vi försökte koppla till inferens. Det var uttryck vars innehåll var outtalade och därför svåra men intressanta att undersöka; den "tysta" kunskapen samt "traditionell", "klassisk" eller "vanlig" uppgift. Att den "tysta" kunskapen inte kunde fyllas med något innehåll inom ramen för den traditionella diskursen, kan bero på att denna typ av kunskap förknippas med kvinnligt arbete och endast förekommer inom kvinnodominerade professioner såsom sjuksköterskeprofessionen och bibliotekarieprofessionen. Den "tysta" kunskapen har på så vis blivit kvinnligt könsmärkt, enligt Westberg-Wohlgemuts könsmärkningsprocess, och får därigenom inte status att bli bedömd som "riktig" kunskap. Vi lyckades inte inom ramen för denna undersökning utreda vad uttryck som "traditionell", "klassisk" eller "vanlig" uppgift betecknar eller innehåller, men tror att detta skulle kunna vara en utgångspunkt för fortsatt forskning. En ansats skulle kunna vara att med ett diskursteoretiskt angreppssätt utreda hur dessa begrepp fylls med ett innehåll i olika sammanhang.

I vår studie undersökte vi perioden 1990 till 2000, som kännetecknas av olika förändringar som informationstekniken förde med sig i samhället, inte minst på folkbibliotek. Informationstekniken spelade en stor roll för hur de tre existerande diskurserna formades. Den traditionella diskursen intog en negativ inställning till informationstekniken, medan den informationstekniska diskursen intog en motsatt hållning. Införandet av informationstekniken påverkade även den marknadsekonomiska diskursen genom att lyfta upp konflikten mellan bibliotekarier och biblioteksassistenter om arbetsuppgifterna till ytan. Nu, år 2006, har informationstekniken blivit en del av vår vardag och de motsättningar som fanns under den perioden vi undersökte kanske inte längre existerar. Förhoppningsvis existerar inte den negativa synen på informationstekniken som den traditionella diskursen framhöll eller den rivaliteten om

¹⁶ En aspekt av marknadsekonomiska krafter som skulle kunna ligga till grund för den marknadsekonomiska diskursens ursprung behandlas av Norman Fairclough i texten om "commodification", dvs. tendenser att icke-varuproducerande institutioner och domäner drivs som varuproducerande företag. Se Norman Fairclough (1992), s. 207-215.

arbetsuppgifterna som tydligast kunde utläsas i den marknadsekonomiska diskursen. Det skulle vara intressant att undersöka om de diskurser vi kunde finna fortfarande existerar eller om det har uppstått helt nya diskurser. Och i så fall vad de nya diskurserna kan säga om bibliotekarieprofessionens framtid.

7.5 Avslutande ord

Vi vill avslutningsvis ta vara på Faircloughs forskningsansats som är kritisk i den bemärkelsen att han vill förändra samhället och rådande omständigheter som skulle kunna vara på ett annat, bättre sätt. Faircloughs metoder är dels att genom diskursanalys synliggöra olika förhållanden, dels genom det som Fairclough kallar CLA (critical language awareness), dvs. kritisk språkmedvetenhet. Genom kritisk språkmedvetenhet vill Fairclough göra människor medvetna om att de sätt varpå de talar och hur de talar om saker faktiskt påverkar synen på, och skapandet av uppfattning av sin omvärld. Detta sker enligt Faircloughs diskurskoncept där det finns ett dialektiskt förhållande mellan diskursiv praktik och social praktik; människor talar på ett visst sätt om saker pga. hur den sociala praktiken ser ut, men den sociala praktiken ändras också genom förändringar i den diskursiva praktiken. Genom att vara medveten om hur språk påverkar, och vilken kraft som finns i följderna av språkanvändning, så kan förändring ske.

Vi ansluter oss till Faircloughs kritiska språkmedvetenhet för att uppmana till en förändring i användning av språk när bibliotekarier talar om synen på sin profession och sina arbetsuppgifter. De uttrycken för nedvärdering av den egna professionen och användning av negativa uttryck för att beskriva och beklaga yrkets status och image förekommer ofta i vårt material, och uppmärksammas även av Roma Harris i sin forskning. Detta sätt att baktala den egna yrkesgruppen får tyvärr en konserverande påverkan, t.ex. på blivande bibliotekarier under utbildningstiden, och bidrar till att den dåliga självbilden och bristen på självförtroende bibehålls och fortsätter att upprätthållas. En annan aspekt som vi vill uppmärksamma är behov av att prata om och synliggöra rådande arbetsfördelning mellan könen, dvs. isärhållning, som bidrar till att segregera arbetet i kvinnosfärer och manliga områden. Kvinnor tar inte, eller vågar inte ta, uppgifter som innebär mer ansvar, fastän det är en viktig aspekt av att återta kontrollen över arbetet. Detta innebär att människors syn på sig själva och på sin yrkesroll och kompetens begränsas på ett sätt som vi inte tror inte är särskilt konstruktivt, varken på professionsnivå eller på individnivå. Genom kritisk språkmedvetenhet, dvs. genom att vara konstruktivt kritisk och ifrågasättande samt att omsorgsfullt välja uttryckssätt och förhållningssätt till professionen, kan dessa onda cirklar brytas tror vi. Det tycker vi verkar lovande för bibliotekarieprofessionens framtid.

8 Sammanfattning

I denna studie undersöker vi synen på folkbibliotekariers arbetsuppgifter. Syftet med uppsatsen är att undersöka bibliotekarieprofessionen utifrån arbetsuppgifter på svenska folkbibliotek. Metoden som tillämpas för analysen är hämtad från Norman Fairclough och heter kritisk diskursanalys. Diskursanalys används ofta som ett ”paket” där teori och metod är sammanvävda. Vi har dock valt att använda kritisk diskursanalys enbart som metod, eftersom vi använder två andra teorier för att förklara de resultat som vi kommer fram till i analysen. Dessa två teorier är Andrew Abbotts professionsteori och Yvonne Hirdmans genusteori. De frågeställningar som har lett vårt arbete har handlat om på vilka olika sätt det talas om arbetsuppgifter, vilka olika diskurser som kan konstrueras utifrån dessa sätt att tala om arbetsuppgifter samt hur resultat och eventuella diskurser kan förklaras med hjälp av professions- och genusteori.

Tre olika tidskrifter med folkbiblioteksanknytning utgör vårt undersökningsmaterial. Dessa tidskrifter är *Biblioteksbladet*, *bis (Bibliotek i Samhälle)* och *DIK-forum*. Vår undersökningsperiod sträcker sig från 1990 till 2000. Sammanlagt analyserar vi 61 artiklar från ovan nämnda tidskrifter som är publicerade under den valda perioden.

Vi har funnit tre olika diskurser om folkbibliotekariers arbetsuppgifter i artiklarna; en traditionell diskurs, en informationsteknisk diskurs samt en marknadsekonomisk diskurs. Den traditionella diskursen kännetecknas av att den försvarar de ”traditionella” arbetsuppgifterna som bibliotekarier har i folkbiblioteket, dock förklaras sällan vad dessa ”traditionella” arbetsuppgifter är. De ”traditionella” arbetsuppgifterna försvaras gentemot informationstekniken som introduceras på folkbibliotek och som mottages med motvilja inom den traditionella diskursen. Inom den informationstekniska diskursen däremot välkomnas den nya tekniken som ett nytt hjälpmedel i det dagliga arbetet. Enligt denna så hjälper informationstekniken bibliotekarier att effektivisera arbetsuppgifterna och möjliggör bättre resultat i arbetet samt frigör resurser till att lära ut informationskompetens till besökare. Den marknadsekonomiska diskursen kännetecknas av att verksamheten ska rationaliseras genom informationsteknik, marknadsföring och omorganisation, vilket bland annat leder till arbetslag och platta organisationer.

Med hjälp av Abbotts professionsteori och Hirdmans genusteori närmar vi oss resultatet från två olika utgångspunkter, från åtskillnad och från inferens. Åtskillnad i professionsteori benämns intern skiktdelning, och avser den arbetsfördelning som finns mellan bibliotekarier och biblioteksassistenter. I genusteori kallas åtskillnad för isärhållning och med det menas den könsarbetsfördelning som existerar i samhället, på arbetsplatser och i hemmet. I de olika diskurserna diskuteras intern skiktdelning, men allra tydligast finns den i den marknadsekonomiska diskursen. Isärhållning är däremot frånvarande i diskurserna, förutom när det gäller arbetsuppgifter som är relaterade till informationstekniken, där den finns såväl i den traditionella diskursen som i den informationstekniska diskursen. I den traditionella diskursen vill informationstekniken hållas utanför folkbiblioteket, vilket innebär att kvinnorna inte vill erövra ett arbetsredskap som anses vara manligt. I den informationstekniska diskursen är mottagandet det motsatta; informationstekniken tas emot positivt och den manliga stämpeln på tekniken utmanas.

Inferens, professionens kärna, uppfattas olika i de tre diskurserna. I den traditionella diskursen utgörs kärnan av det sociala samspelet med andra dvs. litteraturförmedling, utåtriktad verksamhet osv. Även i den informationstekniska diskursen är samspelet med besökare viktigt, men här ges utrymme för mer inom yrkesrollen.

Informationstekniken och den pedagogiska rollen som lärare av informationskompetens är en viktig del av professionens kärna, enligt den informationstekniska diskursen. I den marknadsekonomiska diskursen definieras professionens kärna på liknande sätt som i den informationstekniska diskursen, men skillnaden är att i den marknadsekonomiska diskursen uppfattas biblioteket som ett företag och ska drivas som ett företag, vilket ger stora konsekvenser.

De olika diskursernas påverkan på bibliotekarieprofessionen ser olika ut. Den traditionella diskursen hindrar professionen att gå framåt genom att vara negativt inställt till förändringar. Den marknadsekonomiska diskursens påverkan för inte heller bibliotekarieprofessionen framåt, utan snarare bakåt, eftersom bibliotekariernas yrkeskunskap urholkas. Den enda diskursen som för professionen framåt är den informationstekniska diskursen eftersom den vill vidga arbetsuppgifterna och därmed bibliotekariernas kunskapsbas. Vi vill, genom att belysa de olika sätt det talas om folkbibliotekariernas arbetsuppgifter i de tre tidskrifterna, visa att synen på professionen varierar, och att bibliotekarierna genom att välja på vilket sätt de talar om sitt yrke, sin profession, så påverkas själva professionen och dess framtid.

Litteraturlista

Abbott, Andrew (1988). *The systems of professions: An essay on the division of expert labor*. Chicago: The University of Chicago Press.

Abbott, Andrew (1998). Professionalism and the future of librarianship. *Library Trends* Winter 98, Vol. 46, no. 3, s. 430- 443.

AMS (2006). *Bibliotekarie*.

<http://afi3.ams.se/yrken/YrkesBeskrivning.aspx?iYrkeId=99> [2006-07-27]

Atlestam, Ingrid och Rosberg, Ingemar, red. (1998). *En dag i biblioteket: Ett urval av dagböcker från 14 oktober 1996*. Lund: Bibliotekstjänst, Biblioteksmuseiförening, Sveriges Allmänna Biblioteksförening.

Bennett, George E. (1988). *Librarians in search of science and identity: The elusive profession*. Metuchen, NJ: Scarecrow Press.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studenlitteratur.

Bibliotek i Samhälle (2006-02-28) (uppgift om Webbansv. saknas)

<http://www.foreningenbis.org/prog.html> [2006-03-04]

Bibliotekslag: SFS 1996:1596 (1996). Stockholm: Fritzes.

Biblioteksbladet via Biblioteksföreningens hemsida (datum för uppdatering saknas) (uppgift om Webbansv. saknas)

<http://www.biblioteksforeningen.org/bbl> [2006-03-04]

Bruijns, R.A.C. (1992). *Status and image of the librarian: Report of a sample survey carried out in twelve countries*. The Hague: NBLC.

Bryson, Valerie (2003). *Feminist political theory: An introduction*. Andra upplagan. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Budd, John och Raber, Douglas (1996). Discourse analysis: Method and application in the study of information. *Information processing and management*, vol. 32, no. 2, s. 217- 226.

Burr, Vivien (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.

DIK (2006). *Bibliotekarie*.

<http://www.dik.se> [2006-08-06]

DIK-forum (datum för uppdatering saknas) (uppgift om Webbansv. saknas)

<http://www.dik.se> [2006-03-04]

Eslon, Marie och Ljungdal, Maria (2006) *Vad gör de egentligen?: En studie om bibliotekariers arbetsuppgifter*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. 2006:85).

Fairclough, Norman (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman.

Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.

Forsberg, Gunnel (1992). Kvinnor och män i arbetslivet. Ingår i Acker, Joan et al. red. *Kvinnors och mäns liv och arbete*. Stockholm: SNS Förlag. S. 107-153.

Forsslund, Anders (2005). *Digital eller mänsklig service åt användare av folkbibliotek?: En diskursanalys av artiklar ur fyra svenska bibliotekstidskrifter 2003-2004*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. 2005:68).

Frohmann, Bernd (1992). The power of images: A discourse analysis of the cognitive viewpoint. *Journal of documentation*, vol. 48, no. 4, s. 365-386.

Göransson, Magdalena & Jarnbjer, Annika (2001). *Fokus på folkbibliotekarier: Ett arbetslivsperspektiv*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. 2001:50).

Harris, Roma M. (1992). *Librarianship: The erosion of a woman's profession*. Norwood, N.J.: Ablex.

Hedemark, Åse och Hedman, Jenny (2002). *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurs i tre bibliotekstidskrifter*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. 2002:61).

Hellberg, Inga (1978). *Studier i professionell organisation: En professionsteori med tillämpning på veterinäryrket*. Göteborg: Sociologiska institutet, Göteborgs universitet. Diss. Göteborgs universitet.

Hellberg, Inga (1989). Könsutjämning och könspolarisering inom professionerna på dagens svenska arbetsmarknad. Ingår i Selander, Staffan, red. *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: Professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur. S. 167- 182.

Hirdman, Yvonne (1988). Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, s. 49-63.

Hirdman, Yvonne (2001). *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.

Håkansson, Magdalena (2003). *Vem är egentligen bibliotekarien? En dammig bokmal eller en informationsexpert?: En explorativ undersökning om olika gruppers bild av bibliotekarien*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. 2003:15).

Höglund, Anna-Lena (1997). *"Äntligen en riktig fråga!": Undersökning av referensverksamheten vid sex huvudbibliotek i Östergötland*. Linköping: Länsbiblioteket Östergötland.

Johannisson, Jenny (2006). *Det lokala möter världen: Kulturpolitiskt förändringsarbete i 1990-talets Göteborg*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 32). Diss. Högskolan i Borås och Göteborgs universitet.

Jonsson, Bosse (2001). Kvinnor, män och IT på folkbibliotek. Ingår i Nordberg, Karin och Rydbeck, Kerstin, red. *Folkbildning och genus – det glömda perspektivet*. Linköping: Mimer. S. 97-117.

Järv, Harry (1991). Bibliotekarierollen är sig evigt lik. Ingår i Järv, Harry, red. *Bibliotekarieyrket: Tradition och förändring*. Stockholm: Carlssons. S. 28-69.

Lazar, Michelle M. (2005). Politicizing gender in discourse: Feminist critical discourse analysis as political perspective and praxis. Ingår i Lazar, Michelle M., ed. *Feminist critical discourse analysis: Gender, power and ideology in discourse*. New York: Palgrave Macmillan. S. 1-25.

Limberg, Louise (1998). *Att söka information för att lära: En studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 16). Diss. Göteborgs universitet.

Myndigheten för skolutveckling (2006). *Curling bibliotekarie*.
<http://www.skolutveckling.se/arkiv/skolbib/msg02844.html> [2006-07-27]

Nationalencyklopedin (2006). *Bibliotekarie*.
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O118495 [2006-07-27]

Nationalencyklopedin (2006). *Genus*.
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=181336 [2006-07-26]

Nationalencyklopedin (2006). *Immanent*.
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O191679 [2006-07-26]

Nilsson, Sven (2003). *Kulturens nya vägar: Kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige*. Malmö: Polyvalent.

Olaisen, Johan (1988). Bibliotekarier – profesjon eller semiprofesjon? *Synopsis*, vol. 19, nr 2, s. 59-67.

Olsson, Lena (1991). Sammanfattning. Ingår i Järv, Harry, red. *Bibliotekarieyrket: Tradition och förändring*. Stockholm: Carlssons. S. 170-175.

Ottosson, Annhild och Sagefjord, Göran (1996). *Genuskommunikation i biblioteksvärlden*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. 1996:41).

Rabe, Annina, (2005). Bibliotekarieyrkets tunga kvinnoarv. *Biblioteksbladet*, nr 3, s. 8-10.

Rolf, Bertil (1991). *Profession, tradition och tyst kunskap*. Nora: Nya Doxa.

Schreiber, Trine (1994). *Forhåbninger og skuffelser i kvindeerhvervene: Kvinders møde med ny teknologi og organisatorisk forandring*. Umeå: Umeå universitet. Diss. Umeå universitet.

Seldén, Lars och Sjölin, Mats (2003). Kunskap, kompetens och utbildning – ett bibliotekariedilemma över 100 år. *Svensk biblioteksforskning*, vol. 14, nr 4, s. 19-68.

Shapiro, Fred R. (1984). The name of our profession. *Legal Reference Services Quarterly*, vol. 4, no. 2, s. 117-120.

Stiernstedt, Cecilia och Wassholm, Johanna (2004). *Könsmärkning och statusrelevans i folkbiblioteksvärlden*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. 2004:57).

Sundin, Olof (2003). *Informationsstrategier och yrkesidentiteter: En studie av sjuksköterskors relation till fackinformation vid arbetsplatsen*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 25). Diss. Göteborgs universitet.

Talja, Sanna (1999). Analyzing qualitative interview data: The discourse analytic method. *Library and information science research*, vol. 21, no. 4, s. 459-477.

Talja, Sanna (1997). Constituting "information" and "user" as research objects: A theory of knowledge formations as an alternative to the information man- theory. Ingår i Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B., eds. *Information seeking in context: Proceedings of an international conference on research in information needs, seeking and use in different contexts, 14-16 August 1996, Tampere, Finland*. London: Taylor Graham. S. 67-80.

Thomas, Barbro (1991). Status efter lön och kön. Ingår i Järv, Harry, red. *Bibliotekarieyrket: Tradition och förändring*. Stockholm: Carlssons. S. 135-147.

Westberg-Wohlgemuth, Hanna (1996). *Kvinnor och män märks: Könsmärkning av arbete- en dold lärandeprocess*. Solna: Arbetslivsinstitutet.

Wilson, Patrick (1977). *Public knowledge, private ignorance: Towards a library and information policy*. Westport, Connecticut: Greenwood Publ.

Wilson, Patrick (1983). *Second-hand knowledge: An inquiry into cognitive authority*. Westport, Connecticut: Greenwood Publ.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Artikelförteckning

1. Domeij, Ingrid (1990). Norrtälje först i världen med automatiskt bokhanteringssystem. *Biblioteksbladet*, nr 1, s. 25.
2. Hessler, Gunnel (1990). Vad skall en bibliotekarie göra? *Biblioteksbladet*, nr 3, s. 67.
3. Auraldsson, Kerstin (1990). Ska vi ta en library break? *Biblioteksbladet*, nr 5, s. 136-137.
4. Engström, Lena (1991). Framtid för folk bibliotek. *Biblioteksbladet*, nr 4, s. 111.
5. Nyström, Therese (1991). Barnbibliotek + datorer = Sant?! *Biblioteksbladet*, nr 5, s. 140-141.
6. Nilsson, Uno (1991). Barnbibliotekarierna lustens lakejer. *Biblioteksbladet*, nr 9, s. 278-279.
7. Olsson, Tommy (1992). Datorisering och regionalt biblioteksarbete. *Biblioteksbladet*, nr 2, s. 56.
8. Johansson, Britt- Marie (1992). Internationella föreningen i Katrineholm. *Biblioteksbladet*, nr 3, s. 71.
9. Renborg, Greta (1992). Biblioteket kommer till samebyarna. *Biblioteksbladet*, nr 4, s. 106-107.
10. Blomberg, Barbro (1993). ”vi måste pröva nya tankar”. *Biblioteksbladet*, nr 1, s. 10-11.
11. Blomberg, Barbro (1993). ... i huv’et på en bibliotekarie. *Biblioteksbladet*, nr 2, s. 42-43.
12. Lindh, Thomas (1993). Bibliotekariens befrielse. *Biblioteksbladet*, nr 3, s. 79.
13. Lindh, Thomas (1993). Böcker föds inte på hyllan. *Biblioteksbladet*, nr 3, s. 80-81.
14. Mannerheim, Ylva (1993). Det är personalen som gör biblioteket! *Biblioteksbladet*, nr 3, s. 85-87.
15. Mannerheim, Ylva (1993). Brukarnas eller personalens bibliotek? *Biblioteksbladet*, nr 4, s. 118-120.
16. Atlestam, Ingrid (1993). Mellan grabbarna i Bryssel och fyrtio miljoner fattiga. *Biblioteksbladet*, nr 4, s. 122-124.
17. Örom, Anders (1993). Bibliotekarieidentiteter, förmedlingsarbete och arbetsorganisation. *Biblioteksbladet*, nr 8, s. 228-231.
18. Blomberg, Barbro (1994). Växthus med högt i tak och framtidsoptimism. *Biblioteksbladet*, nr 2, s. 36-38.
19. Jonasson, Dag (1995). Biblioteken struntar i ungdoms kulturen – eller upphörde livet 1970? *Biblioteksbladet*, nr 2, s. 40-41.
20. Rabe, Annina (1995). Inte ville jag gå där som ett förvuxet småbarn... *Biblioteksbladet*, nr 2, s. 41.
21. Rutqvist, Anna Christina (1995). Tanter i Värmland binder elektroniska nätverk. *Biblioteksbladet*, nr 4, s. 102-103, 105, 111.
22. Lundgren, Lena (1995). Hitta rätt på biblioteket med hjälp av dataspel. *Biblioteksbladet*, nr 4, s. 106-107.
23. Jansson, Britta-Lena (1996). Frågor som plågor. *Biblioteksbladet*, nr 6/7, s. 180-182.
24. Nilsson, Uno (1996). Kris för barnbibliotekarierna – kris för barn- & ungdomslitteratur. *Biblioteksbladet*, nr 8, s. 233.
25. Bruce, Olga (1996). Vem ställer bibliotekarierna mot väggen? *Biblioteksbladet*, nr 8, s. 234.

26. Jont, Britt Marie (1996). Hur prioriterar ledningen referenstjänsten?
Biblioteksbladet, nr 8, s. 234-235.
27. Holmberg, Elsbeth (1997). Äntligen en riktig diskussion! *Biblioteksbladet*, nr 3, s. 6-7.
28. Lundgren, Lena (1998). Blir det någon tid kvar att leka? *Biblioteksbladet*, nr 8, s. 20-21.
29. Wikdahl, David (1998). Få glädjetjut över vuxna kunskapsletare. *Biblioteksbladet*, nr 9, s. 15-17.
30. Hågård, Siv (1999). Kunskapslyftet krävande för biblioteken. *Biblioteksbladet*, nr 3, s. 23.
31. Rabe, Annina (1999). Technology information centres och hederlig inköpspolitik.
Biblioteksbladet, nr 8, s. 11-12.
32. Lundgren, Lena (1992). Boel, Böckerna och FRN. *bis*, nr 1, s. 34-36.
33. Corneliuson, Cay (1992). Vem får informationen i kristid? *bis*, nr 4, s. 7-8.
34. Johnson, Yngve (1995). Svar till Lena Lundgren. *bis*, nr 1, s. 16-17.
35. Svegborn, Eva (1995). Projekt arbetslag – finns det? *bis*, nr 3, s. 4-5.
36. Referensarbete under luppen (1997). *bis*, nr 2, s. 3.
37. Myrstener, Mats (1997). Det här var svårt. *bis*, nr 2, s. 16-17.
38. Atlestam, Ingrid (1998). Måste, böra, vilja, kunna – eller vad gör vi med det digitala, kamrater! *bis*, nr 4, s. 18-20.
39. Lindqvist, Britt-Lis (1990). Vad är ett arbetsplatsbibliotek i Skellefteå? *DIK-forum*, nr 8, s. 8-9.
40. Sjöberg, Rolf (1991). Lyft utbildningen till normal akademisk nivå. *DIK-forum*, nr 10, s. 25.
41. Almerud, Peter (1992). Pernilla, BHS-praktikant: Optimist – trots allt. *DIK-forum*, nr 1, s. 9.
42. Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier (1993). *DIK-forum*, nr 1, s. 15.
43. Bävman Fors, Lotta (1993). ”Vi måste bli argare”. *DIK-forum*, nr 9, s. 4-5.
44. Almerud, Peter (1993). Malmö stadsbibliotek i omvandling. *DIK-forum*, nr 11, s. 8-10.
45. Bibliotekarieprofessionen (1993). *DIK-forum*, nr 20, s. 8-9.
46. Åstrand, Charlotte (1994). Med bibliotekarien hack i häl. *DIK-forum*, nr 18, s. 6-7.
47. Eklund, Margaret (1994). Läsestugan gör lättläst litteratur lättillgänglig. *DIK-forum*, nr 19, s. 10-11.
48. Stöby-Ingvarsson, Liselotte (1995). ”Bibliotekarien behövs mer än någonsin!”
DIK-forum, nr 9, s. 21.
49. Häggström, Britt Marie (1995). Arbetsvärdering på Täby bibliotek – ett lärande projekt. *DIK-forum*, nr 15, s. 16-17.
50. Björklund, Ulla (1996). Surfa eller navigera – det är frågan. *DIK-forum*, nr 4, s. 8-9.
51. IT-utbildning för bibliotekarier via nätet (1996). *DIK-forum*, nr 17, s. 25.
52. Daniel, Barbro (1997). 25 år – en lång tid. *DIK-forum*, nr 5, s. 8-9.
53. Eide-Jensen, Inger & Jepsson, Inger (1998). Dags att fatta beslut. *DIK-forum*, nr 3, s. 14.
54. Smedeby, Kristina (1998). Hur förändras folkbiblioteken? *DIK-forum*, nr 12, s. 14-15.
55. Almegård Nörby, Karin (1998). Länsbiblioteket & framtiden. *DIK-forum*, nr 18, s. 10-11.
56. Almegård Nörby, Karin (1999). ” Ett yrke att vara stolt över”. *DIK-forum*, nr 4, s. 8-9.

57. Borg, Christian (1999). "Länkar är inte svårare att hålla ordning på än böcker". *DIK-forum*, nr 14, s. 16-17.
58. Almegård Nörby, Karin (1999). Hedersdoktor efter lång bibliotekariegärning. *DIK-forum*, nr 15, s. 6-7.
59. Kindenberg, Ulla (2000). "Värdshuset", internationellt och mångkulturell arbetsplats. *DIK-forum*, nr 7, s. 10-12.
60. Beckman, Ida (2000). Informationskompetens – grunden till livslångt lärande. *DIK-forum*, nr 11, s. 20.
61. Almegård Nörby, Karin (2000). "Kunnig, positiv och beskäftig". *DIK-forum*, nr 13, s. 12-13.